

ՄԻՈՒ

1966

**ԱԶԳԵՆ ԾԱՌԱՅՈՒՆԻ ՔԻՆՈՂՈՐՄՈՒԹԵԱՄԸ ԱՅՅԵՒ ԿԱՄՈՔՆ
ԱԶՅԻՒՆ ԷՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏ ԵՒ ԿԹՈՂԿՍԱՍԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ
ՊԱՏՐԻԱՐԷ ՀԱՄԱԶԳԱԿԱՆ ՆԱԽԱՍԵՇՎՐ ԱԹՈՒՈՅ ՎՐԱՏԵԱՆ ՎՈՒԹԵ-
ԼԱԿԱՆ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑՈՅ ՍՐԲՈՅ ԷՋՄԻԱՇՆԻ**

ՊԱՏՈՒԱՐԺԱՆ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՁՈՒԹԵԱՆ, ՅԱՐԳԱՐԺԱՆ ԾՐԱՆԱՅԻՆ
ՎԱՐՁՈՒԹԵԱՆՑ ԵՒ ՄԱՍՆԱՃԻԴՈՑ ԵՒ ՀԱՄԱՅՆ ԲԱՐԵԳՍԵՐ ԵՒ ԱՍՏՈՒԱ-
ԾԱՊԱՆՇՏ ԱՆԴԱՄՈՅ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒ-
ԹԵԱՆ, Ի ԳԱՀԷ ՍՐԲՈՅ ՀՕՐՆ ՄԵՐՈՅ ԳՐԻԳՈՐԻ ԼՈՒՍԱՆՈՐԶԻ ԵՒ Ի ԳԱՀԱ-
ԿԱԼԷ ՆՈՐԻՆ ՈՂՋՈՐՑՆ ԵՒ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ

ԳՈՒՆԵՐՈՐԻ ԳԱՐԸ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՐԻՒՅ ԿԵԱՆՔԻՆ ՎՐԱՑ ԲԱՅՈՒԵՑԱԻ ՆԱԽԱՆՆ-
ՄԱԿԱՆ ԸՆԽԱՅՈՎ ՄԸ: 1906 ԹՈՒԱԿԱՆՆԸ ՆԵՂՈՍԻ ԱՐԵՒՈՑ ԱժԵՐՈՒՆ ԾՆՈՒՆԻ ԱՌԱԻ
ԲԱՐԻ ԳՈՐԾԻ ՆՈՒԹՐՈՒՄ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆ ՄՐ: ԶՈՐ ԶՂԱՅԱՆ ՈՒ ԳԼԽԱ-
ԻՈՐԵՑ ՄԵԾ ՄՐՏԻ ՏԵՐ ՊԱՅԾԱՌԱՅԵՍ ՀԱՅ ՄԱՐԻ ՄԸ: ՊՕՂՈՍ ՆՈՒՊԱՐ, ԻՐ ՆՄԱՆ ԱՋՆԻ
ՀՈԳԻՆԵՐՈՐԻ ԱՆՄԻՋԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹԵԱՄԸ:

ԱՆՑՆՈՎ ՎԱԹԱՍԻՆ ՏԱՐԻՆԵՐԸ ԿԸ ՎԱՅՑԵՆ, ԹԷ ՍՈՑՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆԸ
ԵՂԱՒ ՀԱՐԱՋԱՏՕՐԷՆ, ՀԱՅԿԱԿԱՆ, ՃԵՄԱՐՏԱՊԵՍ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ, ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ Ի-
ՄԱՅՏՈՎ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ, ԵՂԱՅՐԱԿԱՆ ՄԻՐՈՎ ԳՕՏԵՊԻՆԻ ՄԻՈՒԹԻՒՆ ՄԸ, ԻՐԲԵՒ ԱՌԱՋ-

Նորոշող խոսքի մեջ ընդգծվում է Գործող Զգացողի մասին իրենց հարգանքները և իրենց հարգանքները:

ՀԱՅԿԱՅԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ ԾԱՌԱՅՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԶՈՂՍ-
ԲԵՐՈՒԹԵԱՆ ՈՒՅՏ ՄԵՆ Է, ՈՐ ԱՀԱ ՎԵՑ ՏԱՄԱՄԵՆԱԿԱՆԵՐԷ Ի ՎԵՐ ԿԸ ԳՈՐԾԷ ՀԱՅ ԺՈ-
ՂՈՎՈՒՐԴԻ ԾՈՅՏԻ ՄԵՋ ԱՄԵՆ ՏԵՂ: ԱՅՍ ԱՄԲՈՂԶ ԺԱՄԱՆԱԿԱՆԵՐԶԱՆԻՆ, ՀԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ
ԿԵՆՏՐՈՆԻ ՄԵՋ ԶԿԱՑ ԿԱՐԵՐՈՐ ՈՒ ԲԱՆՏԱՐՈՇ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ՄԸ, ԵՆԱՐԱՐ ՄԵՑ
ԶԵՆԱՐԿ ՄԸ ԿՐՈՆԱԿԱՆ, ԿՐԹԱԿԱՆ ԿԱՄ ՀԱՅՐԵՆԱՄԻՐԱԿԱՆ, ՈՐՈՒՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻՄԱՆ,
ԱՄԲՈՂԶԱԿԵՍ ԿԱՄ ՄԱՍԱՄԲ, ՕԺԱՆԿԱԿԱՆ ԶԵՂԼԱՑ ՀԱՅԿԱՅԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴ-
ՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԲԱՐԵ ԶԵՆԱՐԸ, ԳԵՏԱԿԱՅԱՆ ՀԱՄԱՐՄԻՈՒԹԵԱՄԲ՝ ՄԵՐ ԺՈՂՈ-
ՎՈՒՐԴԻ ԱՆՑԵԱԼԷՆ ՄԵՋԻ ՀԱՄԱՆ ԺԱՄԱՆԿՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԱՆԱՑԼԱՑԼ ՀԱՄԱՑՈՂ ԱՆՈՐ
ՆԵՐԿԱՅԻ ՈՒ ԱՊԱՅԱՑԻ ՆԿԱՄԱՄԲ:

ԱՅՈՒԹԻՒՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ ՄԸ ԿՈՅՈՒՄ Է ՅԱՆՏԱՐԱՐ ԵՄԵՆԱՆ, ՎԱՄԱՅԻ ԱՆ ԿԸ ՄԱՐԲ-
ՆԱՌՈՐԷ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻ ԱՊՐԵՆԻՆ, ԳՈՅՆԱՆԵՆԵՆԻՆ ԵՒ ՍՏԵՂԵԱՐԾՈՐԵՆԻՆ ՎԱՅԻ-
ՐԱԿԱՆ ԿԵՐԱՐԵՆԷ ՄԵՆ, ՈՒ ԿԸ ԳՈՐԾԷ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻ ԵՄԵՆԱՐԺՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ:

ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻՄԵՆԷՆ, ԻՐԵՆԻ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏ, ԱՆՀՈՒՆ ՄԵՐԺՈՒԹԵԱՄԲ
ԿԸ ԵՆՈՐՀԱՄԱՐԵՆԷ ԵՒ ԿՐԹԱՆԵՐ ՀԱՅԿԱՅԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒ-
ԹԻՆԸ ԵՒ ԻՐ ԲՈՂՈՐ ԲԱՐԵՆԵՐ ԱՆԿԱՄԵՐԸ ԵՒ ԱՆՈՐ ԿԵՐԱՐԱԿԱՆ ՎԱՐՏՈՒԹԵԱՆ Ի-
ՄԱՍՏՈՒՆ ԵՒ ԱՅՈՒՆԱՄԻՐՏ ՂԵԿԱՎԱՐՆԵՐԸ՝ ՀԱՅՏԵՂԻՆ ԲՈՂՈՐԻՆ ՀԱՄԱՐ ԱՍՏՈՒՄՈՑ
ՕԳՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ, ՈՐՊԵՍԻ ՆՈՑՆ խոսքի, ՆՈՑՆ ԵՆԱՆԿՈՎ ԵՒ ՆՈՑՆ ԱՐԿԻՆԱԿԵՆՏՈՒ-
ԹԵԱՄԲ ԵՄԵՆԱՆԱԿԵՆ ԻՐԵՆԵ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆԸ ՄԵՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ԿԵՆՏ-
ՐՈՆԻՆ, ՀԵՏԶԷՏԵՆ ԱՌԱՅԻՆ ՀԱՄԱՆԱՐԱՐԵԼՈՎ ԵՐԵՏԱՄԱՐՈՒ ՈՒ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՈՒԹԵՐ ԵՒ
ՀԵՏԶԷՏԵՆ ԱՌԱՅԻՆ ՏԱՐԱՄԵԼՈՎ ԻՐԵՆԵ ԿԵՆՏՐՈՆ ԶՈՂԱՆԻՆ ՍՈՒՐԲԻ ԶԱՅՈՒԹԵԱՆ
ՀԱՅՆ ԶԱՆԳՈՒՄԵՆԵՐՈՒՆ ՎՐԱՑ:

ԱՄԵՆ ՀԱՅՈՒ ՆՈՒՐԱԿԱՆ ՊԱՐՏԵՆ Է ԳՆԱՀԱՏԵԼ ՀԱՅԿԱՅԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԶՈՐԱՎԻԿ ԿԱՆԳԵԼ ԱՆՈՐ, ԱՄԲԱԿՈՒՆ ՈՒ ԱՆՍԱՄԱՆ ՊԱ-
ՀԵԼ ԶԱՅՆ ԵՒ ՍԱՄԱՐԵԼ ԲԱՐՈՑԱԿԵՍ ԵՒ ՆԻԹԱԿԵՍ ԱՆՈՐ ԱԶԳԱՆԵՆ ԱՇԽԱՏԱՆԻՆ:

ՈՂՋՈՐԵՆ ԵՒ ՅԱՐԳԱՆԷ ԵՒ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԿԱՅԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐ-
ԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹԵԱՆ, ԱՆՈՐ ԵՐԶԱՆԿԱՑԻՇԱՏԱԿ ՀԻՄՆԱԳԻՐՆԵՐՈՒՆ, ԱՆՈՐ
ՎԱՄՈՒՆԱՄԵՆ ԺԱՄԱՆՈՐ ԳՈՐԾՈՒՆԵՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԱՆՈՐ ՆԵՐԿԱՅԻ ԻՄԱՍՏՈՒՆ ՈՒ
ԱՆՑՆՈՒՆԵՐ ՂԵԿԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ:

ԹՈՂ ԱՊՐԻ, ԶՈՐԱՆԱՑ ՈՒ ԲԱՐԳԱՆԱՑԻ ԲԱՐԵԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ԿՈՅՈՒՄ ՀԱՅՈՑ
ԵՆԵՆ ԿԱՐՄԱԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ՝ Ի ՓԱՌՍ ՀԱՅ ԱԶԳԻ ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ ՀԱՆՃԱՐԻ:

«ԱՅՈՒՆՀԵՏԵՆ ԶՈՐԱՅԱՐՈՒՄ ՏԵՐԱՄԲ, ԵՒ ԿԱՐՈՂՈՒԹԵԱՄԲ ԶՈՐՈՒԹԵԱՆ ՆՈՐԱ-
ԵՒ ԶԵՆԱՐՈՒՄ ԶՈՒՄԱՅԻՆՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒՄՈՑ» (ԵՓԵՍ. Զ. 10-11) ԵՒ «ԻՆՔՆ ՏԵՐ
ՄԵՐ ԵՄԵՆԱՐՈՒՄ ԳՐԻՍՏՈՒՄ ԵՒ ԱՍՏՈՒՄՈՑ ԵՒ ՀԱՅՐ ՄԵՐ... ՄԵՐԺՈՒՆԱՐԵՆԵՐ ԶՄԻՐՍՍ ԶԵՐ՝ ԵՒ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵՐԸ ԵՄԵՆԱՐ ԲԱՆՍ ԵՒ Ի ԳՈՐԾՈՐ ԲԱՐՈՒԹԵԱՆ» (Բ. ԹԵՍՍԱԿ. Բ. 15-16), ԱՄԵՆ:

Վ Ա Ջ Գ Ե Ն Ա.

ԾԱՅՐԱԿՈՐԵ ՊԱՐՈՒՄԸ ԵՒ ԿԱՐՈՂԻԿՈՒ
ԱՄԵՆԱՆ ՀԱՅՈՑ

Յունիս Կոմիտասի ի 18 Յունիսի
1906 Փրկական տարի,
ԵՒ Ի Կոմիտասի Հայոց Ունի,
Ի Կոմիտասի Մարտի Կոմիտասի:
Հմբ. 551

ՄԻՈՆ

Խ. ՏԱՐԻ-ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԵՏՏՕՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՄԱՂԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

سيون مجلة ارمنيّة شعريّة، أدبيّة، دينيّة، فلسفيّة

"SĪON" ARMENIAN MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE, PHILOLOGY.

1966

Յուլիս

Թիւ 6

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՎԱԹԱՍՈՒՆԱՄԵԱԿԸ

Այս տարի կը լրանայ Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան վաթսունամեակը: Բարեգործականը Հայ Ժողովուրդին համար իրական նախախնամութիւն մը եղած է, առանց չափազանցութեան, աստուածային գթութեան եւ ողորմութեան կենդանի պատկերը, մեր կարիքներուն եւ ցաւերուն իբրեւ դոյզն սփոփանք:

Ազգապարծան այս Միութեան ծնունդը մեր պատմութեան հոյակապ էջերէն մին կը կազմէ եւ իր վաթսուն տարիներու գործունէութիւնը բազմաբարիք չափերով իրադարձուած է մեր Ժողովուրդի կեանքին վրայ: Նմանօրինակ ուրիշ ոչ մէկ ազգային հիմնարկութիւն, թէ՛ իր գոյութեամբ եւ թէ՛ իր արգասիքներով, չէ կրցած հաւասարիւ առողջ եւ կենսունակ այս «փոքրիկ հանրապետութեան», ինչպէս կը սիրէր ըսել անոր երիցս երանեալ հիմնադիրը:

Հ. Բ. Ը. Միութեան վաթսունամեայ յղացքը ամբողջութեամբ իրադործուած տեսնել կարենալու համար, անհրաժեշտ է դար մը ետ երթալ մեր օրերէն, կարենալ կշռելու այն մեծ ճիգը՝ զոր մեր Ժողովուրդը փորձեց ժԹ, դարու կէսերէն իսկ, Ժամա-

նակին յարմարելու, ինքզինքը նորոգելու եւ իր գործունէութիւնները բերելու ազգային գիտակցութեան սեղանին:

Այդ ճիգը կը տարածուի մեր կեանքի բոլոր երեսներուն վրայ: Բարձրագոյն կրթութեան զարգացնելու ցանցը, ընկերային գետնի վրայ մեր ստեղծած օրէնսդրական կազմակերպութիւնները, մամուլի եւ գրականութեան շնորհիւ մեր արուեստի զգալարանքին կազմաւորումը, մեր յեղափոխիչ շարժումները, արդիւնք էին մտքի այդ ճիգին: Հակառակ այսօրան լայն բռնած ճիգերուն, Ի. դարու սկիզբը մեր ժողովուրդը աւելի դժբախտ է քան երբեք: Երբ ինչուն կը հարցնենք, մեր հոգիին մէջ արցունքներ կը բացուին միայն: 1900-ին ազգին հոգիին մէջ ամենէն խոր յուսահատութիւնը կը տիրէ եւ ազգին վերին խաւը կը մտածէ նոր իրագործումներու, մեր ցաւերուն իբրեւ սպեղանի:

1906-ին Եգիպտոսի մէջ սպայակոյտ մը հարուստ եւ ակադեմիկոն հայերու, գլխաւորութեամբ յաւէտ անժողաց Պօղոս Նուպար Փաշայի, հիմը կը դնէր նոր կազմակերպութեան մը, նոր գաղափարաբանութեան մը. այդ Հ. Բ. Ը. Միութեան ծրագիր-ձեռնարկն էր: Առաջին անգամն էր, որ հարուստ եւ ազա մարդեր, դուրս կու գային իրենց հեշտախոր եւ երջանիկ կողմացումէն, հետապնդելով ազգային մեծ իտէալ մը:

Կրկին էր արժէքը այս հաւաքական ձեռնարկին՝ մեր ազգային իրականութեան մէջ. բարոյական եւ նիւթական: Բարոյական՝ վասնզի ասով ազգին ունեւոր դասակարգը ոչ թէ քմահաճօքով, այլ ի պարտաւորութենէ մերձեցումը կ'ընէր ազգին վերաբերու եւ կարիքներուն. իսկ իբրեւ նիւթական ձեռնարկ, օգնութեան եւ նպաստի աննախընթաց կազմակերպութիւնն է ան մեր մէջ վաթսուն տարիներէ ի վեր: Անոր նախաինամական գերին մասին որեւէ վարանք ներելի պիտի չըլլար ունէ Հայուն՝ որ ունի իր ազգին հպարտութեան զգացումը:

Միութիւնը իբրեւ կազմակերպութիւն եւ յաջողութեամբ, շատ քան կը պարտի անտարակոյս իր հիմնադրին՝ որ մեր վերջի դարու պատմութեան մեծագոյն դէմքերէն է: Ծնունդով ազնուական, բարձրօրէն դաստիարակուած, եւ հանրային ու կրթական ձեռնարկներու մէջ մեկնեալ ու դիմաւորող: Իսկ մեր քաղաքական գետնին վրայ, նոր օրերու Իսրայէլ Որին, Շամիրեանն ու Էմիրը եղաւ. սակայն դժբախտաբար մեր ողբերգութիւնը աւելի մեծ էր, քան որեւէ գերազանց խելք եւ միտք:

Գաղափարներու զուգորդութեամբ երբ Հ. Բ. Ը. Միութիւնը համեմատութեան կը բերենք համաշխարհային նման երկու խոշոր կազմակերպութիւններու հետ — Ալիանս Ֆրանսէզը եւ Ալիանս Իդրալէիք Ինթելեքտլը, որոնցմէ մէկուն հետեւ գորաւոր պետութիւն մը կայ իր մեծ միջոցներով եւ միւսին՝ ամբողջ աշխարհի դրամը, մինչդեռ մեր պարագային՝ քամուած եւ ուժասպառ ժողովուրդ մը, իր պզտիկ տնտեսութիւններով — այն տեսն միայն կ'զգանք թէ Հ. Բ. Ը. Միութեան հիմնադիրներն աւ

վարիչները իրապէս կարող անձնաւորութիւններ պէտք է եղած ըլլան, այս ժխտական վիճակներէն կարենալ ստեղծելու այսօրուան բարգաւաճ եւ ազգին պատիւ բերող կազմակերպութիւնը: Վաթսուն տարիներ վերջ, երբ կը նայինք իր չքեղ արդիւններուն եւ մատուցած բարիքներուն, կ'ըսենք իւրովի. «Թող օրհնուի՛ յիշատակը բոլոր անոնց՝ որոնք ջանացին որ գոյութեան գայրազմաբարիք այս հաստատութիւնը: Չեղաւ աղէտ մը, որուն չհասաւ ան, չեղաւ կարիք մը, տնտեսական եւ կրթական, որուն իր իշխանական բաժինը չբերէր Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը:

Բարեգործականը միայն չգանձեց, այլ իր գանձումները կազմակերպեց նորագոյն թէքնիքով, բազմապատկելով դանտնք չահագործման նոր մեթոտներու համաձայն: Այս կերպով իր գործունէութեան մէջ կը համադրուէին հին եւ նոր ձեւերը, այսինքն Բարեգործականը կը կատարէր աղքատախնամի, կտակարարի եւ դրամատան դերերը միանգամայն:

Միութիւնը նպաստած է եւ կը նպաստէ Հայ ժողովուրդի շինարարական ձեռնարկներուն: Կրթական ցանցեր տարածած է մեր բոլոր գաղութներէն ներս: Ստեղծած է երիտասարդական կազմակերպութիւններ, սատար հանդիսանալով անոնց մտաւոր եւ բարոյական կրթութեան: Որովհետեւ Հ. Բ. Ը. Միութեան իմաստուն վարիչները կը հաւատան թէ լաւ պատրաստուած անհատ մը՝ խմորն է իր ժողովուրդի ապագային:

Հազիւ հիմնուած էր Միութիւնը, երբ ինքզինքը գտաւ Կովկասի արկածեալներուն եւ Հայաստանի օովեալներուն հանդէպ:

Ասոնց պիտի յաջորդէին Կիլիկեան աղէտը եւ հայրենի երկրին վրայ բարդուող աւերները: Սովեալներուն ձեռք կարկառել, կրթական հաստատութիւններ հիմնել, Հայ գիւղացիին եզ և՛ «երմնցու հայթայթել, սփոփել, դարմանել եւ մխիթարել՝ Միութեան անդրանիկ պարտքը պիտի ըլլար:

Յետոյ կը հասնէր Համաշխարհային Առաջին Պատերազմը, որ մեր ժողովուրդը անդունդի եզրին պիտի մօտեցնէր: Հազարաւոր անտուն Հայեր թշուառութեան ծովուն վրայ պիտի ծփային, խլեակներու նման: Միութիւնը, հակառակ իր ալ կրած հուկազգեցութեան, պիտի ընէր իր գերազոյնը՝ անոնց հասնելու համար: Սիւաւան անունին տակ պատասպարուող որբերը, Միջագետքի, Պաղեստինի, Սուրիոյ աղէտեայները, Կիլիկիոյ, Իգմիրի, Յունաստանի եւ Ֆրանսայի թշուառները պիտի վայելէին Միութեան բարիքը:

Իսկ երբ մեր ժողովուրդի արեւելեան հատուածը կ'աւատագրուէր հայրենի հողին վրայ, Միութիւնը 1921-էն սկսեալ պիտի օժանդակէր նաեւ Հայաստանին: Դարուի 3 Յակոբեան Մայրամոցը, Նուպարաշէնը, Մարի Նուպար Ակմարուժարանը եւ նման հաստատութիւններ իր միջոցներով եւ ջանքերով պիտի հիմնաւորուէին: Միութիւնը այս կերպով միացման գիծ էր աշ-

խորհի ամէն կողմ ցրուած Հայութեան միջեւ, կամուրջը՝ Հայ սփիւռքի եւ Հայրենիքի:

Միութիւնը պատմութեան չէ անցած, անիկա իր դործունէութեան ամենէն տաք եւ բախտորոշ օրերն է որ կ'ապրի: Այսօր արտասահմանի բոլոր կեդրոններուն մէջ իր ստեղծած նիւթական, բարոյական եւ կրթական բջիջները եւ անոնց յառաջանալու հետ նպատակները պատիւ կը բերեն ազգապարծան այս կաղամկերպութեան: Բարեգործութիւնը քաղաքակրթական պայմաններէն մին է: Անհատը եւ ժողովուրդները այնքան աւելի քաղաքակիրթ են, որքան իրենց մէջ զարգացած է մարդասիրական զգացումը: Կենդանիներն անգամ իրենց վէրքերը բուժելու համար կը լղեն զայն: Միութիւնը իր կարգին ըլլալով նպաստունկալ մարմին, տալու համար պէտք է ստանայ: Մենք պէտք է դադրինք միայն ժամուց վճարող, աղքատաց պնակը տասնոց նետող ժողովուրդ մ'ըլլալէ: Պէտք է ունենանք մեծութեան գաղափարը, ըլլանք յաւիտենական զգայնութիւններ ունեցող ժողովուրդ՝ տալու մեր ունեցածը, զոհելու մեզ մեր նմաններուն եւ փոխադարձաբար:

Թող հազար ապրի Հայկական Բարեգործական Միութիւնը, որպէսզի որքան ատեն որ տառապանք եւ տառապողներ զտնուին՝ վայելեն իր սէրն ու խնամքը եւ յաւիտենական օրհներգու ըլլան իր անունին, զայն ստեղծողներու անմոռաց յիշատակին, Միութիւնը միշտ կենդանի պահողներու կեանքին:

Մեծ է թիւը անոնց՝ որոնք ոսկի շղթան կը կապեն այս Միութեան եւ անոր բերած են ու կը բերեն իրենց ոսկին եւ ոսկի սիրտը: Հոս խոր երախտագիտութեամբ եւ հիացումով անհրաժեշտ կը նկատենք մեր յարգանքն ու սէրը բերել այդ ոսկի շղթայի երկու ծայրերուն, երկու բարձունքներուն՝ յաւէտ անմոռաց Պօղոս Նուպար Փաշային, հաստատութեան հիմնադրին եւ ազգապարծան Միութեան այժմու անդուգական Նախագահ Ալէքս Մանուկեանին, որոնք իրենց արժանիքներով, ազիով եւ նմանութեամբ, արժանի են բովանդակ Հայ ժողովուրդի մեծարանքին եւ սիրոյն: Որքան ճիշդ է արեւմտեան մեծ մտածողին խօսքը. «Մարդիկ ոչ մէկ բանի համար այնքան կը նմանին աստուածներուն որքան իրենց նմաններուն բարեգործելու մէջ»:

Ե.

Ո Ղ Բ Ա Ց Ե Ա Ն

ԳՕԶԱՍ ՆՈՒԳԱՐ ՓԵԸՑ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ - ՆԱԽԱՅԱՀ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵԿՈՐԵԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ

Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան վաթսուամեակի այս օրերուն —տարեդարձ մը՝ որ պատշաճ հանդիսութիւններով եւ մամուլի ալ արտեանդն մատակցութեամբ նշուեցաւ արտասահմանի թէ՛ Հայաստանի մէջ—, անհրաժեշտ կը դառնայ գէթ հապճեակ քանի մը տողով տալ պատկերը այս ազգանուէր կազմակերպութեան ընդարձակ ու բազմերես գործունէութեան:

Անտարակիօրէն, Բարեգործական Միութիւնը ամբողջ Հայութեան պատկանող անոր սիրոյն եւ գուրգուրանքին արժանացած, եւ անոր՝ բարբ Կեանքի մը տիրացումը իրեն նպատակ ու ծրագիր դարձուցած Հաստատութիւն մըն է:

Մեր Կեանքին մէջ հազուադէպօրէն կը հանդիպինք կազմակերպութեան մը, որ ասորինքու ընթացքին հետ յատկապէս, զօքանայ, արմատաւորուի ժողովուրդի բոլոր խաւերուն մէջ, իր գործունէութիւնը ընդարձակէ մեր մօտ չտեսնուած թափով մը եւ ի վերջոյ դառնայ աւելի քան 18,000 ա — դամ ունեցող պատկառելի եւ մեծ Միութիւն մը: Այս իրողութիւնը իսկ ամենէն ցայտուն փաստն է Բարեգործականի վաթսուամեայ գործունէութեան՝ արժէքի եւ Հայութեան կողմէ անոր ընծայուած գնահատանքին:

Ա. Հիմնադրութիւն

ԺԹ. դարու երկրորդ կէսէն սկսեալ է որ, ի մասնաւորի Պոլսոյ մէջ կը փորձուի կազմակերպումը Բարեգործական: Ընկերութիւններու, որոնց նպատակը պիտի ըլլայ բխիւտարապէս ուսուցիչ հայթաթիւնը դաժանեցնելու զպրօցներուն: Այս ձեռնարկները, ընդհանրապէս անուններու տակ եւ հետզհետէ աւելի անթույլատու դարձող քաղաքական միջնորդութիւն մը ճիւղան ներքեւ, պիտի ընէին իրենց կարելին՝ զաւատի Հայութեան մտաւոր զարթոնման համար: Սակայն Թուրքիոյ ներքին մասերէն հետզհետէ աւելի կարճ ընդմիջումներով համեմատ հեռագիրներու

գուժած ջարդերն ու կողոպուտները, ինչպէս նաեւ բնական աղէտներու հետեւանք սովերն ու համաճարակները կը պարտադրէին Հայութեան՝ ուժեղ տարբեր կազմակերպութիւններ, հասնելու համար դուռնացիի նիւթական կարիքներուն:

Եւ սակայն ծրագրուած բոլոր ձեռնարկներն ալ ժամանակաւոր էին եւ կարճատեւ կեանք մը ունեցան, մինչեւ 1906 Ապրիլի 15, երբ Գահիրէի մէջ Հիմնուեցաւ Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը, զիստաւոր ծրագիր ունենալով բարոքումը Հայ գաւառացիի կեանքին՝ նիւթական թէ՛ իմացական մարդերու մէջ:

Այս օրհնաբեր ձեռնարկին հիմնադրւելուն է:

Պօղոս Նուպար Փաշա,
Եագուպ Արթին Փաշա,
Աւաբը Պէյ Նուպար,
Երուանդ Պէյ Աղաթօն,
Մկրտիչ Անդրանիկեան,
Տէր. Նազարէթ Տաղաւարեան,
Գրիգոր Եղիայեան,
Կարապետ Երիտեան,
Յովհաննէս Յակոբեան,
Մկրտիչ Պէյ Մարկոսոֆ:

Միութիւնը որպէս վերին մարմին ունի Անդամական Ընդհանուր Ժողովը, որ տարին անգամ մը կը գումարուի, կ'ընդունի միամէկ հայ գործունէութեան համարատուութիւնը ու հաշուետուութիւնը, եւ կ'որոշէ գործադիր վերին մարմինը՝ Կեդրոնական Վարչական Ժողովը: Այս վերջինին օժանդակող գործադիր Կեդրոնական, Գրասենեակը, իր Ընդհանուր Տնօրէնին ղեկավարութեամբ, կը վարէ Միութեան ընթացիկ գործերը:

Կազմակերպութիւնը իր հիմնադրութեան օրէնքով ունեցած է հետեւողը նախագահները:

Պօղոս Նուպար Փաշա (1906-1930)
Գալուստ Կիւլպէնկեան (1930-1932)
Զարեհ Պէյ Նուպար (1932-1940)

ՎՍԵՄ. ՏԻԱՐ ԱԼԵՔՍ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ՆԱԽԱԳԱՀ Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԵԱՆ

ՏԵՔՔ. Պօղոս Քօլօլեան (1940-1942)

Արշակ Գարակեօզեան (1942-1953)

Ալեքս Մանուկեան (1953-)

Հիմնաւած Գահիրէի մէջ, կազմակերպութեան Կեդրոն. Գրասենեակը 1922-ին կը փոխադրուի Փարիզ, եւ 1939-ին, օրինական եւ տնտեսական պարտաւորեցնող դանդաղան պայմաններու պատճառաւ՝ Նիւ Իորք, ուր կը մնայ ցարդ:

Միութիւնը, սկզբնապէս Նիւթական Համեստ միջոցներով ճամբայ ելած, Հակառակ իր հետզհետէ ծաւալող գործունէութեան՝ յաճախ տիրացած է պատկանելի գրածալուծի, որ ներկայիս կը Հասնի աւելի քան 14,000,000 Ամերիկեան Տոլարի, կամ սահմանային Հաշիւով՝ 20,000,000 Տոլարի:

Բ. Գործունէութիւն

1. Միջին Մեծ Նպոս.

Ինչպէս վերեւ յիշուեցաւ, Միութեան Հիմնադրութեան օրերուն անմիջական պէտք վար Հայ գիւղացիին ընծայուելիք Նիւթական օժաճ գաղութեան՝ արօրի, պարարտացուցիչի կամ սերմնցուի նման կարիքներու Հայթաիթումով:

Բայց Հազիւ սկսած գործնական, առաջին քայլերը առնել, նորակազմ Միութիւնը Հարկադրուեցաւ իր Համեստ միջոցները տրամադրել՝ աճարածելու եւ տարրական օգնութիւն Հասցնելու Կովկասի աղէտեալներուն, եւ Հայաստանի սովեակներուն:

Սակայն ասոնց տարիներ, աճ իր ուժերը Հասցունց նման դաւառի Հայ վանքերուն եւ դարձուցնուն ու որբանոցներուն, միշտ անձնալով Հայութեան իմացական կեանքի բարելաւումը:

1908-ի Օսմանեան Սահմանադրութիւնը, իր բերած խաբուսիկ ազատութիւններով եւ եղբայրութեան կեղծ ոգիով, գործունէութեան ընդարձակ ապարդի կը բանար Բարեգործականի վարիչներուն առջեւ: Մինչդեռ աւաւոր Աղետը, Միութիւնը Քուրքիոյ եւ Ճառար Պալատներուն մէջ կրցաւ ունենալ 80 Մասնագիւղեր, աւելի քան 5,000 անդամներով:

1909-ի Կիլիկիոյ դառն աղէտը, իրեն հետեւեալ եղող Նիւթական անհաշուելի վնասով եւ Հազարաւոր որբերով ու որբեկայրիչ ներքին, Միութեան Նիւթական միջոցները կը ծախսուէին իրենց անհաշուելի վնասով:

սով եւ Հազարաւոր որբերով ու որբեկայրիչ ներքին, Միութեան Նիւթական միջոցները կը ծախսուէին իրենց անհաշուելի վնասով: Եւ ինչպէս ծախսուէին իրենց անհաշուելի վնասով:

Այդ օրերուն կարելի դարձաւ Հիմնի, Տէօրթ-Եօլի Բէլէկեան Որբանոցը, Վանի մէջ՝ Վարժապետանոց մը, Ինչպէս նաեւ 33 վարժարաններ գաւառներու մէջ: Իր կրթական այս գործունէութեան ընթացքին, Միութիւնը օգտուեցաւ Հայոց Միացեալ Ընկերութեան եւ Ազգանուէր Հայուհեաց Ընկերութեան, տարիներու փորձառութենէն, միաժամանակ վայելելով անոց թանկագին գործակցութիւնը:

2. Ա. Համաշխարհային Պատերազմ.

Բայց Միութեան Համար իրաւ փորձի չըլանը պիտի սկսէր Առաջին Համաշխարհային Պատերազմի Հռչակումով, որուն ընթացքին իր վրայ ծանրացաւ, մեծ մասամբ, տեղահանուած եւ աքսոր Հազիւ ճողոպրած Հայ խլիւղներու տեղաւորման եւ պահպանման գծաւորին պատասխանատուութիւնը: Ա՛՛ միակն էր որ, զուտ Հայկական Հաստատութիւն մը որպէս, ի շարք օտար բարեկամական կազմակերպութիւններու՝ օգնութեան եւ պատասխանութեան իր գլխաւոր ժառանգութիւնը կը բերէր:

Գաղթականներու պահպանման իր գործունէութիւնը Միութիւնը սկսաւ նախ Փօր Սայրի մէջ, ուր Հիմնեց Վիստաւան վարժարանը ժամ 2500 աշակերտներով, արեւմտեան, որբանոց մը, որբանոց մը, այրիւնով մը, հանգերձատուն մը եւ այլն: Զինադադարի կնքումով, Բարեգործականը իր գործունէութեան ասպարէզ դարձուց Կիլիկիան եւ Դանիւրիներու գրաւման առկա զանազան հայաշատ վայրերը, Հիմնելով, քանի մը օրինակ եր տուած ըլլալու Համար, Տէօրթ-Եօլի Բէլէկեան եւ Սիսուան որբանոցները, Միւսիսի Հիւանդանոցը, որբանոցը եւ Հանս-գերձատունը, Հանքի որբանոցը եւ Հիւանդանոցը, Ատաւայի այրիւնը արեւմտեան, Դարսոնի դարձանատունը եւ գործատունը, Գիլիսի ապաստանարանը, Լուիպի

ապաստանարան՝ և զաղթատունը, Ուր-
ֆայի որբանոց-արհեստանոցը, Սուետիոյ
Միտուան նախակրթարանները, Մուսուլի
որբանոցը, Դամասկոսի որբանոցը, Հիւս-
րանոցը և ապաստանարանը, եւ այլն:

Կիլիկիոյ պարզումէն ետք, Միուսիւնը
ստանձնեց Հոգատարութիւն՝ ր Հայ որբերուն՝
որոնք Պէյրութ փոխադրուած էին, Քէլէկ-
եան և Միտուան, ինչպէս նաեւ Երուսաղէմի
Վասպուրական և Արարատեան որբացիե-
րուն մէջ:

Նախախնամական դեր կատարեցին,
1922-էն ետք, մասնաւոր Միջին Արեւելեան
Հայաշատ երկիր՝ երու մէջ Միութեան կողմ
Հիմնուած օգնութեան օժանդակները, ինչպէս
Պէյրութի չափահաս որբերու պատուարան-
աշխատանոցը, Հայէպի Կիլիկեան արհես-
տանոց-որբանոցը, կանաճ պատուարանը.
չափահաս որբերու կայանը, զաղթատունը
և ապուրի տունը, Աթէնքի, Բիրէյայի և
Միտիլիի գարմանատուններ, Աթէնքի և
Սելափիկի կանանց աշխատանոցները, Գա-
հիբէի և Աղեքսանդրիոյ չափահաս որբու-
հիւներու կայանները եւ այլն:

3. Օժանդակութիւն Հայաստանի.

Առաջին իսկ օրէն, Միութիւնը իր անսա-
կարկ օգնութիւնը ընծայեց Հայաստանի,
կազմակերպելով դանազած ձեռնարկներ
և Իլիթապէս օժանդակելով չափահաս որ-
բերուն որոնք կը փափաքէին հաստատուիլ
Հայրենիքի մէջ: Բայց մանաւանդ, Բարեւ-
գործակամը իր սեփական միջոցներով Հիմ-
նեց Նոր-Եւդոկիա և Նուպարաշէն աւա-
նները, Երեւանի Դարուհի Յակոբեան մայ-
րանոց-մանկաբարձատունը, Մարի Նուպար
անկարծարանը և Աւետ Սարգիս կատա-
ղաբարանը:

Հայրենաշինութեան իր այս գործին ա-
մենէն փայլուն երեսներէն մին կը մա-
լ Հայրենադարձի կարեւոր աշխատանքին բե-
րած իր մեծակշիռ նպաստը: Միութիւնը
այդ ուղղութեամբ ծախսած է աւելի քան
երկու միլիոն տոլար:

4. Կրթական Գործունէութիւն.

Ամբիջապէս որ որբահասակ և արկած-
եաներու պատուարութեան մեծ աշխա-

տանքը իր հումիւն մէջ մտած էր, Հ. Բ. Ը.
Միութիւնը լծուեցաւ իր փառքը շինող ամե-
նէն նուիրական և Հրամայական գործի՝
դպրոցաշինութեան: Անգնահատելի է Բարեւ-
գործականի վաստակը այս մարզին մէջ, որ
հայապահպանեց մեր ճիգին ամենէն մեծ
և դրական բաժինը կը կազմէ:

1924-ին էր որ Կիպրոսի մէջ, Մելգոնեան
եղբայրներու բարերարութեամբ, Հիմը կը
դրուէր Բարեգործականի մեծագոյն՝ հաստա-
տութեան՝ Մելգոնեան երկրորդական դիւն-
րօթիկ և երկսեռ վարժարանին, որ իր
դուռները կը բանար երկու տարի ետք՝ մեր
համայնափիւռ Ժողովուրդի տալու երկ-
րորդական բարձրագոյն ուսման տիրացած
և միաժամանակ հայեցի Հայրապետ դաս-
տիարակութեամբ ոգեշնչուած երիտասարդ-
ներու հոյիւր: Ասոնք պիտի դառնային, շու-
տով, արասահմանի մեր մշակութային
կեանքին գլխաւոր ուժերը, յաճախ որպէս
ուսուցիչ, անօրէն, գրագէտ, արուեստա-
գէտ և խմբագիր իրենց ճիգը բերելով, ազ-
գապահպանման վճռական պայքարին:

Նոյն պատակով և մտահոգութեամբ,
Պէյրութի մէջ Հիմնուած են և հայեցի դաս-
տիարակութեան ջիւղ մատարաններ են՝
Դարուհի Յակոբեան աղջկանց, և Յովա-
կիմեան-Մանուկեան մա՛ շինու երկրորդա-
կան վարժարանները, ինչպէս նաեւ Հայէպի
լազար Նաճարեան-Գայլուտ Կիւլպէնկեան
կեդրոնական վարժարանը: Մտաւոր աշխա-
տանքի ուրիշ կարեւոր կեդրոն մըն է Պէյ-
րութի Երուսաղէմ Ճիւսիտեան Հայադիտակա
ուսմանց Հիմնադրը:

Երկրորդական բարձրագոյն ուսման այս
հաստատութիւններէն զատ, Բարեգործակա՞
ն Միութիւնը նիւթապէս օժանդակած է եւ
սակաւին կը շարունակէ օժանդակել մօտ
130 Հայ վարժարաններու, առանց որեւէ
խտրութեան: Իսկ, մօտ տասնամեակէ մը
ի վեր, ան լծուած է սեփական նախակրթա-
րաններու շինութեան. այդ Դարակառոյց
վարժարաններու խիտ ցանցը այսօր կը տա-
րածուի հեռաւոր Ան-Էր-Արապէն մինչեւ
Ամմաս: և Պէյրութէն մինչեւ Աթէնք:

Տարրական և երկրորդական ուսման
մատակարարումէն ետք, Բարեգործական
Միութիւնը կը հոգայ նաեւ բազմաթիւ Հայ
երիտասարդ-երիտասարդուհիներու համա-

լրարանական թոշակները, որոնք իրեն տրամադրուած են զանազան բարերարներու նուիրատուութիւններով. ստոնցմէ եւ՝ Նոսպարեան, Մկրտչեան, Յովակիմեան եւ այլ ֆոնտերը:

Այլոքան ընդարձակ եւ բազմաբն գործուելութեան մը դիմաց, զարմանալի չի թուիր որ ազգանուէր Միութեան տարեկան պիւտճէն ներկայիս մէկ միլիոն տոլարի քարձրացած ըլլայ, երբ տանամեակ մը առաջ հազիւ կէս միլիոնի կը հասնէր ան: Հետդհտէ աւելցող պատասխանատուութիւնները, ու աշխատանքի նոր դաշտերը գրգռու մըն են Բարեգործականի համար՝ աւելի ճիշդ ընկնու եւ աւելի ընդարձակելու իր գործունէութիւնը, որուն եռադաշտին փարած են Միութեան իմաստուն վարիչները:

5. Երիտասարդական Ծարձալ.

Վարժարաններ բաւարար պիտի չըլլային աշուշտ Հայ պատմիչներու Զամբուած Հայիցի ոգին ու դաստիարակութիւնը անդարտ ու հաստատ պահելու՝ մեր կեանքի ներկայ շրտթ եւ բազմաթիւ խոչընդոտներով լեցուն պայմաններուն մէջ: Այդ գեաակցութեամբ է որ Բարեգործական Միութիւնը, մանաւանդ Երկրորդ Համաշխարհային Պատերազմէն ետք, Միջին Արեւելեան երկիրներու մէջ կազմակերպած է երիտասարդական միութիւններ եւ ակումբներ, որոնց հովանաւորութիւնը ինք ստանձնած է, միաժամանակ հայկաթիւնով նիւթական անհրաժեշտ օժանդակութիւնը:

Այսպէս, Լիբանանի Հայ Երիտասարդաց Ընկերակցութիւնը, իր մշակութային եւ մարդակա՝ գործունէութեամբ աշխուտ տեղ մը կը գրաւէ նմա, կադմակերպութիւններու եւ միութիւններու մէջ եւ այդ Ընկերակցութեան ակումբներուն մէջ է որ իրենց բարոյական դաստիարակութիւնը կը շարունակեն Հայ վարժարաններու շրջանաւարտ աշակերտները:

Բայց մանաւանդ այսպիսի երիտասարդական մարմիններ կամ լիկաներ վճառաւոր գեր մը կը կատարեն Ամերիկայի մէջ, ուր անոնք պատճառ են եւ առիթ՝ օտար քաղաքակրթութիւններու ծոցին աչք բացած Հայ երիտասարդներու համար մշակութային կամ

ընկերային համախմբումներու, որոնց ընթացքին է որ կը զօրանայ եւ կ'ամրանայ կապը իրենց եւ իրենց ժողովուրդին միջեւ, փաստերու եւ տրամաբանուած դատումներու եղբակցութեանց հիման վրայ: Գաշի մը տարիներէ ի վեր լոյս տեսնող եւ Միութեանց հրատարակութիւնը եղող «Արարաս» գրական-գեղարուեստական, աճիւրդէն պարբերաթերթը այս մտահոգութիւններուն արդիւնք է առաւելաբար: Հոյ ժամադրուած են ամերիկահայ երիտասարդ սերունդի լաւագոյն ուժերը, որոնք, խորապէս ծանոթ Հայ ժողովուրդի դառն սակայն հերոսական պատմութեան, դարաւոր ու ծանրադիւ մշակոթիւն, ինչպէս նաեւ մեր ժամանակներու աղէտներուն եւ սփիւռքահայ պայմաններուն, մտածմա, եւ իմացական սնունդի կեդրոն մը դարձուցած են պարբերաթերթը: Ան արդէն իսկ համբաւ եւ վարկ կը վայելէ Միացեալ Նահանգներէն ներս եւ աւելի յառաջիկային բոլոր կարեւրութիւնները իր տրամադրութեան տակ են:

6. Միութեան Հրատարակութիւններ.

Հ. Բ. Ը. Միութիւնը իր ազգանուէր գործունէութիւնը ժողովուրդի բոլոր խաւերուն ծանօթացնելու նպատակով, սկզբնական օրերէն իսկ ունեցած է իր սեփական հրատարակութիւնները:

Ներկայիս լոյս կը տեսնեն Նիւ Եորքի Կեդրոնին կողմէ «Յուլաբար-Միութիւն»՝ հայերէն եւ անգլերէն թափիններով, Փարիզի «Շինարար»՝ հայերէն եւ Ֆրանսերէն թափիններով եւ Պէյրութի «Սօսնալը», առանց հաշուելու Միութեան սեփական վարժարաններու աշակերտական պարբերաթերթերը:

Բայց մանաւանդ Միութիւնը զանազան առիթներով ստանձնած է հրատարակութիւնը Հայ ժողովուրդի մշակոթի եւ պատմութեան հետ առնչութիւն ունեցող եւ կամ գրական ստեղծագործութիւններու: Մեղաճեա, հիմադարմի մատենաշարէն լոյս տեսած են այս ուղղութեամբ արժէքաւոր հատորներ:

Գ. Միութիւնը 1966-ին

Անհատներու պարագային, իւրաքանչիւր տարեդարձ առիթ մըն է ինքնաքննութեան,

յուսադարձ ակնարկի եւ եկող տարիին համար խորհրդածութեան ու ծրագրումի: Նոյնն է պարագան մեծ կազմակերպութիւններու, որոնցմէ է Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը:

Վաթսուճաճակի այս հանգրուանին, երբ անցած ուղիները կը վերադիտուին եւ ներկայի ամենօրեայ անյետաձգելի գրադամներու, ընդմէջէն՝ մօտիկ ապագայի ծրագրիները կը պատրաստուին, Բարեգործական, մեծ Միութեան վարիչներն ու հազարաւոր անդամները անշուշտ հոգեկան խորունկ դժուակութիւններ ունին այն զեղեցիկ իրադրութեան համար՝ որ տարեդարձի հանդիսութիւններու, առիթով անդամ մը եւս վերակոչուեցաւ, ընդհանուր խանդավառութեամբ մը:

Միութիւնը զոր այնքան գովելի հետաւետութեամբ եւ մեծահոգութեամբ հիմնեցին Պօղոս Նուպար եւ իր ազնիւ գործակիցները, սկզբնապէս շատ համեստ գործունէութեամբ մը այն կարծիքը պիտի տար դիտողներու՝ թէ Հայ կեանքին մէջ պարբերաբար երեւան եկող բարեսիրական կազմակերպութիւն մը էր ան, անկարող՝ դիմաւորուող զօրաւոր ցեղաներու: Եւ սակայն այդ ցեղումը, այդ չակնկալուած աղէտը եւ փոթորիկը՝ Մեծ Եղեռնը՝ ընդհակառակը սրմատաւորեց եւ ամբահիմն դարձուց Միութիւնը, շնորհիւ մանաւանդ Հայ մեծ գիւնահազէտին՝ Պօղոս Նուպարի անդուշանքերուն:

Իր ուղղութիւնը, որ հիմնուած էր հարեւասիրութեան եւ ազգասիրութեան, պարզ ալլ ամեննա խորունկ եւ մարդկային զգացումներուն վրայ, եւ որով իր հիմնած կազմակերպութիւնը դարձաւ ամբողջ ժողովուրդի մը սիրտն եւ փոստահութեան առարկայ, նոյն այդ ուղղութիւնը եղաւ առաջնորդող սիւնը Պօղոս Նուպարի յաջորդներուն, մինչեւ ներկայ նախագահը՝ Մեծ Տիար Ալեքս Մանուկեանը:

Կարեւոր տարեդարձի մը ներկայ օրերուն, Բարեգործական Միութիւնը, իր փութալան, եւ ազնուակաջ հոգի մը կրող նախագահով, իր գործունեայ Կեդրոնական Վարչական Ժողովով, կազմակերպուած վարչական մեքենայով, անդամներու եւ համակիրներու բազմահոծ թիւով եւ Հայ Երեսօրէնէրս գրաւած տեղով՝ որեւէ ժամանակէ տեւիի հիմա՛ է որ ունի գործելու փարաւոր բոլոր միջոցներն ու կարելիութիւնները:

Բայց միաժամանակ, Հայ սփիւռքը իր չ'ուսողող կարիքներով եւ հետզհետէ աւելի սուր ու վճռական դարձող ազգապահպանումի բաղձներն ու ամենօրեայ պայքարով՝ ամեննա աւելի հիմա՛ է որ պէտք ունի Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան՝ օժանդակութեան:

Իսկ այդ կազմակերպութեան վաթսուճաճութեայ պատմութիւնը ցոյց կու տայ յուսակօրէն, թէ ուր որ ներկայացած է կարիք մը՝ Հոն է եղած Բարեգործականը, իր դարձանաւորութեամբ կամ արհեստանոցով, իր գաւաթ մը կաթով կամ վարժարանով:

Ինչպէս որ լեւնադնացութեան ժամանակ նուաճուած բարձունքի մը անկիւնադարձին ենթակային առջեւ կը բացուի պատկերը ուրիշ եւ թերեւս աւելի ցից վերելքի մը, նոյն ձեւով եւս Բարեգործական Միութիւնը՝ վաթսուճաճայ իր դժուարիքն ճամբուն այս կէտին՝ իր առջեւ կը գտնէ յաղթահարելի նոր դժուարութիւններ եւ խոչընդոտներ:

Սակայն Հայկական ձեռնարկներ, միացած Միութեան ղեկավարներու իմաստուն առաջնորդութեան՝ պիտի կարենայ Միութեան ճամբուն վրայէն՝ հեռացնել բոլոր արեւելակող պատճառները, իրագործելու համար այն նուիրակա՛ առաջադրանքները՝ որոնցմէ ծնունդ առաւ ինք, Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը:

ԱՐԱՅ ԳԱՆԱՅԱՆ

ԿԱՐԾԻՔՆԵՐ ԵՒ ԳՆԱՀԱՏԱԿԱՆՆԵՐ,

Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ազգի մը անմահութեան գրաւականն է բարեգործութեան ոգին, որուն իրական, գործնական ու կենդանի պատկերն է Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը:

Սիրելի ժողովուրդ Հայոց, գիտցիր որ Բարեգործականը քեզի համար հաստատուած է, քեզմով միայն կրնայ հաստատուի մնալ եւ ծառայել քեզի: Կատարէ պարտքդ, պահանջէ իրաւունքդ:

ՍԱՀԱԿ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

Համոզուած եմ սակայն, որ եթէ մեր Ազգին մէջ միակ ձեռնարկ մը կայ, որ խոհեմութեամբ մտածուած, իմաստութեամբ կազմակերպուած եւ ուղղամտութեամբ գործադրուած ըլլայ, այն ալ Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնն է:

ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔԵՊՍ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ

Օրինեալ ըլլան ամէն անոնք որ մեր արիւնլուայ պատարագին թանկագին նշխարները կը պահպանեն ճակատագրական կորուստէ մը, մոռցնելով անոնց՝ իրենց վերքերու. կսկիծն ու տառապանքի դառնութիւնը, ու պատրաստելով գիրենք վաղուան վերածնութեան մեծ գոհագործումին:

ԵՂԻՇԷ ՊԱՏՐԻԱՐԿ ԴՈՒՐԵԱՆ

Բարեգործականը պիտի մնայ եւ պիտի տիրէ. ցորֆան այս ազգը ցաւ մը ունի իր սրտին խորը եւ յոյս մը իր հոգիին մէջ: Բարեգործականը մեր մէջ այն կազմակերպութիւնն է, ուր միշտ աւելի գործ եղած է քան խօսք:

ԹՈՐԳՈՒՄ ՊԱՏՐԻԱՐԿ ԳՈՒՇԱԿԵԱՆ

Սեմին վրայ վախճանին, որուն մերձեցումը կը զգամ ամեն օր, կը մխիթարուիմ արդարեւ գիտնալով թէ կատարուած գործը ունայն չէ եւ թէ իմ յաջորդներուս կողմէ եռանդով յառաջ պիտի տարուի:

Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը հաւատարիմ իր աւանդութեանց, պիտի շարունակէ Հայ ժողովուրդին եւ հայրենիքին մատուցանել այն ծառայութիւնները, զոր իր գերազանցապէս հայրենասիրական նպատակը գծած է իրեն:

ՊՕՂՈՍ ՆՈՒՊԱՐ ՓԱՇԱ

Ամէն Հայեր, որ սփռուած են աշխարհի ամէն կողմ, պէտք է գուրգուրանքով նային դէպի մեր Ընկերութիւնը, իբր կենդանի հայկական շէնքի մը, որ հրմուսանքով կը հետապնդէ Հայ ժողովուրդին երջանկութիւնը եւ բարգաւաճումը: Պէտք է գիտնան որ այս Ընկերութիւնը Հայ օճախն է, միշտ պատրաստ օգնելու ամէն Հայերու որ ցաւեր ունին, սրբելու անոնց արցունքը եւ աշխատելու անոնց բարոյական եւ նիւթական բարօրութեան:

ԳԱԼՈՒՍՏ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ

Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը իր բոլոր շարքերովը, գիմակիրներ Հայ Բարեգործական բանակին. ահա եղբայրական օգնութեան եւ հայրենիքի վերաշինութեան նուիրական գործին կը լծուի, անվերապահ եւ անձնագոհ նուիրումով, քանզի պարտականութեան եւ գոհողութեան վնասկան ժամը արդէն հնչած է ամէն սրտցաւ Հայու համար, բայց մանաւանդ մեր սիրելի Միութեան ամէն մէկ ուխտադիր անդամին համար:

ԵԱԳՈՒՊ ԱՐԹԻՆ ՓԱՇԱ

Բայց մեր բովանդակ ջանքերը սեւեռած ենք ուրիշ կարօտութեան մը բարձունքին, նորահաս սերունդի դաստիարակութեան գործին, երբեք ուշադրութենէ չվրիպեցնելով թէ իր սոսիմիկ տարբերով ու ներշնչած ցեղային ինքնութեան գորաւոր ոգիով է որ այդ դաստիարակութիւնը կրնայ իսկապէս արժեւորել: Մենք միայն կեանքի ասպարէզին համար լաւ գիտնուած երիտասարդներ չէ որ կ'ուզենք պատրաստել, այլ Հայ եւ իրենց Հայութեամբ հպարտ երիտասարդներ:

Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան անունին մեծարանքը եւ անոր գործին գնահատանքը բացայայտ իրականութիւն մըն է այսօր ամբողջ ազգին մէջ:

ԱԼԵՔՍ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Ե Ր Ե Ի Ա Ն Ի Ն

Հագար աչքով նաւէի քեզ,
Հագար սըրտով սիրէի քեզ,
Իմ հայրենի հըրաշք ոստան,
Երեւան:

Մեր արիւնէն ծըլած երագ,
Բաց մեր վիշտի քեւերդ ներմակ
Եւ օրօրէ մեր վիշտն ու խանդ,
Երեւան:

Հըրագդանի անհուն ակիւն,
Անտառ անծայր, բերդ մեր սըրտին,
Ոսկէ լապտեր մեր յոյսերուն,
Երեւան:

Ազրիւր անուշ, ազրիւր առատ,
Ուրկէ գայինք խըմելու միշտ
Հոգին անմահ մեր հայրերուն,
Երեւան:

Մեր սիրտը երգ եւ մեր աշխարհ
Երգարան մեծ աստղերէ աստղ,
Հագար երգով գովքդ հիւսենք,
Երեւան:

ԵՂԻՎԱՐԿ

Այս տաղերը գրուած են երգի համար, մասնաւոր խնդրանքով:

Ե.

«Ի ՄԷՋ ՏԱՃԱՐԻՍ...»

Այս տանարին մէջ, Տէ՛ր, եւ խորաններուն ալ դիմաց,
Ուր կանգնած են դարերով իմ պապերըս՝ երկիւղա՛ծ,
Ես կը կարդամ դողահար, կ'արտասանեմ սրբասաց
Հին սաղմոսներ ու նըւագ, փառքիդ համար տաղերգուած:

Կ'պատարագուիս ամէն օր, կու տաս մեզի գինի, հաց,
Կը բաշխուիս քաղցրօրէն ի սեղանէ՝ մեզ բազմաց,
Կ'առատանա՛ս, կը յորդի՛ս, իբրեւ վայելք բազմահաց՝
Նոր Սիոնի սեղանին, հին վերնատան տակ բացուած:

Տանարին մէջ այս, Տէ՛ր, եւ խորաններուն ալ դիմաց.
Հոգիս լոյսիդ կը բացուի, ինչպէս ծաղիկն՝ արեւին.
Կ'արփաթեւէ ամէն օր, անթեւ թռչուն երկնայա՛ծ,

Արշալոյսին երբ շողերն սարերուն վրայ կ'երբեւին:
Ծունկի կու գայ, կ'աղօթէ, կը գինովնա՛յ, ո՛վ Աստուած,
Լուսադրիւրի բաժակէն առտուան լոյսը դեռ չըմպա՛ծ:

ՀՄԱՅԵԱԿ ԳՐԱՆԵԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՅԵՐԷՆ ՀՆԱԳՈՅՆ ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

Մեզի հասած Հայերէն Հնագոյն ձեռագիրներու մէջ աչքի կը զարնեն առաւելագոյն Աւետարաններ, թիւով երկու տասնեակ, որոնք գրուած են 887 — 1045 թուականներուն:— Յովսէփեան, Յիշատակարանք Ձեռագրաց, էջ 83-226: Հմմտ. նաեւ An Annotated List of Armenian New Testament Manuscripts, By the Rev. Erroll F. Rhodes, Tokyo, 1959, p. 161-2:

Աւետարաններէ դուրս ալ ժամանակաշրջանէն յայտնի են միայն երեք ձեռագիրներ:

1.— Ժողովածու, գրուած 971 թուին.— Յիշտ. Ձեռ. էջ 123: Ձեռագիր Երեւանի, Թ. 2679:

2.— Մեկն. Երգոց Երգոյն, Գրիգորի Նիւսացւոյ, օրինակուած 973-ին.— Յիշտ. Ձեռ. էջ 126: Ձեռագիր Երեւանի, Թ. 2684:

3.— Մեկն. Թղթոցն Պաւլոսի, Եփրեմի եւ Ոսկերբարանի, գաղափարուած 999 թուականին.— Յիշտ. Ձեռ. էջ 163:

Առոնց վրայ անմիջապէս կ'աւելնայ,

4.— Ոսկերբարանի ձառերու Ժողովածու. մ.ր, գրուած 1046 թուին, ձեռամբ Գէորգ գրչի.— Յիշտ. Ձեռ. էջ 225: Ձեռագիր Երեւանի, Թ. 988:

Այս փոքրաթիւ շարքը ճոխացնելու կու գայ Ս. Աթոռոյս թիւ 1862 ձեռագիրը, որ կը պարունակէ Նեմեսիոսի Յաղագս Բնութեան Մարդոյ երկը, օրինակուած Գէորգ գրչի ձեռքով, որ կազմողն ալ է միեւնոյն տանն:

Ձեռագիրը մագաղաթ է, բաղկացած 243 թերթերէ, գիրը անկիւնաւոր երկաթագիր:

Օրինակուած է ՆՂԶ—1047 թուին: Ստացողն է Տէր Խաչիկ: Իսկ 48 տարի ետքը, ՇնՊ—1095 թուին, Գրիստափոր անուն մէկը կը նուիրէ զայն Յովհաննէս Գահանային:

Սոյն թանկագին ձեռագիրը մեր առջեւ կը դնէ շատ շահեկան պարագաներ որոնց հաճելի է անդրադառնալ արդարեւ:

1.— Յիշատակարան Թարգմանչի, Թղ. 241 ա.

«Փառք միասնական Երրորդութեանն յաւիտեանց»:

Ի վեց Հաղարեորդի, երկերիւրորդի, քաներորդի, եւթներորդի ամի արարածոց աշխարհիս ըստ յոճարէն թուոյ, ի յորեւտասաներորդի ենդիքտիոնին, յառաջին ամի թագաւորութեանն Ղեւոնի թագաւորի, թարգմանեցան գիրքս սրբոյն Գրեգորի եւ պիսկոպոսի Նիսեայի ի ստոյգ աւրինակաց, ի Կոստանդինուպոլսի, ի ձեռն Դաւթի Հիպատոսի, եւ թագաւորական սեղանոյն Կիւսոսի, եւ ի ձեռն Ստեփաննոսի քահանայի եւ քերդողի, աշակերտի Տեառն Մովսէսի Սիւնեաց եպիսկոպոսի:

Արդ աղանձ քրիստոսասէր պաշտաւեալ եւ զձեզ սրբոյ եկեղեցւոյ յիշիլ զիս յաւթս մեր հմայապազ»:

Հնագոյն այս յիշատակարանը, յաջորդեալուն նման, չէ մտած Յովսէփեանի Հրատարակած Ժողովածոյին մէջ, ուր առնուած է ուրիշ մը, որ ունի յայտնի խանգարումներ: Հոն Հրատարակիչը իրաւամբ ծանօթագրած է թէ «իսկ ըստ Հայոյմ Միւս յիստի, յաւելումն է (Յիշտ. Ձեռ. էջ 56): Թէ Հայկական տարեթիւը յիշտագոյն լուսան»:

յարգութենէ մը ներմուծուած է յիշատակարանիս մէջ, կը յայտնուի բաղդատելով Այրիվանեցիի Ճառերը օրինակին հետ, ուր խնդրոյ առարկայ բառերը ներմուծուած են ընտրութիւնէն ոչ թէ ետքը այլ առաջ (Յիշտ. 2 հո. էջ 56)։ Մեր ձեռագիրը չունի ժամանակագրորէն յայտնապէս սխալ այդ ընդմիջարկութիւնը։

2.— Յիշատակարանի Գրչի, թղ. 242 ա, ընագրին պէս անկիւնաւոր երկաթագրով։

«Ջատացող սուրբ կտակին գճէր խաչիկ որ մեծաւ փափաքանաւք ետ գրել ի ստոյգ աւրինակաց առ ի յուռումն աստուածանիցաց կրանաւորաց։ Յիշեսլէք ի սուրբ եւ ի կենդանի աղաւթս ձեր, եւ Աստուած զձեզ յիշեցէ յիւրում գալստեանն եւ յարթալութեանն։

Գրեցաւ եւ կաղմեցաւ ձեռամբ իմով Գեորգա նուաստ գրչի ի Թուականիս ՆՂՁ» [≡ 1047]։

Սոյն Գէորգ գրչիը նոյն անձն է 1046 թուին Պետրոս Կաթողիկոսի համար Ոսկերերանի Ճառերը օրինակող համանուն գրչին հետ, ինչպէս յայտնի կ'երեւի, ի միջի ալոյց, նաեւ նոյն ձեռագրին յատուկ իր յիշատակարանէն։ «Գրեցաւ եւ կաղմեցաւ զիրքս այս ձեռամբ իմով Գեորգայ նուաստ գրչի որք ընթեռնութեամբ, ինձ աղաւթս արարէք եւ Աստուած ձեզ ողորմեցցի յիւրում գալստեանն եւ յարթալութեանն, ամէն» (Յիշտ. 2 հո. էջ 230)։

Այս պարագան կը թելադրէ մեզի մատ-

եանս գրել տուող Տէր Պաշիկի մէջ ճանչնալ Պետրոս Կաթողիկոսի քեռորդին Պաշիկ եւ պիտկոպար, որ իր մօրեղբօր յալորդեց 1058 թուին իբրեւ Հայոց Կաթողիկոս։

3.— Յիշատակարանի Յովհաննէս Գառնայի, թղ. 242բ, բուրդի, երկաթագրով յատուկ, ինչպէս, 2, 2, Ծ, Պ, 2, Բ։

«Գրեցէ Բրիստոս Զանուն Բրիստափորի ի գիր կենացն զՊրութեան, որ Շնորհեաց ինձ Յովհաննէս Գառնայի Զգիրսս Զայս յիշեցէք եւ դուք որք ընթեռնութեամբ, զՊատուական եւ Զերանելին, վասնզի արժանի է յիշատակի բարւոյ եւ յԱստուծոյ եւ ի սիրելեաց նորուն։

Ի Շն[?] [≡ 1095] Թուականութեամբ, համարոյ, Շրճանի ամաց, կարգելոյ հայ ազգի տոմարի, ընդաւրինակեցան գիրքս»

Այս պատուական ձեռագիրը նուէր ստացող անձը ինքզինքը կը ներկայացնէ իբրեւ Յովհաննէս Գառնայի, որ մեր կարծիքով նոյն ինքն հոշակաւոր Սարկաւազ Վարդապետն է։ Ձեռագրին մէջ կը գտնուին բազմաթիւ սրբագրութիւններ, տողերուն միջեւ կամ լուսանցքի վրայ, վերորդեալ յիշատակարանին ինքնատիպ գրչութեամբ։ Իսկ 242ա թուղթի լուսանցքին վրայ, «ի ստոյգ աւրինակաց» բառերուն կից, կը կարդացուի հետեւեալը. «ի ստուգութենէ հետի էր թէ ո՞վ էաք աշխատեալ մեծապետ»։ Եւ ալլուստ յայտնի է թէ Յովհաննէս Սարկաւազ Վարդապետ բազմաթիւ հին գիրքեր սրբագրած է տեճալան աշխատութեամբ (Ալիշան, Յուշիկք, Բ. Հատոր, 1921, էջ 255)։

Ն. ԵՊՍ. ՄՈՎԱԿԱՆ

Հին եւ նոր ԿՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆՑ ՄԷՋ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հայերէն աշխարհաբար Աստուածաշունչի ներկայ հրատարակութեանց մէջ, բարդատարար Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ նախնական կամ ոսկեղարհան Աստուածաշունչ Մատենանին, եւ մանաւանդ ըստ Ս. Գրիգոր Տաթեւացի եւսման Վարդապետի Սուրբ Գրոց ցանկին («Գիրք Հարցմանց», էջ 450), եւ ըստ Ոսկանեան 1666-ի Աստուածաշունչին՝ կը պակսին հետեւեալները։—

1. Ա.— Գիրք Եղբարայ (Գրաբար Բ. որ է աշխարհաբար Ա. Գիրք), Գլուխ Թ. եւ Համար 15-ին մէջ գրուած է այսպէս. «Տէր Աստուած Իսրայէլի. դու արդարեւ ճշմարիտ ես, որ ոչ սպառեցիր զգաւակ մեր, այլ մնաց մեզ արմատ եւ զաւակ մինչեւ ցայսօր. եւ արդ աւանաւակ եմք այսօր առաջի Քո յանօրէնութիւնս մեր. եւ ոչ եւս կարեմք ամբառնալ զգլուխս մեր՝ եւ կալ առաջի երեսաց Քոց. զի բազմացան անօրէնութիւնք մեր եւ չարիք առաւել զան զգլուխս մեր»։

Բողոքական(1) աշխարհաբար Թարգմանութեամբ (Վիեննա, 1955), Գլուխ Թ. Համար 15-ին մէջ գրուած է այսպէս։—

(1) Հետեւեալ տպագրութիւնները եղած են նոյն օրինակից.

1887 Նոր-Եօթ. ի տպարանի Աստուածաշունչի քննարկում.

1870 (Armenian Ref., 8 vo.) O. T.

1892 ի տպարանի Ա. Յակոբ Պոյաճեան.

1893 ի տպարանի Ա. Յակոբ Պոյաճեան.

1905 ի տպարանի Ա. Յակոբ Պոյաճեան.

1915 ի Կոստանդնուպոլիս. տպագրութիւն Թ. Մատենան.

1929 ի Կոստանդնուպոլիս. տպագրութիւն Թ. Մատենան.

«Ո՛վ Տէր Աստուած Իսրայէլի. դու առդար ես, վասնզի մենք մինչեւ այսօր ապատուած մնացինք. ահա մենք մեր յանցանքովը ըստ առջեւդ ենք, թէպէտեւ այս պատճառաւ ըստ առջեւդ չենք կրնար կայնել»։

Բ.— Գիրք Եղբարայ Ա. Բողոքական աշխարհաբար Թարգմանութեան մէջ բնաւ չըկայ. իսկ Կաթողիկ Վենետիկեանին (1860) մէջ վերջին համարին հետեւեալ տողերը պակաս են. վերջին (Թ.) Գլխուն վերջին (56-րդ) Համարէն, որ գրուած է այսպէս. «Եւ Ժողովեցան բովանդակ յերուսաղէմ տօնել զուրախութիւն. ըստ պառօնարանաց Տեառն Աստուծոյ Իսրայէլի»։

Ոսկանեանը ունի Չորս Գիրք Եղբարայ, Կաթողիկ Վենետիկեան 1860-ի հրատարակութիւնը՝ Երկու Գիրք Եղբարայ, իսկ Բողոքական(2) Վիեննականը՝ Մէկ Գիրք Եղբարայ (Ըստ Լատինացւոց՝ Ա. Գիրքն է, մինչ ըստ Ոսկանի՝ Բ. Գիրքը)։

Ինչպէս կը տեսնուի, Վիեննականէն կը պակսի Երեք Գիրք։

2. Ա.— Նէեմեայի ԺԳ. Գլուխի 31րդ Համարի ամենավերջին մի զանի խօսքերը կը պակսին Վիեննական Բողոքական Թարգմանութեան մէջ։ Հոն գրուած է այսպէս. «...Ով Աստուած իմ զիս ի բարին յիշէ»։ Մինչ գրաբար բնագիրն է. «Յիշեսցէ զիս Աստուած մեր յամենայն բարութիւնս ար-

(2) Հրատարակի վրայ գտնուող այժմեան աշխարհաբար Աստուածաշունչի պաշտօնական եւ աւագին քարգմանիչը եղած է ամբիկացի լեզուագէտ Միսիօնար Րիֆգ, իրեն քիլումֆ ռեմեմալով ամբիկանով Խարոստ ըմկերութիւն մը (Տես, Հայ Եկեղեցի, Բարգեմ Եպս. Կիլիկեոյեան, Երեսուղեմ, 1830)։

դարութեան. այն որ օրհնեալն է յաւիտեանս՝ ամէն»:

Բ.— Վիեննական, Թարգմանութեան մէջ մինչեւ Եսթերի Գիրքը կը պակսին Տօբիթայ (կամ Տուբիթ) Գիրքը ԺԴ. (14) Գլուխ եւ Յուդիթայ Գիրքը ԺԶ. (16) Գլուխ ամբողջութեամբ:

3. Եսթերայ Գրքի գլխաբաժանութիւնը իստե գրուած են Հին տպագիր Աստուածաշունչ Մատեաններու մէջ: Ունի 21 Գլուխ, կրկնուած են գլխաթիւերը միայն: Կրկնուած են ԺԱ., ԺԲ., ԺԴ., Դ., ԺԵ. եւ Ը. գլխաթիւերը, բայց ոչ պարունակութիւնը: Շարակարգութիւնը հետեւեալ ձևով եղած է. ԺԱ., ԺԲ., Ա., Բ., Գ., ԺԴ., Դ., ԺԵ., Դ., ԺԶ., ԺԵ., Ե., Զ., Է., Ը., ԺԶ., Ը., Թ., Ժ., ԺԱ.:

Վիեննական աշխարհաբարը կը սկսի Երորդ մասէն կամ Գլուխէն՝ որ վերեւ յիշուած Ա. Գլուխն է: Դ. Գլուխները իրարու միացուած են եւ Գիրքը ունի Ա.էն մինչեւ Ժ. Գլուխ: Դիտելու արժանի է որ այս տասր Գլուխներուն մէջ բոլորովին կը պակսին «Տէր» եւ «Աստուած» բառերը կամ անունները: Օրինակ՝ Բ. Գլուխն 20րդ Համարէն վերցուած են «երկնի յԱստուծոյ բառերը, որոնք այնքան կարեւոր եւ անհրաժեշտ նշանակութիւն ունին խնդրոյ առարկայ նախադասութեան մէջ. Մուրթէ պատուիրած էր Եսթերին՝ իր աղփանքները կամ երկիրը չյայտնել եւ Աստուծմէ վախճալ ու Անոր հրաւումները կատարել:

Դարձեալ, Եսթերայ Գրքին Գլուխ Զ. առաջին Համարէն վերցուած է «Տէր Աստուած» անունը: Այսպէս, Ոսկանեան գրաբար Աստուածաշունչին մէջ գրուած է. «Եւ Տէր Աստուած մեծեաց զքուն յարձայէ զԷլիշերն այն եւ ասէ ցղարպետին իւր. բերել առաջի իւր զգիր հրովարտակին եւ կարդալ»:

Վիեննական աշխարհաբարին մէջ այս նախադասութիւնը Թարգմանուած է. «Այն զԷլիշը Թաղաւորին քունը փախաւ, ու հրաձայնեց որ զղարպետները պատմող յիշատա-

կաց զիրքը բերեն. ու Թաղաւորին առջեւ կարդացուեցաւ»:

Մինչ գրաբար բնագրին հարադատ Թարգմանութիւնը պիտի ըլլար. «Եւ այն զԷլիշը Աստուած մեծեց (այսինքն հեռացուց) քունը արքայէն. եւ (Թաղաւորը) բառ իր զարապետին. բերել հրովարտակի գիրքը իր առջեւ եւ կարդալ»:

Հետեւաբար անհասկնալի է թէ ինչո՞ւ «Տէր Աստուած»ը վերցուած է նախադասութենէն, եթէ մանաւանդ «Երբայակաֆ եւ Յումակաֆ րՊագիրմիւրէն» Թարգմանուած է, ինչպէս կը յիշատակուի հրատարակութեան անուանաթերթին վրայ: Նպատակաւոր-մար է յիշել հոս Պաուլիեացի Ս. Հերոնիմոսի մէկ խօսքը՝ ուղղուած Ամբրոսիոսի. «Մի գայթակղեցիս ի Գիրս Մուրքս պարզ-մտութեամբ, եւ իրքեւ գոհկութեամբ բանից. ոչք կամ վատթարութեամբ Թարգմանեալ՝ կամ սակի անհամոռնեան այսպէս փոխարեկալք եղեն»:

Դարձեալ Զ. Գլուխն 13րդ Համարէն զեղջրուած է հետեւեալ վերջին մասը. «Քրանդի Տէր Աստուած բնդ նմա է, եւ նա մեծացոյց զնա»:

Գրաբարը այս ձեւ է. «Եւ պատմեաց Համան որ զինչ էանց ընդ հա Զովաւարաւի կեով իւրում եւ սիրելեաց իւրոց: Եւ ասեն ցնա սիրելիքն իւր՝ եւ կին, իւր. Եթէ յազգէ Հրէից էր Մուրթէն եւ եղեւ իշխան, հնազանդեա նմա, զի ոչ կարեն գու նմա չար հաղուցանել, քանզի Տէր Աստուած ընդ նմա է, եւ նա մեծացոյց զնա»:

Վիեննական աշխարհաբարը կը Թարգմանէ. «Եւ Համան իր կնոջ Զերէսի ու բոլոր բարեկամներուն պատմեց ամէն ինչ որ իր գլուխը եկած էր. եւ անոր իմաստունները եւ անոր՝ կինը Զերէս անոր ըսին. Եթէ Մուրթէ (որուն առջեւ դուն ինչպիսի սկսար) Հրէից պզգէն է, դուն անոր պիտի չյաղթես, հապա անոր առջեւ անշուշտ պիտի իշխաս»: Կրկին անգամ դուրս մղուած է նախադասութեան մէկ կարեւոր մասը: Եւ սակեւ բոլորովին անընդունելի է, անկախ

Թարգմանութեան անհարադատ ոճէն, քե-
րականութենէն եւ բառերու ընտրութենէն:

Ժ. Գլուխէն առնուած են միայն 3 հա-
մարներ, մինչ 4-13 համարները կը պակ-
սին, ուր ինն անգամ յիշուած են «Տէր» եւ
«Աստուած»:

Իսկ Եոթերայ Գրքի զանց առնուած մա-
սերուն մէջ «Տէր» եւ «Աստուած» մօտաւո-
րապէս 51 անգամ յիշուած են:

4. Վիեննայի Բողոքական Թարգմանու-
թեան մէջ կը պակսին նաեւ Մակարայեցոց
երեք (Ա., Բ. եւ Գ.) Գիրքերը (աւելէ Ս.
Ներսէս Շնորհալի հայրապետ յիշած է Եղ-
իազար-Մակարէն, Շամունին եւ Էթըր զա-
ւակները իր «Յիսուս Որդի» գրքին մէջ):
Իսկ Ս. Վարդան Մամիկոնեանի սիրելի գիր-
քերէն մին եղած է աջ (Եղիշէ Պատմիչ, Գլ.
Ե.):

5. Եւ տակաւին, Վիեննական Թարգմա-
նութեան մէջ կը պակսի Սողոմոնի Իմաս-
տութեան Գիրքը:

6. Նմանապէս չկայ էկզեստիստիկոսը,
որ է Գիրք (Իմաստութիւն) Սիրաքայ:

7. Չանց առնուած է Մարգարէութիւն
Բարուրայ:

8. Չեղչուած է Յորի Գրքին ԽԲ. Գլխուն
վերջին մասը (17րդ համարէն սկսեալ), ուր
գրուած է Յորի համառօտ կենսագրութիւնը
(ուրիշ առնելով Շնորհալի յիշատակու-
թիւնները բրած է Յիսուս Որդի»ի մէջ):

9. Դանիէլի Գրքին ԺԳ. Գլուխը ամբող-
ջութեամբ վերցուած է, Նոյնն է պարագան
յաջորդ ԺԴ. Գլխուն: Իսկ Գ. Գլուխի 24-90
համարները դուրս հանուած են, ուր կը
դտնուի նախ Ազարիայի եւ ապա միաբան
երեք մանուկներու սքանչելի օրհնութիւնը,
որ ճրագալոյցի օրը Հայաստանեայց Առա-
քելական Եկեղեցիին մէջ կը կարդացուի դը-
պիրներու կողմէ՝ «Ոչինչ է պիտոյ...»
սկզբնաւորութեամբ:

ԴԱՆԻԷԼ ՎՐԴ. ՇԱՄԼԵԱՆ

ՄԻ ԱՆՅԱՅՏ ՏԱՂԱԲԱՆ

Ուշագրութեան արժանի է որ տաղա-
րանն իր խրատական տաղերում պատկերե-
լով Հասարակական պարտականութեան գի-
տակցութիւնից զուրկ մարդկանց թերու-
թիւններն ու պակասութիւնները, արձա-
նադրելով նրանց յոռի կողմերն ու վառ-
բարքերը, ձգտել է նրանց առաջնորդել լուս-
նաւոր ուղիներով եւ նրանց սրտերում զար-
թեցնել պարտաճանաչութեան դիտակցու-
թիւնը: Տաղասացը սիրում է բարութիւնն ու
փառութիւնը: Նոյնպէս բարձր է գնահատում
ճշմարտութիւնն ու արդարութիւնը, ընդ
կերտարկութիւնն ու թշնամասիրութիւնը:
Սիրում է նաեւ պարկեշտութիւնը, Համեմ-
տութիւնը, առաքինութիւնը եւ ուղիղ խօս-
քը: Ուշագրաւ է եւ այն, որ ջերմ պաշտպան
է Հանդիսանում Համեստ, առաքինի, աղինւ-
նի պարկեշտ կանանց արդարացի իրաւունք-
ներին: Ո՞րհնուրդ է տալիս նաեւ յարգել ու
պատուել ո՛չ միայն մեծերին, այլեւ իմաս-
տուններին, իսկ վատերից, չարերից, զըն-
այարտիչներից, չիմարներից եւ սուտասան-
ներից միանգամայն Հետեւ մնալ:

Դանիէլի դրած նիւթերի մէջ առանձին
ուշագրութեան արժանի են գինեմոլներին
յատկացուած տաղերը: Նա դատապարտում
է եւ պախարակում Հարբեցողութիւնը, գի-
նեմոլութիւնը, շնայած որ իր կեանքը զըն-
խաւորապէս անց է կացրել խմելաբանու-
թեանը: Բայց վերջում եկել է այն առողջ
եղրակացութեան, որ գինեմոլութիւնը
«փորձանքի բունն է եւ մահ է բերում արեւ-
շուղին»: Նա գիտէ նաեւ, որ այդ բացասա-
կան յատկութեան պատճառով՝ գինեմոլի
ո՛չ միայն չի Հատկանում թէ՛ ի՛նչ է խօսում,
այլեւ միշտ ցանկանում է որ շուտ կատարեն
իր ասածները: Այդ պատճառով է կուտում է,
Հաշտյում եւ մարդկանց անուղի վերադա-
րում: Դժբախտ են մանաւանդ գինեմոլի ըն-
տանիքում ապրողները, որոնք Հոգեպէս
միշտ տխուր են եւ թախծոտ:

Իր տաղերով Դանիէլն ո՛չ միայն նկա-

րագրում է գինեմոլեան վատ Հետեւանք-
ները եւ արբեցողի ողբերգական դրութիւ-
նը, այլեւ նրանց տալիս է որոշ խրատներ:

«Հարբեմալով ամէն օր դու անցադար,
Քեզ կը նետես անշիջանիկ կրակը վառ»
Ինչ օգտու է որ շահ չունի, միշտ էլ վնաս,
Խորձանքի բուն է, մահ կը բերէ քեզ անպատճառ:
Հարբեմալու հասկամե՛ում ես՝ ի՛նչ ես խօսում,
Զրկայ պատիւ, ո՛չ մի հոգու չես արժանում»
...Ով որ քեզի մի բան ասի, ասա բարի,
Դու փոխարէն մտքտ պատիւ կը տաս բոքի»
Լաւք չեղ, որ տմանչե քա խօսքերից,
Խորն ուղածներդ էլ կ'ուզու շուտ կատարն»
Այդ պատիւ չէ, ամօք է հարբեցողի եւմար,
Նախտանքն ու արհամարհանք է իրն համար»:

Դիմու սիրահարներին եւ արբեցողներին
երգիչը խորհուրդ է տալիս չափաւոր խմել
եւ պայծառ ու մաքուր ճանապարհից երբեք
չմոլորուել:

«Փա՛ւ լաւ է, արբեմալ դու քափաղորես,
Կեանքիդ մա՛տուր ձառապարն չմոլորես»
Ափսո՛ւ գառ քա իսկական միտք-ուղեղիմ,
Բնակութեան խնդր բաժանով չցմարես»:

Ուտանաւորի վերջում Դանիէլը պատկե-
րում է նաեւ իր արբեցողական կենցաղը:

«Ո՛վ Դանիէ՛լ, դու հարբեցող ես, քո գրում ես.
Նոյն խմիչից է, որ մեղաւթիմնը կրում ես»
Փաս ուրեմն փորձված ես այս գործերիմ,
Որ մի քանի բառ հարբեցողի խրատում ես»:

Չնայած տաղաբանը խրատում է չխմել,
Հարբել, բայց վերլուծելով ունայն աշ-
խարհի էութիւնը, տարբեր երգ է հնչե-
ցրում... Դ

«Թէ տեղ դու ես քաբար,
Խմի՛ր գինիմ արտա՛յ վառ»

Որ չես գիտի դու վաղը
Ի՞նչ է գալու քեզ համարք։

Այսուհար դանում է որ այս երազ աշխարհում մարդս ինչպիսի նուաճումներ ու վերելք էլ ունենայ, պատկերը նոյնն է, վերջում ձի բուռ հողք է դառնալու։

Քո՛վ մարդ, ասա՛, դու ո՛վ ես,
Կարծես անհոգ մի ծով ես
Դու ի՞նչ կ'ուզես այնքանի՞նչ
Զե՛ որ մե բուռ դու հող քոք։

Տաղարան Դանիելն իր խրատական մի քանի տաղերով կանգ է առել նաեւ բազմա-
խիւ բնութագրերի խաղաղ կեանքը յուզող
Հասարակական մի այլ չարիքի վրայ։ Դա
խաղաղութիւնն է, որ երջանիկ օջախների
գալթայման պատճառ է հանդիսանում եւ
լուստերին դժբախտացնում։ Անա թէ ինչո՞ւ
տաղարանը դատապարտում է խաղամոլնե-
րին։

Շուտաւ խաղաղը տալակ է իր տան մէջը,
Միտ չի բերում Աստուած, Խանի քրոնքն խէշը։
Իր կամքով իր ունեցածը բաշխում օտարին,
Քո՛ւսա, մղար, տխուր, դատարի մոտում վերջը։
Չուտար խաղաղ, փոզ դու վատնող, ի՞նչ շոտ է քեզ,
Ինչի՞նչ եկիր ու գողացիր, պինզ պանի քեզ-
Ափսոս արի, տանք հիմքը դու մի՛ խաղաղի,
Եւ ի՞նչպիսի դու մի պարան, ասո՞ք է քեզ։
Դառն արդիւնքով ամեն օր դու կ'աշխատես,
Ինչո՞ք քեզ քշումի ես, վատտեղ կը վատնես։

Մի այլ քառեկով տաղարանը խաղամո-
լին կոչ է անում՝ ո՛չ թիւին չալի վատ ճա-
նապարհից՝ Հեռու մնալ, այլ եւ ճապանել այն
վիշապին, որ բուն է դրել իր սրտում, ու
բովհետեւ խաղամոլութիւնը չար խոր-
հուրդներ է տալիս եւ Հարազատներին թրչ-
նամացնում է։

Եւ՛՛ սպանի այն վիշապը, որ բուն է գրել քո սքը-
տումը։
Քո վատտեղաց ու քո կեանքի է խլիտումը,
Թշնամացնում իր արարատներին ու բոլորին
Նա է շարունակ շար խաղաղութիւն միշտ դրողը։

Տաղարանը պատկերում է նաեւ չար-
վորդ՝ խաղամոլների կեանքի վերջին սոս-

կալի տխուր, տառապալից եւ դառն վիճակ,
այսպիսի մտայն գոյներով։

Եւն խաղաղագիր, որ իրենց ունեցած տարվի են,
Եւ ի՞նչպիսի մերկ ու օղակ տառապել են,
Իրենց երկրից ամսանշաբթիմից շուտ փախել են,
Իսկնց գաւակներին գառն քշումառնում մտանի՛,
ենք,

Դանիելն իր բարոյա-խրատական քառ-
եկներում թէպէտ Հիւսիսով չի ծագում,
բայց մարդկանց խրատելով ու խորհուրդ-
ներ տալով՝ պատկերում է նրանց թերու-
թիւնները, յուր կողմերը եւ Հասարակական
վատ բարեքեր։

Տաղարանը Դանիելի բարոյա-խրատական
Հետաքրքիր ներթերից մէկն է Անդէքսանդր
Մակեդոնացին եւ Անտոն Շիշմալովը խո-
րովորով ընդարձակ ոտանաւորը, ուր պատ-
կերանում են Ալէքսանդր Մակեդոնացին,
Անտոն Շիշմալովի գիտուն ճշմարտորդ եւ այլ
կերպարներ։

Թագաւորը խորապէս տպաւորուած է քա-
ւոր, բայց իմաստուն Անտոն ճշմարտի
կէսնքի խորհրդաւոր պատկերից եւ կենցա-
ղից, աշխարհի ու մահուան էութեան մա-
ւին Հետաքրքիր լուսաբանութիւններ է տա-
լիս։ Նա ծերունի ճշմարտի քարաժայռ ար-
նակարանն օրինակ բերելով՝ ընդգծում է,
թէ այս երազ աշխարհում մարդ էակն որ-
քան էլ Հարստութիւն կուտակի, վերջում
իր բաժինը մի փալաւ է։ Արձանադրում է
նաեւ, թէ ամէն մի արարածի մէկ ոտըն առ
աշխարհումն է, իսկ միւսը՝ Հանդերձեւ-
լում։ Ապա բացատրում է, թէ ո՛վ իր
կեանքում պարկեշտ եւ լուռ է մնում, նա իր
պատիւն է պահպանում եւ պատիւ չաւում,
որովհետեւ Հերանից է, ի՞նչ լինում է՝
վերջում երգին եզրակացնում է եւ դալիս
է այն Համոզման, որ կեանքն իր էութեամբ
ունայնուրթիւն է Տաղի Հիւսուածքի եւ բո-
վանդակութեան մասին դադափար տալու
Համար այստեղ գծենք պատկերը։

Անդէքսանդր Մեծն արեամ,
Որ բազմել էր եւ մեծն գտն,
Բանակալ Գր. ամենայն տեղ,
Ո՛չ մի ազգից չուներ թա ան։

Խելացի էր ու շատ համեմար,
Խրատելով կը խօսեր ճշտա-
կը խրատելու որդի ամենին,
Չկար ունի տար մի պատճառ:

Խելացի էր գիտուններով,
Փիլիսոփայ էր ծերերով,
Կը յարգէին քաղաքներին
Ու կը մայրենի միշտ երկնիզով:

Ծատ էր լսել պատմութիւնը,
Մամաւանդ, որ գիտութիւնը
Ամտոն ունի ճգնաւորին,
Կ'ուզէր մըտ տեսութիւնը:

Կ'ուզէր տեսնել, վնասակար
Լսել խօսքերը պետական-
Քամի որ շատ էին գովել,
Թէ խօսքերն է իսկական:

Մին օր, որսի ժամանակ,
Հետն էին շատ հետեւակ,
Կը պտըտէր Աղէֆամնայ
Մարեր, ձորեր ու ծովակ:

Հետեւողներին այդ տարում
Տեսաւ մի ծեր քաղաքում
Բազմած՝ համգիստ իր համար,
Իրեն երբէք չէր մայում:

Հարց է տալիս ծերունուն-
Հի՞մչե՛ս ես անում այստեղ դուն,
Ասա՛ ինձի, իմամաւ,
Կամ քէ՛տ ասա՛ ինչ անումս:

Հետեւ Ամտոն ճգնաւոր,
Կ'ազօթեմ միշտ երկնաւոր-
Անց եմ կացրել իմ կեանքս
Այս քաղաքում բոլորս:

Ասա՛. Հիսի՛ր, ճգնաւոր,
Ծնորդեմ ու տեսաւ-
Կը փափաքի տեսութեանդ
Աղէֆամնայ քաղաք:

Լուր տամք մօրան, որ շուտով
Այցելութիւն գալ ինչ քով-
Տեսութեանդ կը փափաքի,
Պատուի եմ ինչ շնորհքով:

Ասեց. Հիսի՛ր կամեն է գայ,
Քանզի այստեղ ծախս չկայ-
Այս քաղաքում է, որ ունեն,
Չորս անկիւնը մի տեղ կայ:

Գնացին շուտով լուր տարան,
Թագաւորին իմացրան,
Թէ Ամտոն մօտեւ է,
Ունի իւր կացարան:

Մի քաղաքում ճգնում է,
Չարչարվելով տէնում է-
Ազօթելով միշտ Աստուծո՛ւ,
Հշտարիւն գնում է:

Հասանք էր մօտ ուրաւում,
Միրտը մաքուր՝ ասկէտում-
Ասինքն կ'ուզէ հանգիպի
Մի քաղաքի քոյն տեսնում:

Միրով յօծար ընդունաւ,
Չուներ սրտին վիշտ բնաւ-
Ասեց. Հետաւով ասէ՛ գայս,
Ու լուս խոր միտք տարաւ:

Այրի ազրը հաւաքեց
Ու մէշտեղում կատակեց-
Ինքը լիպոր մերկացաւ,
Մի հին փալատ շալակեց:

Կայնեցաւ մօտ շէմքումը,
Մի տղա դրաւ դրսումը-
Մեծ ու խորունկ մտքերով
Մինն էլ դրաւ մերսումը:

Հգնաւորի անունն էր Ամտոն-
Մի ձեռն էլ դրաւ իրաւունքին-
Երկարացրեց միւս ձեռ-
Ու դրաւ ծածուկ մարմնին:

Երբ քաղաքում իմացաւ,
Շուտով տեղիցն անցաւ-
Երբ մօտեցաւ Ամտոնին,
Ուշադրութեամբ մայնեցաւ:

Երբ որ մայնեց, միտք դրաւ,
Թէ ճգնաւորն ի՞նչ տարաւ-
Տեսն քաղէ լուս մայնեցաւ
Ու քաղաքը եւ դառաւ:

Հետևանքները զարմացան,
Երբ այս ֆայլը հասկացան.
Լուռ ու մուռը են երկուսն էլ,
Ինչու՞ մի քան յիտեցան:

Այդ մտռոմ տանգլի-ին,
Բուռը քրտամց ցուէին.
Հարց տվին թագաւորին,
Նորամբ որ մօտիկ էին:

— Միշտ կ'ազդէր դու տնանդ,
Այդ ճգնաւորի հետ խօսել,
Բայց զարմամբ է, դու ամիսս,
Է՛լ չուզեցիր բան ասել:

Ամսօրնայտ վերադարձար,
Մօտը երբէք դու չկացար.
Ի՞նչ պատահեց մարտնից,
Որ հետը դու չգրուցար:

Պատասխանեց թագաւորը.
Հեկնացի էր ճգնաւորը,
Ունայնութիւն մտ ցոյց տուաւ,
Մտքի առայ են բոլորը:

Ունեմ են շատ գիտնականներ,
Խելեղով համեմար պատուաւորներ.
Ողջ ամէնը չեն լինելու
Այդ ճգնաւորի գլխի մի հեր:

Նա՛ օրինակ բերեց աշխարհն,
Իր բնաւորան ծայաւ այրն.

Հարստութիւն աշխարհի,
Իր կուտակած ազբաւաբը:

Մէկ ստը մերսն էր, մէկը դրսուս,
Նա խորհրդով ուս էր ասուս,
Որպէս մարդիս մէկ տան այս աշխարհն է
Ու միւսն էլ հանդերձեալսն:

Ներսի ոտն օրինակ է աշխարհը.
Ու դրսինը համդերձեալը.
Ուսի փայլան է իր բաժին,
Անել աշխարհից չի ակնկալը:

Մի՛ ձեռն, որ էր բերանին,
Լուսփնումով բերանին պաշտպանին.
Մի՛ ձեռն էր ծածուկ մարմնայն,
Իրը թէ պատիւն է պահպանին:

Ով իր երկու բերանն ամուր պահեց,
Այս աշխարհից պատիւ շահեց.
Նոյն երկու բերանից է, ինչ լինում է,
Որ Ամսոն ճգնաւորը վկայեց:

Փիլիսոփայք ին վարդապետներս,
Չհազեցրին իմ մտքերս.
Միայն Ամսոն ճգնաւորն էր,
Որ յայտնեց ինձ ճիշդ բացերս:

Ունայնութիւն մտ ցոյց տվաւ,
Որ օգուտ չէ աշխարհ բնաւ.
Ո՛չ թէ միայն այս ժողովուրդս,
Նրանք էլ որ իշխաններ ծնուանք:

2

Խնդրէի եւ ուրախութեամբ տալեր

Տաղաւայ Դանիէլից մեղ հասած դրա-
կան ժառանգութեան մէջ կարդում ենք նաեւ
ինչոյքի եւ ուրախութեան տաղեր, որոնց
մէջ նա պատկերել է իրական կեանքի երե-
ւոյթները: Նա գիտէ, որ աշխարհն իր հու-
թեամբ երազային է, անցողական, ուստի
խորհուրդ է տալիս վայելել կեանքը, ապրել
լաւ, ուրախ եւ երջանիկ: Մի հանգամանք
տնտեսելի է, որ Դանիէլի ուրախութեան ու
ինչոյքի տաղերը համակուած են սիրոյ,

խաղաղութեան, ընկերասիրութեան, ճշ-
մարտութեան եւ ալ վեհ գաղափարներով:
Ուշադրաւ է եւ այն, որ նրա թէ՛ բարոյա-
խրատական եւ թէ՛ ուրախութեան ոտանա-
ւորներէն շատերը տարածուել են ժամա-
նակի ժողովրդէ մէջ եւ արտադրուել են ու
պահպանուել որոշ ձեռագիր տաղարաննե-
րում: Դա նշանակում է թէ՛ ժողովուրդը
սիրել է ու տարածել այդ տաղերը:

Փնիլիւի
(Շար. 2)

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԱՐԱՐԱԿԱՆ ՏԻՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐՋԻՆ ՇՐՋԱՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ ԵՒ ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԵԱՅ ՀԱՐԱՏՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

ՆԱԽՈՐԴՈՂ ՇՐՋԱՆ

Մուհամմէտի եւ իր յաջորդներուն հիմնած հսկայ Արարական Կայսրութիւնը կորնընցուց իր միութիւնը, երբ 750 թուականին, Աբբասեան(1) Տունը եւ Իրաքի Արաքնէրը երկու տարուայ արիւնսպի կռիւներէ ետք վերջ տուին Օմայեան Հարստութեան ու իրենք ձեռք առին երկրին իշխանութիւնը:

Աբբասեան խալիֆաները որդեգրեցին մենատիրական դրութիւնը որպէս իրենց վարչաձեւի սխտեմ, եւ իրենց մայրաքաղաքը Հաստատեցին Պաղտատի մէջ:

Այս խոռոչութեանց ընթացքին Հայերը ջանացին թօթափել իրենց վրասէն արաքական տիրապետութեան յուծը: Անոնք Գրիգոր Մամիկոնեանի առաջնորդութեամբ սուրիտամրեցան խալիֆայութեան դէմ. դրժորիտարար սահալն, չկրցա՛յ գլուխ ճանել տպատմութիւնը՝ որովհետեւ կարգ մը նախարարներ հետեւելով Աշոտ Բագրատունիի, իրենց հպատակութիւնը յայտնեցին Աբբասեան, իշխանութեան:

Ուստի, Աբու Հաքամ Ալ-Մաֆֆահ, Արաքսեան Հարստութեան հիմնադիրը, 750-ին իր եղբայրը՝ Աբու-Ջաֆար Ալ-Մանսուրը Հայաստան աղարկեց կառավարիչի հանդամանքով: Ըստ Գեւորդ Պատմիչի վկայութեան, անոր օրով լիտին ծայր չբաւորուած թեան մատնուեցաւ Հայ ժողովուրդը, քանի

որ ոչ միայն տուրքերը աւելցած էին, այլ մահաւանդ Արաք հարկահաւանքեր 748-750-ի խոռոչութեանց պատճառաւ չվճարւած տուրքերը կը գանձէին՝ ողջ թէ մեռած մարդոցմէ:—

«Եւ տիրէ ընդ նորա Արդլայ, եւ առաջ վեղբայր իւր զմիւս Արդլայ չըջել ընդ ամեհալս, աշխարհս իշխանութեան իւրոյ: Որ նախ ելեալ յաշխարհս Հայոց՝ բազում վրշտօք եւ նեղութեամբ մտանդէր զամենեայն եւ հատուցանէր ի չբաւորութիւն տնանկութեան, մինչեւ պահանջել հարկս եւ ի մեռելոցն: Եւ զամենայն բազմութիւն սրբոց եւ աշխարհ չարալուկ տառապեցուցանէր, վրտանդէր զհաւանայս եւ զպաշտօնեայս աստւածային խորանին խոշտանդանօք եւ թքօք աշպարհութեան եւ զանիւք՝ ի յայտ անել զանուան միախճանելոցն եւ զընտանի յոցուն: Սոչտանդէր եւ զընակիչս աշխարհիս բռնադոյն եւ դառն: Հարկապահանջութեամբ, առնուլ բաւ զխոյն բազում զուգէս(2) արծաթոյ, եւ դնել կնիք կապարեայ յամենեցուն պարանոցս» (էջ 127):

Աբբասեան տիրապետութեամբ փոխուեցաւ նաեւ Հայ նախարարներու ինքնաւար դրութիւնը: Ալ-Մանսուր խալիֆան, Հայ իշխաններու կողմէ ապագայի ապստամբութեան մը առաջըր առնելու մտահոգութեամբ, 770 թուականին Հասադ Ոստիկանին հետ թուրք վարձկան զինուորներ զրկեց

(1) Աբբասեանները սերած կը ճկաուսիմ Մուսամմէտի Ալ-Աբբաս Խոքեղայրէմ:

(2) Ասորական դրամ:

Հայաստան, Հրահանգելով միաժամանակ որ այլևս Հայ նախարարները ոտճիկ տաչ Հայ Հեծելազորքին եւ ոչ թէ Արարները՝ րստ նախկին սովորութեան:

Այժմ այս վարձկան Թուրք զինուորներու մուշորով, Հայաստան մատնուեցաւ թէ՛ տոփի եւ թէ՛ սարսափի. այլևս անտանելի դարձած էր արարական լուծը, եւ Հայ նախարարները սկսան պատրաստուիլ իրենց արեան զնովին իսկ փրկել եւ ազատագրել Հայրենիքը օտար լուծէն:

Այս սպասամարական շարժումը մանրամասնօրէն նկարագրուած կը գտնենք Ղեւտօղի պատմութեան մէջ, ըստ որում առաջին անգամ, ինչպէս եւ միշտ, արարական բռնութիւններուն դէմ գլուխ կը վերցնէ Մամիկոնեան առհար: Արտաազգ Մամիկոնեան Գումարիի (այժմ Լեւինական) մէջ կը սպաննէ Արար Հարկահաւաքը, կը ջարդէ հոն սպասանած արարական բանակը եւ կ'ապստանի Եղբարացոց(3) աշխարհը՝ որ կը գտնուէր Բիւզանդական իշխանութեան ներքեւ: Անոր օրինակին հետեւեցաւ Մուշեղ Մամիկոնեան, որ ջարդելէ ետք որ զաւառին մէջ գտնուող արարական զօրքը, ամբարցաւ Արտագերս բերդը, Մուշեղի միացաւ նաեւ ճնշուած ժողովուրդը ու միասնաբար անոնք պարտութեան մատնեցին Կարինէն ու Իւրիւնէն: Եկած արարական ուժերը, ապա գաղթին եւ պաշարեցին Կարին քաղաքը:

775-ի գարնան Մամիկոնեաններու սպարաւորութեան միացան նաեւ Վասպուրականի Արծրունեաց եւ Ամատունեաց նահապարհները եւ որոշեցին յարձակիլ Արճէշի(4) վրայ: Դժբախտաբար սակաւ, յարձակումը տակաւին չսկսած, հարաւէ Հայաստան խուժեց արարական 30,000-նոց ընտիր բանակը Ամրի Հրամանատարութեան տակ եւ Արճէշի մօտ 775 Ապրիլ 15-ին, անդթօրէն ջարդեց անպէն ռամիկ ժողովուրդը: Այս յարկութիւնէն ետք, Ամր ուղղուեցաւ Կարին (այժմ էրզրում), որ սովի մատնուած եւ

իշխուլ վրայ էր Մուշեղ Մամիկոնեանի ձեռքը: Ամրի 30,000-նոց եւ Հայերու 5000-նոց բանակները իրարու բախեցաւ, Բապրեւան: զաւառին մէջ 775 Ապրիլ 24-ին, եւ առաջինները կրկին յաղթական հանդիսացան:

Այս հակառակարար մէջ ինկան Սմբատ Բագրատունի Սպարապետը, Մամիկոնեան իշխաններէն Մուշեղն ու Սամուէլը, Վահան Գեղեցիկն եւ ուրիշներ: Իսկ ողջ մնացածները ստիպուեցան լքել իրենց հողերը ու ապստանիլ Բիւզանդիոն:

Հայաժողովուրդն նախարարներուն լըուած հողերն ու կալուածները անցան Արար էմիրներուն ձեռքը ու այսպէս Ը. դարու վերջերը եւ Թ. դարու սկիզբը Հայաստանի մէջ կազմուեցան երկու հօր իշխանութիւններ՝ Մանագլեքտի եւ Արզնի էմիրութիւնները: Նախարարներու քայքայումին վրայ խօսելով Յովհաննէս Դրասխանադէտցի պատմիչը կ'ըսէ.---

«Եւ վասնզի սպասուուաւ Հագարացիքն տիրեցին, եւ կայան զՀայաստանեայս, եւ մեծամեծք աշխարհիս նուազեցան, եւ միացեալք զօղեալ ազարեալ կային րոպ լծով ծառայութեան նոցա, սակս այտորիկ իսկ յայտ վարի պահասեցաւ ի պատմութեանէ արտի զրոյցը իշխանացն մերոց: Բայց եթէ գուցէ դոցի ինչ, բաւական քեզ բերցի նախ քան զմեզ պատմեալն ի Շապուհ պատմագրէ» (էջ 142)(5):

Իսկ Հայաստան մնացող միւս նախարարներէն Մերուժան Արծրունին, չկորսնցնելու համար պապեանական կալուածները՝ համակերպեցաւ արարական իշխանութեան, ընդունելով մահմետական կրօնը, եւ վերադարձաւ իշխանութեան հետ բարեկամանալու համար սկսաւ խառն ամուսնութիւններու ճամբով խնամական կապեր հաստատել:

Ը. դարու վերջերը, Հայ նախարարները բռնած էին քայքայումի ճամբան: Սակայն Թ. դարու 40-ական թուականներուն անտեք, մանաւանդ Բագրատունեաց տոհմը, սկսան զօրանալ, որովհետեւ քաղաքաշէտ Բագրատունի իշխանները կրցած էին ազատել խա-

(3) Վրացական ցնդ մը, որոնց նրկիրը կը զըսնէր Վրաստանի արեւմտեան կողմը:

(4) Արճէշ քաղաքը Թի. Զարու կէտքը ընկղմած է Վոլգայ լիճին մէջ: Տես՝ Հիւրշման, զէին Հայոց Տեղեաց Անոնները, Ազգ. Մատենք., էջ 195:

(5) Դժբախտաբար Յովհաննէս Կաթողիկոսի ակնարկած Շապուհ Բագրատունիին գործը կորսուած է:

լիֆաներու եւ էմիրներու միջեւ մղուած ներքին պայքարէն, եւ զօրացնել իրենց դիրքը Հայաստանի մէջ. ասոր իբր հետեւանք, Հարուն Ալ-Ռաշիտ խալիֆան՝ չընդ-վընցեցնելու համար Հայերը, աւելի մեղմ քաղաքականութիւն, մը վարեց եւ 806-ին Ալոտ Մսակերը իշխան կարգեց ամրող Հայաստանի:

Այնուհետեւ Բագրատունիներն ու Արծրունիները աւելի ուժ առած, հետեւելով էմիրներու օրինակին, ձգտեցան վերջնականապէս ձեռք ձգել իրենց նախկին քաղաքական իրաւունքները եւ ներքին անկախութիւնը:

Անոնց ծրագրերնրը ի դերեւ ելան, երբ Պաղտատի դահին վրայ նստաւ Մութափաթիլը (847), որ իրեն նպատակ րբաւ, բաժնովմա Արծրունիի վկայութեան, պատժել րմոստ Հայ նախարարները ու Հայաստանը աւարական մէկ նահանգ դարձնել: 849-ին, Մութափաթիլ Հայաստան, ուղարկեց Աբուսեթը որպէս կառավարիչ եւ հարկահաւաք: Երբ ան հասաւ Տարօնի աշխարհ, Բագրատ Բագրատունի տեսնելով անոր զօրքը՝ խռհմութիւն սեպեց վճարել բոլոր հարկերը եւ որպէս Հայաստանի իշխան խնդրեց անկէ որ Հայաստան չմտնէ: Աբուսեթ թէեւ Հրաման ստացած էր իշխանութենէ զրկել Բագրատն ու Ալոտ Արծրունին, սակայն երբ խմացաւ թէ վերջինները դաշինք կնքած են իրարու միջեւ, հարկերը առնելով վերադարձաւ Պաղտատ, իրեն յաղորդ նշանակելով Աղձնիքի եւ Արզնի Մուսէ Ամիրան, որ Բագրատի քեռայրն էր:

Մուսէն 850-ին հարկահաւաքի պատճառաբանութեամբ մտաւ Տարօն, որպէսզի աւերածպին կալուածներուն տիրանայ, սակայն վերջինին օգնութեան հասաւ Ալոտ Արծրունին, եւ միասնաբար ջարդեցին Մուսէին բանակը: Իսկ Ալոտ դառնալով Վասպուրական, իր երկրէն դուրս քլեց Ալա-ծովտիի հարկահաւաքը, ջարդելով նաեւ տեղական արաբական զօրքը:

Մութափաթիլ խալիֆան՝ անգիւնապէս անցուղարձերուն, զայրանալով կրկին Հա-

յաստան զրկեց Աբուսեթը, Հրամայելով որ ձերբակալէ եւ իրեն զրկէ Բագրատն ու Ալոտը: Սակայն Աբար զօրավարը կը մեռնի Հայաստան ճամբորդութեան ընթացքին. դործը ձեռք կ'առնէ անոր որդին՝ Եուսուֆը:

Ան 851-ին բանակեց Աղաժակերտ ոստանը եւ իր մօտ Հրաւիրեց Ալոտ Արծրունին, ի մտի ունենալով ներդուքեամբ ձերբակալել զայն: Ալոտ զգաց սարքուած թակարդը, քաշուեցաւ Մարդատան, Ուստի Եուսուֆ երբ չկարողացաւ ձերբակալել Ալոտը՝ հաշտութիւն հաստատեց անոր հետ եւ պատանդներ վերցնելով իր հետ՝ մեկնեցաւ դէպի Սլաթ (այժմ Ախլաթ, Վանայ լիճին հիւսիս արեւմտեան անկիւնը), անկէ լուր զրկեց Բագրատ Բագրատունիին որ ձմեռն պատճառաւ կ'ուղէ արքունիք վերադառնալ, ու դէիքը Սլաթ կը Հրաւիրէ Հայաստանի իշխանութիւնը իրեն յանձնելու համար: Բագրատ առեւտաւորով Եուսուֆի խօսքերուն երբ Սլաթ հասաւ՝ ձերբակալուեցաւ վերջինին կողմէ ու տարուեցաւ Մամարա, Մութափաթիլ խալիֆային:

Աբար խալիֆան ախուհետեւ Հայաստանի գանազան շրջանները ուղարկեց կուսակալներ, որոնք մեծ անդթութիւններ գործեցին ամենուրեք, թալանելով եւ տկարացրնելով ոչ միայն Հայ իշխանաւորները, այլ նաեւ ռամիկ ժողովուրդը. անոնք մանաւանդ սկսաւ մեծ թուով գերիներ վերցնել իրենց զօրքին հետ ու գանոնք վաճառել Ասորիքի մէջ: Մութափաթիլ խալիֆան մտադրած էր աւերածութեան ենթարկել ամրող Հայաստանը, անգահանել Հայ ժողովուրդը, որպէսզի կործնար զայն արաբական երկիր մը դարձնել: Աբար բնակիչներով:

Հայ ժողովուրդը անգամ մը եւս ինքզինք դառաւ փնտցման ճամբուն վրայ: Ինչպէս որ 775-ի ապստամբութիւնը ազատագրական բնոյթ ունէր, այնպէս ալ 852-ի ապստամբութիւնը Աբար խալիֆայութեան դէմ՝ եղաւ ի խնդիր ստոյգ եւ վերահաս կործանումէն ապաստուելու:

852-ի ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹԻՒՆԸ

Վերոյիշեալ ապստամբութիւնը մանրամասնօրէն նկարագրուած կը գտնենք Թովմա Արծրունիի կողմէ: Բազարատ Բագրատունիի երկու որդիներուն՝ Աշոտի ու Դաթի կողմէ տարածած ջանքերուն շնորհիւ, ապստամբութեան կը միանան նաեւ Աղձնիաց եւ Տուրքերքանի սահմաններուն վրայ բարձրացող (այժմու Սասունի շրջանը) Սիմ յեւրոն Ուռթեցի լեռնապանները, որոնք միացողովքն են Ուրարտական ցեղին:

«Յայժմամբ Բնակիչք լերինք իբրեւ տեղին թէ վարեցաւ իշխանն ի գերութիւն, ինքեանք պատրաստեալ են զնոյն վարչմանն կրել զոր դաշտայինքն կրեցին: Հասին միաբանս բազմութեանն մեկնազնեքն Ուռթայ ի հնարս պորուեստգիտութեանն իրեանց, զոր ի պէտս օժանդակութեան ձմերայնոյ Հնարաւորեալ էին: Եւ բարձեալ աշտիայս Հանապաւակերս ի պատրաստութիւն զաղանացն որ ի մարտին որջանան, կամ Բնիմանց ի վերայ Հասեցին: Եւ եկեալ ի վերայ լայաւքին (Մուշ) պաշարն գնաւ, եւ զգորսն մատնէ ի սատակումն սրոյ, եւ զպատանդսն Վասպուրականի Հանէն յարգեանէն. եւ սերեաց: Ընդարձակեն, զկապուտ նոցա բաժանեն յինքեան» (էջ 133):

Արաբ զօրավարը՝ Նուսուֆ, յանկարծակի եկած անոնց յարձակումէն, Հագի կրնալ իր կեանքը ազատել, պահուստելով Մուշի Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ գմբէթին տակ: Սակայն Ուռթեցիներ, գտնելով անոր Հետքը, տեղն ու տեղը կը ուզանեն զան:

Մուշիփառել, Հայոց ապստամբութիւնը ձգտելու համար Հայաստան կ'ուղարկէ Բուդա զօրավարը, որ 200,000 թրքակաշն եւ արաբական զօրքի զլուխ անցած, 852-ի ամբան ճեհատ ի վերայ երկրիս ի կողմն Հիւսիսոյ ի մուտն Հայաստան աշխարհիս» (Արծ., էջ 188):

Բուդա զօրավար կը յարձակի նախ Վասպուրականի վրայ, ահ ու օտարափի մատնելով Ժողովուրդը. ապա կ'արշաւէ Արծրունի Աշոտ ա. Գուրգէն իշխաններուն դէմ: Գերի իր բռնէ գանտը ու կ'անցնի ձմերկու Ռուին լայաւքը, իսկ իր զօրքը ազատ կ'արձակէ Հայաստանի մէջ, Հրահանգելով անոնց վերադարձը ի Ռուին՝ յաջորդ գարնան:

«Իսկ անօրէն զօրավարն իբրեւ արար եւ կատարեաց զամենայն կամս չարութեանն ի վերայ աշխարհիս Վասպուրականի կոչեցեալ. եւ գնաց եմուտ ի Զերմագոյն տեղիս ի յաղաքն Ռուին ձմերկն անդ. եւ արձակեաց զգորսն իւրաքանչիւր զօրագլխօք եկելոց առ նա յամենայն ազգաց յաշխարհէս Հայոց, երթալ ձմերկն յիւրաքանչիւր տեղիս բնակութեանց. Հրաման տուեալ ամենեցուն զի իբրեւ մերձ լինիցի զարնամայիս ժամանակն, փութով առանց յապաղանաց առ նա Հասանիցեն ամենայն պատրաստութեամբ» (Արծ., էջ 188-189):

Ռուինի մէջ, Բուդա զօրավար Հայածանք կը Հանէ տեղացի քրիստոնեայ տարրին դէմ, ստիպել տալով անոնց որ ընդունին մահմետական հաւատը: Քրիստոնէութիւնը չուրացողներ կը պատժուին մահուամբ: Թովմա պատմիչ կը յիշէ մարտիրոսացող անձներէն մի քանին, որոնցմէ են Աստմ Անձեւագի, Մլեհ Վարձմունի, Գէորգ Բողկացի եւ Վասակ (Արծ., էջ 192):

Երբ 853-ի զարուճը մօտեցաւ, Բուդա կը պատրաստուէր նուաճել նաեւ Հայաստանի Հարեւան երկրներն ալ: Արեւելեան նախարարներ տեղեկանալով անոր ծրագրին, փախաչ Բուդայի առջեւէն եւ ապառանդեան իրենց ամրոցները:

«Ամենայն իշխանք արեւելեայք խոր ոռակալ յերեսաց նորա, ետուն տեղի, ելին կալան զամարական տեղիս» (Արծ., էջ 194):

Բուդա զօրավար յարձակեցաւ նաեւ Տրփղիսի(6) եւ Ծանարկի(7) վրայ, ապա Պարսաւ(8) գնաց, ձմեռը ձոն անցընելու համար:

Հետեւեալ գարնան (854), ան կոխ մղեց Աղուաններու դէմ, որ Քյուրկարեցաւ գործ պատերազմաց սոցա իբրեւ մօտ ի ընդ ամի միոյ» (Արծ., էջ 206):

Ասկի կ'ըզրակացնենք թէ Աղուանից Եւսայի իշխանն ձերբակալութիւնը պատահեցաւ 855-ին: Նոյն թուականին է նաեւ միւս

(6) Վրաց մայրաքաղաքը:

(7) Վրաստանի մէջ Բաղաթ մը:

(8) Կը գտնուի Աղուամից աշխարհին մէջ:

Հայ նախարարներուն կայնաւորումը եւ Սամարա ուղարկուիլը։

«Եւ այնուհետեւ զամենեւեմ զ'սոս որք ի կայնաւոր կապանաց եւ ի դիպահոյ առ նա բերէին, եւ առեալ ընդ իւր խաղաղուցեալ չուէ գնա տանելով զ'սոսս առ ամիրայեան» (Յովհ.՝ էջ 162)։

Բուլալի սպապատակութիւնները Հայաստանի մէջ տեւեցին շուրս տարի (852-856)։ Ան խալիֆային հրամանով Սմբատ Բաղրատունիի մէծ որդին Աշոտը կտառվարիչ նշանակեց Հայաստանի վրայ ու ինք վերա-

դարձաւ Սամարա (856), առանց կարենալ իրագործելու որոշուած ծրագիրը՝ որ էր ճնշել Հայ ժողովուրդը եւ մէջտեղէն վերջնել Հայ իշխանները, որպէսզի կարելի լիարարաբախան մէկ նահանգ գտնուել Հայաստանը։ Թէեւ անոր ի գործ դրած վայրագութիւններէն ազատելու համար ժողովուրդին մէկ մասը հեռացաւ Հայաստանէն, եւ Հայ իշխաններու կայանաւորումով Բուլալ անգլուխ ձգեց Հայքնիքը, բայց այսուհանդերձ չյաջողեցաւ վերջնական լուծում մը տալ Հարցին։

ԲԻԻԶԱՆԻՆԻ ՎԵՐՆԵՐԸ

856 թուականին, ինչո՞ք եւ արինարբու ջորավար Բուլալն ետ կանչուեցաւ խալիֆայութեան հրամանաւ ու իր տեղ զրկուեցաւ Մուհամմէտ Իրն Պալիդ Շալթան Ոստիկանը։

Սա կու գար մասնաւոր առաքելութեամբ մը, այն էր՝ ներում շնորհել ըմբոստացած Հայ նախարարներուն, ու երկիրը խաղաղեցրնել։ Սակայն ուրիշ ինչ կր'ար ըլլալ խալիֆաներու որդեգրած այս խաղաղ քաղաքականութեան պատճառը, ինչէ՞ ոչ Բիւզանդիոնը։ Արդարեւ, բիւզանդական հուսկու բանակը հասած էր Եփրատի ափերը, Պետրոնի առաջնորդութեան ներքեւ՝ որ Մամիկոնեան նախարարական տառ շատաւիղներէն էր, ու Թէոդոր կայսրուհիին հարազատ եղբայրը։ Ան, 856-ին, գրաւելէ ետք Սամոսադ եւ Ամիդ քաղաքները հիւսիս-Միջագետքի մէջ, կը սպառնար արաբական պետութեան։ խալիֆան վախնալով թէ ուրցէ Հայերը յառին իրենց ազգակցին՝ սկսաւ վարել մեղմ քաղաքականութիւն մը։

859-ին, Բիւզանդիոնի Միքայէլ կայսրը անձամբ անցաւ քանակին գլուխը՝ սակայն իսկական հրամանատար Պետրոնի Եղբայր Վարդէն էր։ Ասոնք վերջնական յաղթութիւն մը տարին արաբական դրեքունը վրայ 863 թուականին։ Այս պատերազմին, Նիքիերտի մօտ սպաննուեցաւ Հայադգի Արար Կոմար Ալի Ին Եահեա Աբ-Արմանին։

Սա 862-ին Հայաստանի զրկուած էր խալիֆային կողմէ, իր հետ բերելով միշտանաց իշխանն տիտղոսը՝ Աշոտ Բագրատու-

նիին, Նաեւ Էրմինեան(9) կառավարելու պաշտօնը։

«Այս ոստիկան ոմն ի Հայո առաքեալ» որ Ալի Արմանի անունէն, ըստ հրամանի ամիրայեանի իշխան իշխանաց Հայոց գնա կացուեցանէր՝ բազում զգեստիւք եւ արքունական պատուով ճորտացուցեալ, ի նա հաւատարմով զսակա Հայոց, եւ զամենայն բեկար արքունի։ Եւ այսպէս պատուականապէս նա առաջին նա զտեալ եղեւ քան զամենայն նախարարութիւնս Հայոց» (Յովհ.՝ էջ 169)։

Աւալիսով, խալիֆաներու ուժը սկսաւ տկարանալ, քանի որ Թուրք վարձկան զինուորները, որոնք նախապէս արաբական կայսրութեան տարածման ծառայած էին, արքունիքի մէջ ձեռք բերելով մեծ ազդեցութիւն՝ իրենք ձեռք առին երկրին կառավարութիւնը։ Այս իսկ պատճառաւ, 861-ին Մուսթաֆայի սպաննուեցաւ իր որդիին կողմէ, Թուրք իտականներու զորութիւն։ Այնուհետեւ սկսաւ տաք պայքար մղուիլ խալիֆայութեան զահին տիրելու համար եւ տասր տարուան ընթացքին հինգ խալիֆաներ սպաննուեցան։

Հայաստանի այս անգամ կրցաւ օգտուիլ խալիֆաներու ուս հիւանդ իմանակէն։ Աշոտ Բագրատունի իշխանին ջանքով ու վարձով իմաստուն քաղաքականութեամբ է առ Հայր սուրբն ինքնավարութիւն, ապագային ալ ստանալու համար թագ՝ խալիֆային կողմէ 885-ին։

(9) Էրմինեա ըսելով պետք է նախնայ Հայաստան, վրաստան եւ Աղուանք։

ՆԵՐՓԻՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ. ԱՇՈՏԻ ԹԱԳԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

858-ին Հայաստան վերադարձան զերի իշխանները: Այս ժամանակ է նաեւ որ գերութենէ վերադարձաւ Աշոտ Արծրունիի որդին՝ Գրիգոր իշխանը, մականունանալ Դերենիկ: Ան, արքային հրամանը ի ձեռին, եկաւ տիրելու իր հօր աշխարհին՝ Վասպուրականին: Իսկ 859-ին գերութենէ ազատեցաւ Աշոտի եղբայրը Գուրգէն, ու նաեւ Ափխազաց երկրի Աշոտ Արծրունիի եղբայրը՝ Գրիգոր:

Ատոնք բոլորն ալ թեկնածու էին Վասպուրականի տիրելու: Գուրգէն եւ Գրիգոր եղբայրները շուտով մեռան ու վէճը սահմանափակուած մնաց Դերենիկի եւ Գուրգէնի Արուբէլի միջեւ: Վերջինը նկատի ունենալով Հայաստանի շահը, մտադրեց իր երկիրը զիջել Դերենիկին ու անցնիլ Բիւզանդիոն, կայսեր ծառայութեան մէջ մշտնելու համար: Սակայն ան ձերբակալուեցաւ Աշոտ Բագրատունիի կողմէ ու յանձնուեցաւ Ատրպատականի Արար կուսակալին: Գուրգէն Ատրպատականի բանտէն ազատելով կուգէն Վասպուրական, ուր իր գէժ կը գտնէ Դերենիկը՝ որ զինք բռնելով կը բանտարկէ Հագամակերտ բերդը: Գուրգէն դարձեալ կը փախչի բերդէն ու կ'ապաստանի փնջ մը: Վանաշայրը իմաց կու տայ Դերենիկին. վերջինը զայն կրկին պիտի յանձնէր Ատրպատականի կառավարիչին, բայց Աշոտ Բագրատունիի եւ Մաջարիա Կաթողիկոսի միջամտութեամբ հաշտութիւն կը կնքուի երկուքին միջեւ եւ Գուրգէն կը ստանայ Մարզաստան գաւառը. սակայն ան վստահութիւն չընծայելով Դերենիկին, կը լքէ Վասպուրականը ու կ'ապրի Թափառական կեանք մը:

Գուրգէնի կասկածը անհիմն չէր: Աշոտ Բագրատունին կը ձգտէր իր կողմ շահիլ Արար թաղաքական անձեր, ուստի անոր հաշտոյն չէր գար որ Հայ իշխաններ անցնէին Բիւզանդիոն եւ կռիւ մղէին Արաբներու դէմ: Հետեւաբար Աշոտ խափանեց Գուրգէնի, ինչպէս նաեւ Քրդիկ իշխանի որդի Գրիգոր Մամիկոնեանի անցքը ի Բիւ-

զանդիոն: Կ'ըսուի թէ Աշոտ այս Գրիգորի դուռը խալիֆային դրկելով ստացած է իր «Իշխանաց Իշխան» տիտղոսը, որպէս քաջախիանք իր «Հաւատարմութեան»:

«Եւ Գրիգոր Մամիկոնեան, արիարար պահեալ զհաւատն ելանէ ի բանտէն, եւ զայ մտանէ ի գաւառն իւր Բագրեւանդ, եւ կամէր ամրանալ ի գաւառն Գարեղնից ի Գաղանածակսն. որ եւ զկնի եօթն ուսուրց մեռանի: Եւ իմացեալ ոստիկանին Մամիկոնի որ ի Հայս, առաքէ առ Աշոտ որդի միառտայ, զի ուր եւ իցէ ըմբռնեալ առ նա տարցի, եւ նորա Հատեալ զգլուխ մուշկոյն առաքէ առ նա, ասելով» թէ կամեցաւ անդանել առ Յոյնս, եւ իմ զկնի առաքեալ՝ ապանի, եւ ահա գլուխ նորա: Եւ ինչպէս Մահմէտ, եւ զպացուցանէ Զափրի, եւ նորին հրամանաւ պատուէ զԱշոտ, տալով նմա զգաւառն Բագրեւանդ, եւ արծաթ բիւրս հինգ. եւ յայնմէտէ բարձաւ ի Հայոց յաշխարհէս ազգն: Մամիկոնէից» (Վարդան, էջ 81):

Աշոտ Բագրատունին զէնքի ուժով յաղթեցաւ նուաճել միայն նախարարներէն մէկ մասը. զայլով Վասպուրականի եւ Սիւնեաց զօրաւոր իշխանական տուններուն՝ անոնց հետ խնամակալեց կապեր հաստատեց:

Ըստ Թովմա Արծրունիի պատմութեան, Աշոտ կ'երթայ Վասպուրական եւ կը կայանաւորէ Դերենիկը: Թափառական Գուրգէն իշխան իմանալով եղբուրթիւնը, օգնութեան ին փութայ Դերենիկին: Աշոտ կը ստիպուի ազատ արձակել Դերենիկը եւ զայն կ'ամուսնացնէ իր Սոփի դստեր հետ, միեւնոյն ժամանակ կնքելով նաեւ խաղաղութեան դաշինք մը: Իսկ Արծրունի Վահան իշխանին կնութեան կու տայ իր միւս դուստրը, հաշտութեան կապեր հաստատելու հեռանկարով: Աշոտ նաեւ բարեկամակալ յարաբերութիւններ հաստատեց Սիւնիքի հետ՝ Վասակ Գաբուռը ամուսնացնելով իր Մարիամ աղջկան հետ:

Աշոտ բարեկամական ու ազգականական այս կապերով իր շուրջ հաւաքեց զօրաւոր Հայ նախարարական տունները: Ներքին վէճերն ու գծաւորթիւնները չբացան: Իսկ միւս կողմէ, իր հարկերը կանոնաւոր կերպով

խալիֆայութեան վճարելով, Հայաստան անցուց անդորրութեան շրջան մը Աշոտի իշխանութեան տարիներուն (862-871) :

871-ին սակայն, զէտք մը եկաւ խոսիելու այս անդորրութեան շրջանը: Բիւզանդիոնի բանակը կրկին հասած էր Եփրատի ափերը՝ հալադի Վասիլ կայսեր հրամանատարութեան ներքեւ, որ կը սպառնար արաբական կայսրութեան:

Մուսամմիդ խալիֆան վախնալով որ Հայեր Վասիլի բանակին կը միանան, Հայոց հանդէպ կը ստիպուի վարել աւելի եւս թույլ քաղաքականութիւն, մը: Ան Հայաստան կը դրկէ Շէշլիի որդի Յիսէն՝ հակելու համար Հայաստանի մէջ ապստամբած Արաբ պահակ զօրքերուն վրայ:

Յիսէ երբ առջ կոխեց հայկական հողի վրայ, կուռի բռնուեցաւ Աշոտ Արծրունիի հետ: Արաբ Ութմանիկ ցեղը սպաննած էր Ռոստոմի Վարաժնունի իշխանը, գրաւած Ամիակ բերդը: Աշոտ կը պարտաւորուէր արձակելու անոնց վրայ, երբ Յիսէ զօրավար 15.000 զօրքով մասաւ Հայաստան եւ ուղեց խոսիել Վասպուրական աշխարհը: Բայց Վահան Արծրունի եւ Գագիկ Արամբունան միջոցաւ որդութեամբ խաղաղութիւն տրեց, որով քստ պատմագրին՝ Աշոտ եւ Դերենիկ յանձնառու եղան Յիսէին վճարել հարկերը եւ «գարձուցիչ ընդ նոյն ճախալարհ ընդ որ եկեալ էր, ոչ թողուցին նմա ելանել ընդ աշխարհն Վասպուրական» եւ Յիսէ, ճամբան շեղելով զնաց Պարտաւ եւ ալ ոչ եւս ախտահարեալ համարձակ յանձն առնոյր մտանել ընդ աշխարհա Վասպուրական» (Արծ., էջ 243):

Յիսէ ձեռք Պարտաւ մէջ անցուց ու յաջորդ գարնան Յամանիկ անուն մէկը հռն կառավարի կարգելով հետացաւ Աղուանից երկրէն:

Յամանիկ չարգարացուց սակայն իր վրայ դրուած յոյսը, որովհետեւ ան անկախութեան ձգտեցաւ: Յիսէ եկաւ եւ ուղեց զէնքի ուժով պատժել ըմբոստացած Յամանիկը եւ Հայ իշխաններու օգնութեամբ պալարեց Պարտաւ քաղաքը, բայց ձախողեցաւ իրադրոճել իր նպատակը ու մեկնեցաւ Ատուրի:

Յամանիկ կը փափաքէր որ Հայաստանն ալ մտնէր իր իշխանութեան տակ: Հայեր սակայն մերժեցին անոր առաջարկը, եւ խալիֆայէն խնդրեցին որ Ահմաթ որդի Հալիֆին իրենց կառավարիչ նշանակուէր ալիպէս ալ եղաւ:

Դժբախտաբար Ահմաթը ապերախ դրուեցաւ եւ զադունի ծրագիրներ մշակեց Արաբուի ու Յամանիկի հետ, որպէսզի դաւաճորութեամբ սպաննեն Իշխան Աշոտը եւ միւս նախարարներ, իրադրոճելու համար նախկին խալիֆաներու կողմէ ծրարուած նպատակը:

Աշոտ զգաց վտանգաւոր կացութիւնը: Ան արդէն բռնած էր Հայաստանի գլխաւոր ճամբաները եւ երբ օր մը կըցաւ ձեռք ձգել Ահմաթի եւ Արաբուի դաւաճարական նուաճիր՝ ուղղուած Յամանիկ կառավարիչին, ինք, որ քարաճարպոյն եւ հանճարեղադրոյն էր քան զընաւ Հայաստանեայս եւ զընդհանուր կացեալս ի ներքոյ երկրեցոյ, ինքզինք անգէտ ձեռացնելով՝ կուսակալին ներկայացաւ թանկագին նուէրներով եւ ջանաց ետ մղել զայն դաւաճարական իր գործերէն: Բայց երբ անոր ստած խաղաղ միջոցները ի գերեւ ելան, զէնքի դիմեց եւ լուր զրկեց իր եղբոր Արաւ սպարապետին: Վերջինս, վաղ առաւօտեան Դուին եկաւ, ներկայացաւ կուսակալին եւ ցոյց տուաւ այն նամակը որուն մէջ ծրարուած էր Աշոտի եւ միւս Հայ իշխաններուն: մահը: Արաւ զայն շուրիի մը վրայ նստեցնելով՝ դուրս դրաւ Հայաստանէն:

Աշոտի ձեռք առած այս ճարպիկ միջոցներով առաջն առնուեցաւ թափուելիք սուրբին: Ու այլեւս թէ՛ ժողովուրդին եւ թէ՛ իշխաններուն փափաքն էր իրենց վրայ թապաւորեցնել Աշոտը. «Ձայսպիսի ապա տեսել քովատոճմիկ պերճութիւն իշխանացն եւ նախարարացն Հայոց, խորհուրդ միաբանական առեալ՝ թապաւորեցուցանել զիս ի վերայ ինքեանց»: Անոնք լուր զրկեցին լիւստակի խալիֆային եւ յայտնեցին իրենց փափաքը, զորն եւ սիրալիք ստիւգ զարժանաւայց խնդիրն ընկալելով, առաջ ապա Աշոտոյ թագ թագաւորական... ընդ

նմին եւ այլ եւս զգեստս թագաւորականն...» (Յովհ., էջ 175): Գէորգ կաթողիկոս հոգեւոր օրհնութեամբ Աշոտին թագաւոր պսակեց 885 թուականին: Բիւզանդիոնի Վասիլ կայսրն ալ շնորհաւորեց Աշոտի թագադրութիւնը, «որդի սիրելի դնա անւանելով» (Յովհ., էջ 177):

Աշոտ թագաւոր այսպիսով հիմք դրած եղաւ Բագրատունեաց Հարստութեան: Անի իր մայրաքաղաքը հաստատեց Բագրատնի մէջ:

Աշոտ թագաւորի դահակայութեան տարիներուն, ըստ Յովհաննէս կաթողիկոսի վկայութեան, Հայաստանի մէջ սկսաւ զարգալ երկրագործութիւնը, անասնապահութիւնը, արհեստները եւ կառուցութեան մեծ թուով քաղաքներ: Ծնորհել Աշոտի գիւտ-

նադիտութեան՝ աշուհեան եւ Հայեր բարեկամ մնալով հանդերձ Արաքսեբուն, սկսան յարաբերիլ նաեւ Բիւզանդիոնի հետ՝ առաւելորակաւ ճամբով: Եւ երբ Աշոտ Ա. վախճանեցաւ «ի ճանապարհի յիջեալսն ի Քարապառն կոչեցեալ», ան բաւական մեծ ու հզօր պետութիւն մը ժառանգ ձգեց իր որդիին՝ Սմբատի, որ ըստ Թովմա Արծրունիի վկայութեան «էր այր քաջայայտ եւ հանճարեղագոյն, լի եւ առոյգ յամենայն իրողութիւնս որ ինչ ընդ երկնուս համառտաբար լրութիւն պատկանաբար պիտանան, հաճոյ Աստուծոյ եւ ընտիր մարդկան» (Արծ., էջ 258):

ՔԱՐԱՊԷՆ ՎՐԴ. ԹՕՓՃՆԱՆ

Մատենագիտութիւն

— Յովհաննէս Կաթողիկոս. «Պատմութիւն», Երուսաղէմ, 1867:

— Ղեւոնդ Պատմիչ. «Պատմութիւն», Պետերբուրգ, 1887:

— Թովմա Արծրունի. «Պատմութիւն Տանրն Արծրունեաց», Կ. Պոլիս, 1852:

— Վարդան Վարդապետ. «Հաւաքումն Պատմութեան», Վենետիկ, 1862:

— Յ. Մանանդեան, «Քննական Տեսութիւն Հայ Ժողովրդի Պատմութեան», Հատոր Բ., Մասն Բ., Երեւան, 1960:

— Ն. Աղունց. «Պատմական Ուսումնասիրութիւններ», Փարիզ, 1948:

ԵՐԱԺՅՏԱԿԱՆ

Մ Ա Կ Ա Ր Ե Կ Մ Ա Լ Ե Ա Ն

Մակար Եկմայեան հայկական երաժշտութեան զարթոնքի սերունդին ամենէն աչքառու դէմքերէն մէկն է: Մակարն դրախտաբար տակաւին պէտք եղած կերպով չեն ուսումնասիրուած իր գործերը, որոնց մէկ մասը կը մնայ անտիպ:

Այս աշխատութեամբ նպատակ ունինք ամփոփ գիծերով ներկայացնել Եկմայեանի կեանքը, անոր ունեցած դերը մեր երաժշտութեան զարգացման մէջ եւ ոճը: Բայց նկատի ունենալով ու ահա պարտք է ժԹ. դարու երկրորդ կիսին, եւ հետեւաբար իր դործունէութիւնը սերտորէ: Կապ ունի այլ շրջանի հայ երաժշտութեան պատմութեան

հետ, համառօտ պիտի ներկայացնենք նաեւ ժԹ. դարու արեւելահայ եւ արեւմտահայ երաժշտական կեանքը:

Քանի որ Եկմայեանի մասին կը պահանջուի քաւարաբար աղբիւրներ, կարգ մը տեղեր քաւարուած ենք, գրեթէ բառ առ բառ, հետեւելի ահա անձնատրուութիւններուն՝ որոնք առիթը ունեցած են աչքէ անցնելու Եկմայեանի թղթաբար:

Եկմայեանի մասին ամբողջական ուսումնասիրութիւն մը անհրաժեշտ է, սակայն ատիկա դուռ մասնագիտական աշխատանք մը ըլլալով, կը մնայ մեր կարեւորութեան սահմաններէն դուրս:

Կ Ե Ա Ն Ք Ը

Մակար Եկմայեանի ծննդեան թուականին չուրջ կան զանազան տեսակէաներ, սակայն ամենէն հասնականն է իր ծնունդը դնել 1855-ին, ինչպէս որ արձանագրուած է իր շիրմաքարին վրայ: Մագումով իր րոտանիքը Արեւմտեան Հայաստանի Ալաշկերտի շրջանի Եկմալ դիւղէն էր, եւ հայկական կոտորածներու հետեւանքով ժամանակի ընթացքին գաղթած էր Վաղարշապատ, ուր եւ ծնած է Մակար: Զօր անունն էր Գրիգոր եւ ունէր եղբայր մը՝ Ալամ:

Իրենց գիւղին մէջ Սոճա Միխայիլ մօտ տարրական կրթութիւն քառանկէ ետք, Մակար 1865-ին կ'ընդունուի Էլմիսանի Գէորգեան ձեմարանը: Հոս է որ առաւելաբար իր մէջ ի յայտ կու գան երաժշտական հակումներ: Շարականները իւր տպագրութիւն կը թողուն իր վրայ, ինչպէս նաեւ Արարտեան դաշտի ժողովրդական երգերը:

Ճիշդ այս շրջանին, Գէորգ Դ. Կաթողիկոս Էլմիսանի կը հրաւիրէ Հոռու շարակաւագէտ Նիկողոս Թաշճեանը, որպէս երաժշտութեան ուսուցիչ: Թաշճեան Եկմայեանի մէջ կը նկատէ երաժշտական տաղանդ, եւ իր բացատրիկ հոգատարութեամբ այս վերջինը այնքան յառաջ կ'երթայ, որ երբ Թաշճեան կը հրատարակէր «Ձայնագրեալ Շարականաց», կը գտնայ իր ղուսուցչին օղնական:

1874-ի Սեպտեմբերին Թաշճեան կը վերադառնայ Պոլիս եւ Եկմայեան 1872-ին արդէն աւարտած ըլլալով ձեմարանը, հայկական ձայնագրութեան ուսուցիչ կը նշանակուի: Իր ուսուցչութեան շրջանին ան կաթողիկոսին հետ զօրակցելով, կը սերբարէ Շարականի նախկին տպագրութեան սխալները եւ կարելի կը դարձնէ երկրորդ տպագրութիւնը:

Իր արտակարգ ընդունակութեանց եւ երաժշտութեան հանդէպ իր անսահման սիրոյն շնորհիւ, 1878-ին կը զրկուի Պետերբուրգի Երաժշտանոցը եւ տարի մը նախապատրաստուելէ ետք 1879-ին կը մտնէ համալսարան՝ իրբեւ անվճար ուսանող։ Ուսումնական առաջին շրջաններուն կը հանդիպի մեծ դժուարութեանց եւ սակայն յաճախ աշխատանքով կը յաղթի ղեմադրաւել գանձոք, եւ զպիտի արդիւնք ձեռք կը ձգէ Ռիմսկի-Գորսապովի եւ Ն. Մուրօխովի նըմաշ ուսուցիչներու առաջնորդութեան տակ։ Մասնաւորապէս առաջ տարի ուսանելով, 1888-ին կ'աւարտէ Երաժշտանոցի դասընթացը եւ կը ստանայ իր վկայականը։ Երաժշտանոցի իբր ավարտական թէզ ներկայացուցած է «Ռոդայի թափառումները», սիմֆոնիք նուագախումբի, երգչախումբի եւ մեներպիչներու համար գրուած գանդազան, որ առաջին անգամ ներկայացուած է 1888 Մայիս 28-ին, իր իսկ ղեկավարութեամբ։

Երաժշտանոցը ավարտելէ ետք ժամանակ մը Պետերբուրգի կը մնայ, կը յաճախէ տեղւոյն հայկական եկեղեցին եւ կը մասնակցի երաժշտական ձեռնարկներուն։ 1890-ին Ռուբինշտայնի եւ Զայցովսկիի ջերմ յանձնար Գրուսթիւններով կը մեկնի Թիֆլիս՝ ուր պիտի անցընէր իր հետագայ կեանքը։ Ռուբինշտայն իր յանձնարարականին մէջ կը միջնորդէ Ռուսական Կայսերական Երաժշտական Ընկերութեան Թիֆլիսի բաժանմունքի տեսչութեան ժող, որպէսզի Եկմալեանին յանձնուի մասնագիտական տեսութեան կամ նուագախմբային եւ խմբերգային ղեկավարութեան դասարանը։ Յիշեալ Ընկերութիւնը սակայն, Եկմալեանը գործի կը հրուիրէ միայն 1893-ին՝ Իբրաիմով Իվանովի Թիֆլիսէն մեկնելէն ետք։ Ընդամենը տարի մը միայն աշխատելով, Եկմալ-

եան կը խզէ իր բոլոր կապերը Ռուսական Կայսերական Երաժշտական Ընկերութեան հետ։

Արդիւնաւոր եղած է Եկմալեանի Թիֆլիսի ներսիսեան Վարժարանի ուսուցչութիւնը, 1891-1902։ Հակառակ իր դէմ եղած հալածանքներուն, կը շարունակէ դասաւանդել եւրոպական երաժշտութիւն եւ բացառիկ խնամք կը տանի իր աշակերտներին երաժշտական տաղանդ ունեցողներուն։ Իբրեք, անոնցմէ ոմանը հետագային դարձան Նշանաւոր երաժշտական գործիչներ, ինչպէս՝ Տիգրան Նալպանտեան, Արմենակ Եաճմուրատեան, Մուշեղ Աղայեան, Շարա Տալեան, Անտոն Մայիլեան եւ Աղատ Մանուկեան։ Իսկ Հոգեւոր Ճեմարանին մէջ իր ուսուցչութեան շրջանին իրեն կ'աշակերտի անմահ Կոմիտաս Վարդապետ։ Թիշտակեի է որ 1895-96 թուականներուն Եկմալեան աշխատած է Կոմիտաս Վարդապետի հետ եւ զինք նախապատրաստած Երաժշտանոց ղեկավարութեան ճննութեանց։

1895-ին, երբ Եկմալեան Լալայեիկի մէջ կը հրատարակէր Պատարագը, իրեն մեծապէս օգտակար եղաւ անուանի լեզուաբան եւ բանասէր Ս. Մայիսապեան։ Խրիմեայ կաթողիկոս յատուկ կոնդակով մը արտօնեց տրպազորուած այդ պատարագին գործածութիւնը Հայ եկեղեցիներէ ներս։

Եկմալեան ապրած է լուսկեայ կեանք մը, խորթութիւն զգալով իր միջնալայրին հանդէպ։ Հալածանքը որուն ենթարկուած է իր շրջապատին կողմէ՝ խոր ազդեցութիւն ուրծած է արուեստագէտի իր զգայուն սրբտին եւ նուրբ զգացումներուն։ Իբր հետեւանք՝ կորսնցուցած է իր մտային հաւատարակչութիւնը 1902-ին։ Բաշկական թիւղները կ'անցնին ապարդիւն եւ երեք տարի չարաչար տանջուելէ ետք մահացած է Թիֆլիս 1905 Մարտ 6-ին եւ թաղուած Հայկական Պանթէոնին մէջ։

ԺԹ. ԴԱՐՈՒ ՀԱՅ ԵՐԱԺՇՏԱՅԱՆ ԿԵԱՆՔԸ

ԺԹ. դարու մուտքին, արդէն Հայոց մէջ կարելի է սկսած համարել Հայ մշակութի

վերածնունդը, որ հետագային պիտի անէր եւ արդիւնաւորուէր նոյն դարու երկրորդ

կիսուն եւ յաջորդին սկզբնաւորութեան: Այդ ժշակոյթին որպէս բաղկացուցիչ մէկ մաս՝ կը զարգանար նաեւ երաժշտութիւնը, ժողովուրդին մէջ սկսած էր արթննալ երաժշտական հետաքրքրութիւնը: Սկսած էին յայտնուիլ անհատ երաժիշտներ, որոնց գործունէութիւնը սակայն շատ սահմանափակ էր, նկատի ունենալով որ անոնք մասնագիտական կրթութիւն չունէին եւ ոմանք ծանօթ իսկ չէին եւրոպական երաժշտութեան:

ԺԹ. դարու երկրորդ կէտէն հոգ է առաւելագոյն որ Հայկական երաժշտութիւնը սկսաւ բարձրանալ, գոտիւի օտար տարրերէ, բերեղանալ եւ իր գէնիքին հասաւ կոմիտաս Վարդապետի տաղանդով: Ժողովուրդին երաժշտական մակարդակին բարձրանալուն մէջ կարեւոր դեր կատարած է դուստմասնաւորական երաժշտութիւնը, որ նոր դարի տուած ժողովուրդին երաժշտական կեանքին, Սակայն այս գոտաններն ու աշուղները երբեք ջանք չեմպիցին հատալելու Հայ ժողովրդական երգերը:

Երաժշտական մակարդակի զարգացման մէջ կարեւոր դեր ունեցաւ Ա. Յովհաննէսեանի եւ Գ. Երանեանի հրատարակած «Քնար Արեւելեան» ամսաթիւթը, 1858-ին: Հոն լոյս կը տեսնէին արեւելեան կարգ մը եղանակներ՝ եւրոպական ճօթագրութեամբ: Աւելի մեծ եղաւ դերը «Քնար Հայկական» կիսամսեային, 1861-ին, նախաձեռնութեամբ Գ. Երանեանի եւ Ն. Թաշնեանի, ուր կը հրատարակուէին բացի Հայկական եւ եւրոպական երաժշտութեան մասին տարրական գիտելիքներէ՝ ազգային երգեր եւ պարերոյն եւ եւրոպական ճօթագրութեամբ: Մեր առաջին երաժշտական ընկերութիւնը կազմուած է 1862-ին, Տիգրան Զուխանեանի մասնակցութեամբ: Այս ընկերութիւնը կը կազմակերպէր ձրի դասախօսութիւններ եւ կազմած էր 35 հոգիանոց նուագախումբ մը՝ որ ընդհանրապէս Հանդէս կու դար եւրոպական դասական երաժշտութեան կողմէն: Արեւմտահայ երաժշտական կեանքի

զխաւոր մղիչները եղան Գարբիէլ Երանեան (1827-1862), Եղիա Տնտեսեան (1834-1881), Նիկողոս Թաշնեան (1841-1885) եւ Տիգրան Զուխանեան (1837-1898):

Արեւելահայ երաժշտական կեանքը կը ներկայացնէ գրեթէ նոյն պատկերը: Սակայն արեւելահայ երաժշտական կեանքին զարգացման մէջ մեծ դեր ունեցաւ երգաբաններու հրատարակութիւնը. անոնցմէ առաջինը եղաւ Ռ. Պատկանեանի հրատարակած «Ազգային Երգարան Հայոց» ժողովածուն 1856-ին, 1880-ին Գաւառ-Գաթիկայ Թիֆլիսի մէջ հրատարակեց «Մանկական Երգեր» փոքրիկ ժողովածուն, չորս երգերով: Թէեւ այս երգաբանները գոտն յայն ժողովրդականութիւն, սակայն աւելի մասնաշիւք է Ղազարոս Քնյ. Յովսէփեանի կազմած եւ Եկմայեանի հրատարակած «Քնարիկ Մանկական» երգարանը 1887-ին:

ԺԹ. դարու երկրորդ կիսուն Հայ երաժշտութեան մէջ նոր շարժում մը ստեղծուեցաւ, եւ ժողովրդական երգերը դարձան երաժիշտական ուշագրութեան առարկայ: Այս երաժիշտներին առաջինը եղաւ ԿարաՄուրզա, որ երգչախումբեր կազմակերպեց: Իրմէ հոգ կու գան Գ. Ղորղանեան, Ե. Տիգրանեան եւ Մակար Եկմայեան:

Հայկական ազգային երաժշտանոցի մը չգոյութեան պատճառով, շատ գծուար էր մասնաշիւքական կրթութիւն տալու: Հասկառակ ասոր սակայն, այդ չբնական բազմաթիւ Հայեր կրցան մասնագիտանալ, ինչպէս Տ. Զուխանեան (Միլան), Գառլ Միքի (Հռչակաւոր Ծօփէնի Հայ աշակերտ, Փարիզ), Գ. Ղորղանեան, Մ. Եկմայեան, Ա. Սպիտիւրեան (Պետերբուրգ), Ն. Տիգրանեան (Վիեննա) եւ Կոմիտաս Վարդապետ (Պերլին):

Անոնք գրեթէ բոլորն ալ հետագային զբաղեցան ազգային երաժշտութեամբ եւ մեծ դեր կատարեցին երաժշտական մշակոյթի տարածման եւ մասնագիտական մակարդակի բարձրացման գործին մէջ:

ԵԿԱԼԱՆԻՆԻ ԴԵՐԸ ՀԱՅ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԵԱՆ ԶԱՐԿԱՑՄԱՆ

ՆԻ ԿԱԶՄԱՒՈՐՄԱՆ ՄԷՋ

Անցեալ դարու վերջին շրջանի մեր երաժիշտները զբաղեցնող հարցերը եղած են դիսաւորարար հայկական նոր ձայնագրութիւնը, եկեղեցական երաժշտութեան ձայնադրման եւ մշակման խճիրը, թագմաձայն երգեցողութեան եւ երգեհոնը եկեղեցի ներմուծելու առաջադրութիւնը, ինքնուրոյն սոցալիս երաժշտութեան գոյութեան եւ զարգացման եւ այլ հարցեր:

Առոնց մէջ ամենէն կարեւոր տեղը կը գրաւէ եկեղեցական երաժշտութեան ձայնադրման եւ մշակման խնդիրը, որուն համար մասնաւոր աշխատանք տարած է Գեորգ Դ. Կաթողիկոս, էմիմաժին հրաւիրելով Ն. Թաշճեանը: Սակայն զայն մասամբ ամբողջացնելու պատուը վերապահուած էր Եկմայեանի:

Եկմայեան մի քանի տարի զբաղեցաւ գրութեթ միայն Պատարագի մշակումով: Ան յաջողեցաւ այդ գործը հրատարակել 1896-ին, եւ գնահատուելով Պետերբուրկի երաժշտանոցի անօրէնութենէն, առաջին տեղամ իր ղեկավարութեամբ զայն երգել տուաւ Թիֆլիսի տաճարին մէջ: Պատարագի թագմաձայն երգեցողութիւնը խոր տպաւորութիւն թողոց ունկնդիր հասարակութեան վրայ:

Պատարագի հրատարակութենէն վերջ տէն տեղ կազմուեցան երգչախումբեր, որոնք քացի եկեղեցիներէ, հանգչա կու դային նաեւ այլ համերգներով: Ներսիսեան Վարժարանի իր ուսուցչութեան շրջանին (1891-1902), Եկմայեանի կաշակերտին, եւ թաժտական ընդունակութիւններով օտարու թագմաթիւ ուսանողներ: Ջանոնք իր մասնաւոր խնամքին տակ աւելելով ու եւրօպական երաժշտութիւն սորվեցնելով (որ դուրս էր զպրոցական ծրագրէն), բորբոքած է աշակերտներուն երաժշտութեան ներհրուելու ցանկութիւնը: Եկմայեան առաջիններէն եղաւ մեր մէջ, որ եւրօպական ձայնագրութիւնը ծանօթացուց հասարակութեան, եւ այդ անշուշտ ունեցաւ դրական մեծ նշանակութիւն: Սակայն իր մե-

ծագոյն գործը կը միայ Պատարագը, որ ունի թէ՛ պատմական եւ թէ՛ գեղարուեստական արժէք, որովհետեւ որպէս թագմաձայն երաժշտութիւն՝ նպաստեց հայկական երաժշտութեան զարգացման: Այս իմաստով Եկմայեանի Պատարագը կը գրաւէ իր պատու տեղը Հայ երաժշտութեան պատմութեան մէջ:

Անկախ այս բոլորէն սակայն, Եկմայեանի գործը չի օահմանափակուիր Պատարագով: Ան մշակած է ժողովրդական երգեր, եւ նշանակալի է որ անոնցմէ որմանք մշակուած են նաեւ Կարոս-Մարգարի եւ Կոմիտաս Վարդապետի կողմէ: Եկմայեանի մշակած ժողովրդական երգերուն մեծ մասը տակաւին կը մնան անտիպ եւ կը պահուին Հայաստանի Գիտութիւններու Ակադեմիայի Արուեստներու Պատմութեան եւ Տեսութեան Իստանուներին մէջ:

1887-ին Պետերբուրկի մէջ Եկմայեան կը հրատարակէ «Գնաթիկ Մանկական» երգարանը, ձայնագրուած Ղազարոս Քէշի. Յովհաննէն եւ մշակուած՝ Եկմայեանի կողմէ: Գնաթիկ երգերը միայն պարունակող այս երգարանը կարեւոր քայլ մըն է մեր երաժշտութեան պատմութեան մէջ, որովհետեւ ընտրուած երգերը մանկավարժական եւ հոգեբանական անկիւնէ դիտուած՝ մատչելի են մանուկներուն:

Իր կեանքի վերջին տարիներուն Եկմայեան ջանացած է Հայ ժողովրդական երաժշտութեան ակունքներուն մօտենալ եւ ձգտած՝ ժողովրդական երգերը գրի առնել իրենց հարադատութեամբ:

Ըստ երաժշտագէտ Ա. Ծահլերդեանի, Եկմայեանի սեւագիր ձեւապիրներուն մէջ կը գտնուին ինչպէս գիւղական, նոյնպէս եւ քաղաքային երգեր, օրինակ՝ «Անձրեւ եկաւ», «Գիշեր-ցերեկ», «Ջանդիւլիմ», «Պաղաղաբիւրի մօտին», «Լուսնային անուշ», «Նօթի օր եօթի գիշեր», «Հազար ես էգիւն», «Ոլոր-մօլոր», «Միտուհի», «Եղ ճամար», «Աղլիկ դու սիրուն», «Բերդիցը դուրս ելաւ», «Կոյտ էր», Գիւղական երգերէն՝

«Զոմա-զոմա», «Համեստ աղբիկ», «Քեղի մեռնիմ էջմիածին», «Զեմ կրնայ խաղալ», «Բաղեր, դուք կանչեցե՞ք» եւ «Հով արէ՞ք»։ Ասո՞ց կողքին կան նաեւ զուտ հայրենասիրական երգեր, ինչպէս՝ «Հերիք որդեակք», «Ողջոյն տուէ՞ք», «Կեցցէ Զէյթուն», «Զաւր մը հնչեց էրրորում», «Մեր ազգ հալածւած», «Ոչ փող դարկինք», «Ով դու բարեկամ»։

Իր կենդանութեան, բացի Պատարագէն, հրատարակած է «Նոկդիւրն» դաշնամուրի համար (1892), «Բլբուլն Աւարայրի» (Թատրոն, 1899) եւ «Տէրունական աղօթք» (Աղբիւր, 1902)։

Իր մահէն յետոյ գլխաւորաբար Պատարագը եւ ընդհանրապէս եկեղեցական երգերը արժանացած են մի քանի հրատարա-

կութեանց, իսկ 1909-ին «Գեղարուեստ»-ի մէջ (էջ 177) լոյս տեսած են «Նորահրաշ Պատկաւոր» եւ «Ոչ փող դարկինք» երգերը, ինչպէս նաեւ դարձեալ «Գեղարուեստ»-ի մէջ (1911. էջ 235) «Ալխարհ ամենայն»ը։

Այս բոլորէն կարելի է հետեւեցնել թէ ի՞նչ եղած է Եկմալեանի դերը մեր երաժշտութեան զարգացման մէջ։ Եթէ ան չունենաւ ան ժողովրդականութիւնը, ինչ որ մայիկեց Կարա-Մուրազ, ասոր ալ պատճառը պէտք է փնտռել իր առանձնակեցութեան մէջ։ Անուրանալի է սակայն որ Եկմալեան իր աշխատանքով հող պատրաստեց յաջորդ շրջանին համար, շրջան մը՝ որ կապուած է Կոմիտաս Վարդապետի անձին եւ դործունէութեան։

ԵԿԻՄԱԼԵԱՆԻ ՈՃԸ ԵՒ ՊԱՏԱՐԱԳԸ

Եկմալեանի երաժշտական ոճին մասին յստակ դադարաւոր մը կազմելու համար, անհրաժեշտ է ցննել իր Պատարագը. Եկմալեան զայն մշակած է երեք տարբերակներով. եռաձայն՝ արական խումբի համար, քառաձայն՝ արական խումբի համար, եւ քառաձայն՝ երկսեռ խումբի համար։ Մշակման համար ան ընտրած է դանդաղ տարբերակներ, ինչ որ ցոյց կու տայ Հայ եկեղեցական երաժշտութեան հարստութիւնը։ Թեթեւ եւ չափաւոր եղանակներու կողքին, կան նաեւ զարդարանքով հարուստ եւ ծանր մասեր, որոնք հանդիսաւոր երթի ռիթմ ունին. այսպէս են, օրինակ, բոլոր սքրաստցութիւնները (թիւ 10, 11, 12, 13, 14, 15)։

Իր հրատարակած Պատարագի յառաջաբանին մէջ, Եկմալեան կը բացատրէ իր յօրինելու ձեւը. «Անորեցանք իւրեւններէն դուրս կրտաձայնի գործածելէ (chromatisme), եւ եղանակի գարտաշուքենէ (modulation), այլ ջանացինք մնալ եղանակին նոյն իւրեւնէն մէջ (diatonisme), եւ ներդաշնակութիւնն ալ կարելի եղածին չափ պարզ յօրինել, որովհետեւ այսպէս կը պահանջէ պարզապարարական երաժշտութեան ոգին, որու մէկ մասն է նաեւ Վերք»։

Ահա այս տեսակէտն է որ հանդիսացաւ

գլխաւոր պատճառը, որպէսզի Եկմալեան չկարենայ հասնել կատարելութեան։ Մեր երաժշտութիւնը երբեք մաս չէ կազմած պարսկա-արաբական երաժշտութեան. թէեւ մերն ալ ունի արեւելեան տարրեր, բայց ոչ որպէս անոնց մէկ ճիւղը։

Պատարագին մէջ կարգ մը տեղեր Եկմալեան միեւնոյն բառերուն համար կ'օգտուողործէ տարբեր եղանակներ։ Օրինակ, «Բարեխօսութեամբ» (էջ 14-18 եւ 180-185), կը գտնենք երկու տարբեր եղանակներով. նոյնպէս թիւ 27, 28, 32, 34 եւ 36 համարները ունին երկուական եղանակ, իսկ Վ. 31 համարը՝ երեք։

Եկմալեանի Պատարագին մէջ նկատելի կարեւոր կէտ մըն է այն, որ չափազիծեր բաժնուած են բառերու շեշտադրութենէն անկախ, օրինակ թիւ 23 «Հողի Աստուծոյն» մէջ, երկու տարբեր եղանակներու մէջ չափազիծերը դրուած են տարբեր տեղեր. նոյնն է պարագան թիւ 17 եւ 19-ին, Չափազիծերու օրէնքը չէ յարգուած ոչ միայն արձակ, այլ եւ չափաւոր դրուածքներու մէջ. օրինակ՝ «Քրիստոս ի մէջ» (թիւ 16)։ Ասոնցմէ զատ, կարգ մը տեղեր եղանակին այնպիսի շեշտ մը տրուած է, որ բառերուն իմաստը բոլորովին փոխուած է։

օրինակ՝ «Առ քեզ Աստուած» (էջ 53), չեչուր դրուած է «Առ»ին վրայ, զայն դարձնելով հրամայական, մինչ պարզ նախդիր մօն է. նոյնը կարելի է բռնել նաեւ «Եւ գալոցդ»-ին համար (էջ 57), ուր չեչուր դրուած է «գալ»ին վրայ, մինչդեռ Հայերէնի մէջ չեչուր միշտ վերջին վանկին վրայ է: Շեշտերը ճիշդ դրուած են «Աղաչեմք»ին եւ «Հեղմամբ»-ին վրայ (էջ 61 եւ 63): Պէտք է որ ամէն տեղ յարգուէր չեչտադրութեան օրէնքը:

Շնչառութիւնները կարգ մը տեղեր շատ անկանոն են. օրինակ՝ «Յայս յարկն»ին մէջ (էջ 8), ուր բառը կամ նոյնիսկ վանկը կ'ընդհատուի. բան մը՝ որ չի համապատասխաներ երաժշտական օրէնքներուն. օրինակ՝ Տեա-նը (1/32 շունչ)-ն, աթինքն երգել Տեա-նը, հոս 1/32 շունչ մը առնել եւ սպառ շարունակել -ն, որ բաղաձայն է եւ չ'երգուիր: Նոյն պարագայն մի քանի տեղեր կրկնուած է Կոմիտաս Վարդապետ Եկմաբեանի պատարագի հրատարակութեան օրբուն ուսումնասիրած էր զայն ու հրատարակած էր դիտողութիւնները «Արարատ»ի մէջ, երբ տակաւին ուսանող էր ի Պերլին:

Սակայն անկախ այս բոլորէն, պէտք է նշել որպէս գրական արժանիք. որ Եկմաբեանի Պատարագին հաստուածները ունին դաշնաւորութիւն պարզութիւն եւ յստակութիւն, որուն շնորհիւ յառաջացած է դեղեցիկ հնչողականութիւն: Այսպիսի հնչեղ ուժականութիւն ունի, օրինակ, «Յամենայնի» (եռաձայն, էջ 60), ուր Եկմաբեան շատ լաւ կրցած է օգտագործել երգչախումբի հնարաւորութիւնները, երանգաւորումը (nuance) զօրացնելով ք-էն ք, եւ յետոյ իջեցրելով քք, այս ձեւով եղանակը հասցնելով իսկական հզօրութեան: Երանգաւորումի

այս ուժականութիւնը կ'երեւի նաեւ «Սուրբ, սուրբ»ին եւ «Սուրբ Աստուած»ին մէջ: Սակայն կարելի չէ նոյնը բռնել ամբողջ Պատարագին համար, ուր ներդաշնակութեան ոճը դարձած է միօրինակ: Ընդհանրապէս մէկ ձայնանիշին դիմաց դրուած է մէկ աքօռ, այսպէսով զրկելով եղանակը իր հնարեան ինքնաստպութենէն: Լաւագոյն օրինակն է «Ո՞ր հուրդ խորին»-ը (էջ 1-7), որ Եկմաբեանի միօրինակ ոճին ենթարկուելով՝ կորսնցուցած է իր ինքնաստպութիւնը: Մինչդեռ, եթէ նոյն եղանակը բաղադրանք Կոմիտասեան դաշնաւորութին հետ, կրող պանք թէ Կոմիտաս Վարդապետ որքա՞ն ներդաշնակօրէն յաջողած է պահել ազգային ինքնատիպ եղանակներուն ուժականութիւնը:

Հակառակ այս թերութիւններուն, Եկմաբեանի Պատարագը իբրեւ նուաճում՝ մեծ եղաչրջում մըն է ժԹ. դարու պայմաններուն մէջ: Եկմաբեան կը հանդիսանայ կամուրջը Կարա-Մուրղալէն դէպի Կոմիտաս, եւ իբրեւ այդ իր գործերը կը ներկայացնեն մեծ արժէք: Դժբախտաբար սակայն, ինչպէս ըսինք, իր թղթածրարը տակաւին չէ կա՛մ ո՛ւսուորուած հ ուսումնասիրուած, և իր ժողովրդական երգերը կը մնան անտիպ: Մինչեւ այն ատեն որ իրմէ հրատարակուած կը մնայ գլխաւորաբար միայն Պատարագը, հասարակութիւնը զինք պիտի ճանչնայ իբրեւ Հայ եկեղեցական երգեցողութեան երաժիշտ: Եւ, իբրեւ այդ, կրնանք արգարացիօրէն ըսել որ եթէ Կարա-Մուրղա եղաւ Հայ ժողովրդակալ, երգերը հաւաքող իրաւունք մեղուն, եւ Կոմիտաս Վարդապետ զայն հասցուց իր զննիթին, ապա Եկմաբեան կը մնայ Հայ եկեղեցական երաժշտութեան ներկայացուցիչ:

ԱՐՇԵՆ ԱՐԴ. ԱՅՎԱԶԵԱՆ

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՑՈՒՑԱԿ ՁԵՌԱԳՐԱՑ ԲԱՇԽՈՑԻ ԱՆՈՒՄՆ
ԲԱՇԽՈՑԻ ԱՆՈՒՄՆ: Հատոր Ա.: Կազմե-
ցիմ Օ. Եղանման, Ա. Զեյթունյան, Փ.
Աթաբեյան: Լաթապազ, մեծագիր, էջ
1435: Երևան, 1965:

Ձեռագրերնեքու շատ համառօտ ցուցակն է այս մեծածառալ աշխատանքը, որուն առաջին հատորն է ներկան եւ երկրորդն ալ շուտով կ'ակնկալուի:

Յաւ ի սիրտ անգամ մը եւս կը նկատենք որ ասոր պէս կոթողային վաստակ մը շատ փառաստան թուղթի վրայ տպուած է: Միայն այս աշխատանքը, որուն պատրաստութիւնը այնքան ծանր ու յոգնեցուցիչ գործ մըն է, պէտք էր որ որեւէ միջոցաւ ձեռք բերուած ընտիր թուղթի վրայ տպագրուէր: Ի մասնաւորի գիտական հաստատութեանց եւ գիտականներու համար պատրաստուած այս գիրքը, որուն տպաքանակը 1000 օրինակ է, պէտք էր որ ընտիր թուղթի վրայ տպագրուէր՝ գիմանալու համար անվերջ պրպտումներու, թերթուելու եւ գործածութեան: Ասիկա կ'ըսեմ, որովհետեւ գործը սոցիալականի կերպով մեծ արժէք ունի, եւ որուն գործածութիւնը տարիներ պիտի առնէ, մինչեւ ախ երանելի օրը՝ երբ ընդարձակ է բազմահատոր ցուցակը պիտի հրատարակուի, ինչպէս որ տասնեակ մը տարիներ առաջ վրայ ձեռագրաց ցուցակը հրատարակուեցաւ թիֆլիս:

Մեղուալան եւ վաստակաւոր Օննիկ Եգանեանի կը պարտինք հատորիս խիտ շահակալ եւ ասպարիչ ներածութիւնը, ուր գիտական կերպով եւ մանրամասնօրէն կը ներկայացուի Երեւանի Մաշտոցի անուան Մատենադարանի սկզբնաւորութիւնը, տալով բոլոր այն հաւաքումներուն պատմութիւնը՝ որոնք հետզհետէ միացուեցան Մատենադարանին, ներկայ հաստատութեան մէջ: Օննիկ Եգանեան խիտ արժէքաւոր գործ մը այսքան բծախնդրութեամբ եւ խղճմասնեօով կը կատարէ, մեզ՝ Հայ գրչու-

թեամբ զբաղողներս յաւիտեանս երախտապարտ թողելով:

Եգանեան իր պրպտումները կը տանի մինչեւ Քրիստոսի Ե. դարու Վաղարշապատը, Հոն գոյութիւն ունեցած մատենադարանին մասին: Յոգնալան, կերպով կ'աշխատի պատմութեան խաւարին մէջէն կորուցել Վաղարշապատի կաթողիկոսարանին գոյութեան ուրուագիծը: Մեծ յաջողութեամբ չի պահուիր իր աշխատութիւնը, մեզի հասած ողբալիտէն քիչ տուեալներու պատճառաւ: Աւելի յաջողութեամբ կը ներկայացնէ Ժ. Դարու շրջանի պատմութիւնը: Կը նկարագրէ Եփրեմ կաթողիկոսի շրջանին (1809-1827) իմիսածնապատկան գրչագիրներու վիճակը: Իր փոքրիկ նպատակ մը այդ ծանօթութեանց, կ'աւելցնեմ Անգլիացի գիտնական, Հնախօս եւ ուղեգիր Ճէյմս Մօռիլէրի 1814 Յունիս 15-ին իմիսածնապատկան վանքին մատենադարանին, նկարագրութիւնը: Ան կը գրէ.

«Այս շրջագայութեան մէջ իմ այցելութեան զլիաւոր նպատակն էր վանքին մատենադարանը քննել, ուր խնայած էի որ գրականութեան զանազան կան թաղուած, որոնք դեռ ոչ մէկ օտարականէ հետախուրած էին: ... Եւ հետեւեալ թուականը պատրիարքին թղթաւորութիւնը մատենադարանը պրպտելու: Գալով իրեն (Պատրիարքին, Եփրեմի), բոլորովին տգէտ կ'ընեար ասոր պարունակութեան մասին, եւ գիրքերու մասին ինչ որ գիտէր այն էր՝ որ նախապէս շատ աւելի էին Հոն, Անձամբ ինքը առաջնորդեց գիտ (մատենադարան) նեղ եւ մուռք անցէ մը, որ իր իսկ բնակարանին շարունակութիւնն էր: Գիրքերը խիտ շարքերով շարուած էին փոքր մուծ սենեակի մը պատերուն շուրջ (դարաններու վրայ), փոշիով ծածկուած էին, որոնք շատ երեւոյթն առանց շատ խանգարուած ըլլալու ներկայ տէրերէն: Ի դուր ցուցակ մը խնդրեցի. իրենց գիրքերուն մեծ մասը կրօնքի մասին ճառեր եւ սուրբերու կեանքի

մասին էին, եւ Աւետարանի ընդօրինակութիւններ: Իրը հազուադէպ գիրք, ինծի ցոյց տուին Բորի Հովհաննէսը: Ունէին Աստուածաշունչի քանի մը Հայ ձեռագիրներ, սակայն ոչ մին նկատողութեան արժանի: Դժուար էր իմ առաջնորդներու ծայրայեղ տգիտութենէն եւ անտարբերութենէն՝ փոքրագոյն ծանօթութիւն իսկ զրքերու մասին: Եւրո, ինչպէ՞ս եւ ո՞վ հաւաքած էր, եւ ի՞նչ էին անոնց մասնաւոր պարունակութիւնները: Աւելի քան հաւանական է, որ մատենադարանը ոչ մէկուն համար արժէքաւոր լան մը կը պարունակէ բացի Հայ քահանաներէ, եւ այդ դասակարգին նմոյշները որոնք տեսած էի, պիտի չհետաքրքրուէին թէ այդ գիրքերը գոյութիւն ունէին թէ՛ զրկուած էին միւսիմաններու քաղնիքները յառելու»(1):

Արդարեւ շատ խիստ են Անգլիացիին նշկատումները էջմիածնայ այդ ժամանակահան մատենադարանին եւ մատենասիրութեան մասին: Բարեբաղդաբար եզանեանի պրպտումները Մօսկէի չափ յոռտես եւ մաս չեն ներկայացներ իրականութիւնը, մասնաւոր 1814-էն վերջ:

Ուրիշ ուղեգիր բողոքական քարոզիչներ էլի Մսիկ եւ Հ. Կ. Օ. Տուալը 1830-ին իրենց էջմիածին այցելութեան կը տեսնեն նաեւ մատենադարանը, որուն համար կ'ըսեն.

«Մատենադարան այցելելու մեր փափաքը չէր մոռցուած. ճաչէն յետոյ Յովհաննէսին (ժարդապետ Սուրենեան) կողմէ հոն առաջնորդուեցանք: Գիրքերը առանց կարգի իրարու վրայ զիջուած էին, որոնք նուազագոյն 16,000 հատոր էին: Անոնց մէջ կային բազմաթիւ ձեռագիրներ, ոմանք շատ մեծ հնութեան նշաններով, ուրիշներ իրենց դեղեկութեամբ ուշադրաւ, քան տարբեր լեզուներով իմ բոլոր տեսածներս»(2):

Եզանեան խօսելով 1911-ին Պարսկաստան-

նէն էջմիածին ուղարկուած ձեռագիրներուն մասին, կը յիշէ որ առաքուածներուն մէջ չէ Թաւրիդի Սբ. Աստուածածին, եկեղեցւոյ մեծարժէք Աւետարանը, 1311-էն: Թղթեայ այս Աւետարանը կողոպտուած է իր շատ շահեկան եւ կարեւոր մանրանկարներէն, որոնք ցրուած են արտասահմանի մէջ հոս ու հոն 1924-էն ի վեր (էջ մըն ալ իմ հաւաքածոյիս մէջ Ղուկասի մանրանկարը): Գրքազգրին հայմուած մարմինը դեռ կը մնայ Թաւրիդի նոյն եկեղեցին: Որքան ցաւալի է որ երբ զրջադիրը դեռ ամբողջական էր 1911-ին, էջմիածին չըրկուեցաւ:

Խիստ շահեկան է մանրամասնութիւններով տրուած Վասպուրականի գրչագիրներուն հաշիւը: Եզանեանին մեծապէս երախտապարտ ենք: Մենք ալ յուսանք որ մը պարզօրէ կորստեան գաղտնիքը Ամերիկահայ ծիմ Զնդաբալեանի յանձնուած 400 եւ Սահակ Գարագոշեանի յանձնուած 260 գրչագիրներուն, որոնք տրուած էին Վանէն էջմիածին բերուելու համար: Վասպուրականի գրչագիրներէն սակայն կարելի եղաւ դնել Կ. Պոլիս: Հայեանի Վասպուրականի ցուցակին ոչ միայն: Թիւ 4 եւ 82, ինչպէս որ կը գրէ Եզանեան (էջ 102) այժմ իմ հաւաքմանս մէջ են, այլ նաեւ՝ Թիւ 23-ը եւ գուցէ ուրիշներ ալ:

Էջ 123-ի վրայ կը յիշուի Նիւ Եորք Տէվէնեան գրատունը, ուրիշ ստացուած է Մատենադարանի թիւ 6312 գրչագիրը: Հանդուցեալ Տէվէնեան գորդավաճառ մըն էր ոչ ի Նիւ Եորք, այլ Ջիզելոյի մէջ: Ցանկութիւն ունեցեր է հայկական գրչագիրներ եւ հնութիւններ հաւաքելու, որոնք մասին որեւէ գիտական գաղափար չունէր: 1920-ական թուականներուն ջանաց իմ հաւաքածոս դնել, ի զուր աշխատելով: 1929-ի Միացեալ Նահանգներու տնտեսական, աշխատութեան շրջանին, շատերուն պէս իր ունեցածը կորցրուց: Օր մը Ջիզելո պատահաբար իր վաճառատունը Հանդիպեցայ եւ իրմէ դնեցի իր ունեցած երկու գրչագիրը, ինչպէս նաեւ պղինձ ընտիր աման մը հա-

(1) A Second Journey Through Persia, Armenia and Asia Minor. London, 1818, p. 324.

(2) A Residence of Eight Years in Persia. Andover, 1843.

յերէն յիշատակարանով: Այն ատեն որքան որ կը յիշեմ, ինծի ըսաւ որ իր հաւաքածոն Հայաստան զրկած էր նուէր: Սակաթն վե՛րոյնչեալ գրչագրէն եւ Մատենադարանի թիւ 6285 գրչագրէն զատ 10 ուրիշ գրչագիրներ ալ մտեր են Մատենադարան Տէվէճեանի հաւաքածոյէն, ինչպէս որ կը յիշուի (էջ 134), միշտ Ձիքակոյի տեղ Նիւ Եորք բնակով:

Էջ 150-ի վրայ չէ բացատրուած թէ ի՛նչ իրաւամբ 1325 թուականով Աւետարան մը եւ Մատենադարանի թիւ 6269 ձեռագիրը իրմիտաժի գիրեկցիայի խնդրանքով եւ ՀՍՍՌ Ժողկոմսովետի 1940 թ. Յունիսի 9-ի որոշման համաձայն տրուեր են իրմիտաժի ԲՅնինկրատի Թանգարանին: Նման նուիրատուութիւն մըն ալ գրչագիր Աւետարանի մը, շատ առաջ էջմիածնայ կաթողիկոսէ մը փառք տալով է Ռուսաց Աղեքսանդր կայսեր՝ անոր Թագադրութեան ատեն: Ես կը խորհիմ որ ոչ մէկը, բլայ կաթողիկոս, բլայ ՀՍՍՌ Ժողկոմսովետ, իրաւունք ունի ազգապատկան գրչագիրներ այս կամ այն պատճառաւ նուիրելու: Բացատրութիւն չի կրնար բլայ: Կաթողիկոսը մեռած դացած է այժմ եւ կարելի չէ հաշիւ պահանջել, սակայն մենք արդար կը սեպենք որ ներկայ ՀՍՍՌ Ժողկոմսովետը ետ պահանջէ արդ ազգային սեփականութիւն գրչագիրները, այլապէս ի՛նչ ըմբռնումով գրչագիրներ կը զրաւուին եկեղեցական հաստատութիւններէ կամ ձեռք կը բերուին նուիրատուութեամբ Ժողովուրդէն: Այս Հիմով ամենամարկուտ Մատենադարանն ալ կործանման դատապարտուած է: Հաստեղծարար որմերը չեն որ մատենադարան մը ապահով պիտի պահեն, այլ՝ բացարձակապէս անտեղիտալի սկզբունքը՝ իրենց յանձնուած այդ Թանկագիւն աւանդները անձնանմանելի պահելու:

Էջ 199-ի վրայ կը տրուին տպագիր ձեռագրացուցակներ, որոնք կը խօսին Մատենադարանի գրչագիրներուն մասին: Ասոր կը յաջորդէ ցանկը անտալ ձեռագրացուցակներու, ինչպէս նաեւ ուրիշ ցուցակներ: Այս մասը կը փակէ Մատենադարանապետներու

եւ տնօրէններու (գիրեկտորների) ցանկը:

Մենք հոս կու տանք բացատրութիւններ եւ ծանօթութիւններ ինչ ինչ ձեռագրաց մասին: Բուն ցուցակը կը սկսի էջ 226-ով:

Թիւ 146 գրչագրին համար, որ գրուած է 1627-ին, տեղի նշանակուած է Հիգոն (հարցականով): Գրիչը Մեքսոյ դպիր Ռիգանցին է, որ 1627-ին, կը գտնուէր Սպահան, որով Մատենադարանի թիւ 146-ն ալ գրուած է Սպահան եւ ոչ թէ Հիգոն:

Թիւ 206, գրուած 1318-ին, տեղի նշանակուած է Գլաձոր (հարցականով): Գրիչներէն գոնէ Յովհաննէս Երզնկացին (Մոսքովոյ ժողովի) այդ ատեն Գլաձոր չէ գտնուած: ան կը գտնուէր Արտաշու Մորձորի վանքը, որով իր գրչութիւնը հոն կատարած է:

Թիւ 222 ԺԳ. դարէն Աւետարանին ծագող եւ կազմող նշանակուած է Մեքսոյ Ռիգանցի (կը յիշուի 1603-էն 1649): Պէտք է ճշդել որ Մեքսոյ Ռիգանցի ԺԷ. դարուն առաջին կէսին վերտաին ծագկած էր ԺԳ. դարեան այս Աւետարանը: Ան դրիչ հետագարեան գրչագիրներ վերտաին ծագկած է ԺԷ. դարուն: Սրինակ՝ Բրիտանական Թանգարանի գրչագիրը:

Թիւ 278, տեղի նշանակուած է Վան (հարցականով) ու գրիչը՝ Սարգիս Մովսէսի Մագման, որ ծագկողն ալ է, Սարգիս Մովսէսի Մագման կը յիշուի 1588-1602, շրջ մեռաւ: Գործած է աւելի Մովսէս մէջ եւ Վան գտնուած է իր մահուանէն քիչ առաջ միայն: Թիւ 278-ը Մագմանի միւս գրչութեանց պէս պէտք է կատարուած ըլլայ Երեք Խորանաց պններ եւ ոչ թէ Վան:

Թիւ 297 1649-էն Աւետարան, գրեալ Սիւրստիւս: Գրիչը Շամուլ՝ որ ծագկող է աւելի:

Թիւ 891 Մալոոցի գրիչ նշանակուած է Աղամալ եւ գրչութեան Ժամանակը՝ ԺԶ. դար: Իրմէ ծանօթ գրչութիւնները 1648 եւ 1661 թուականէն են: Աղամալ Զուղայեցի ԺԷ. դարու գրիչ է եւ ոչ ԺԶ. դարու:

Թիւ 979 քաջ ծանօթ Հեթում Թագաւորի ծառային ծագկող նշանակուած է Թորոս Ռոսլին (հարցականով) եւ դարձեալ հար-

ցականով փակագրծի մէջ՝ «վերագրում է»։ Թորոս Ռոսլին որեւէ գործ չունի այս ճաշոցի մանրանկարչութեան մէջ։

Թիւ 1119, գրիչ Տիրացու՝ նոյն գրիչն է 4139-ին գրչին հետ, 1267-ին գրուած։ Իմ ծանօթութեանցս համաձայն, թիւ 1119 գրուած է Սանահին եւ Հաղբատ, 1261-ին։ Յուցակը նշանակած է ԺԳ. դար եւ տեղի չէ նշանակուած։

Թիւ 1262, գրիչը՝ Պալիֆայ նշանակուած է, սակայն թուական՝ լոկ ԺԷ. դար եւ տեղի չէ նշանակուած։ Պալիֆայ գրիչ գործած է Վան եւ իրմէ ծանօթ 4 գրչութիւնները 1682-1688 թուականներուն միջեւ են։

Թիւ 1304, ժամանակ՝ ԺԵ. դար եւ գրիչ՝ Սարգիս Բանասէր նշանակուած է։ Սարգիս Բանասէրէ ծանօթ է ինծի գրչագիր մը, գրուած Շամբօ 1635-ին, որով 1304-ը ԺԵ. դարին պէտք է ԺԵ. դար նշանակել։

Թիւ 1507, տեղի չէ նշանակուած եւ թուական՝ ԺԷ. դար։ Ագարիս գրիչ (որդի Կապեանի) ծանօթ է ինծի երեք գրչութիւններով՝ 1475 եւ 1484 թուականներով։ Ուրեմն թիւ 1507-ը գրուած է ԺԵ. դարու երկրորդ կիսուն, հաւանաբար Վան՝ ուր գործած է Ագարիս։ Իր հայրը Կարապետ քահանայ, որ իր ուսուցիչն ալ էր, նահատակեցաւ Արճէշ 1484-ին կամ առաջ։

Թիւ 1529-ին գրիչ Նատէր ծանօթ է քանի մը գրչութիւններով, 1339-1362-ի չըջածին, Ղրիմ։ Նոյնը նաեւ թիւ 3797-ին համար։

Թիւ 1689 նշանակուած է ԺԷ. դար, Կամենից (Հարցականով)։ Գրիչը Վարդերես Ասիատուր Սարկաւաց գրչութեամբ գրադարած է 1606-էն մինչեւ 1642, սկիզբը Կամենից, իսկ յետոյ Ջամոսցա։

Թիւ 3490-ի գրիչը Մխիթար Եպիսկոպոս, Թուականը՝ ԺՃ., զուցէ նոյն Մխիթար Եպիսկոպոսն է՝ որ 1570-ին Երուսաղէմ Աւետարան մը գրած է, իսկ յիշատակարանը՝ Բաբլոն։

Թիւ 4024 նշանակուած է 1655-էն առաջ, ԺԷ. դարուն։ Գրիչը Միքայէլ երէց Ե Տրփղիս, նոյնն է 1684-ին Տփղիսի Փաշա Վանից գուռը Աւետարան մը գրող Միքայէլ երէցի հետ։

Թիւ 4139 նշանակուած է 1267-ին եւ Տօնապատճառին բովանդակութեան մէջ կը յիշուի նաեւ Կիրակոս Երզնկացիէ աշխատութիւն։ Սակայն Կիրակոս Երզնկացի հաղիւ 1275-80-ին ծնած կրնայ ըլլալ։ Թիւ 4139-ին գրչագիրը ուրեմն ունի 1267-էն ալ շատ վերջ գրչութիւններ։ Ասիկա չէ նշանակուած։

Բնական է երբ յիշատակարանները կամ յիշատակութիւնները ամբողջութեամբ հրատարակուին ընդարձակ ցուցակին մէջ, այն առեւ շատ աւելի դիւրաւ գրչագիրներու ժամանակը կարելի պիտի ըլլայ ճշդել։ Մենք մասնաւոր ճիշտ մը չթափեցինք այս քանի մը հատը ուշագրութեան յանձնելու համար։

Ներկայ ցուցակին մէջ ցուցակագրուած են 5000 գրչագիր։ Առնցմէ 1194-ը 1700-ական թուականներէն են, 491-ը՝ 1800-ական թուականներէն եւ 4 հատն ալ 1900-ական թուականներէն։ Ուրեմն 1689 գրչագիր վերջի երեք դարերէն, որով հոս ցուցակագրուած գրչագիրներուն գրեթէ մէկ երրորդը ուշ շրջանի գրչագիրներ են։

Ցուցակը կ'աւարտի զանազան կարեւոր եւ անհրաժեշտ ցանկերով, որոնց կարգին նաեւ տեղւորւններու եւ անձնանուններու ցանկերը։

Ուրիշ երախտապարտութեամբ հանդէպ Մատենադարանի անձնակազմին եւ տնօրէնութեան՝ կը փակենք այս խիստ կարեւոր եւ մեծարժէք աշխատութիւնը, մաղթելով որ յաջորդ հատորը շատ չուշանայ, ինչպէս որ պատահեցաւ Անտեսանի Մատենագիտութեան։

ԱՐԱՐԱՅԱՆ ԱՂԻՒՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԵՒ ՀԱՐՍԻԱՆ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ:
Թարգմանեց եւ ծանօթագրեց Հ. Ռ.
Նալբանդեան: Ութածայ, լսեցական, էջ
386: Երեւան, 1965:

Նալբանդեան մեզի կու տայ Եակոբ ալ-
Համադիի, Արուս-Ֆիրդաւի եւ Իրն Շաղադի
աշխատութիւններէն թարգմանութիւններ:

Էջ 5-ի վրայ կու տալ Եակոբ ալ-
Համադիի Համառօտ կենսագրութիւնը: Ոչ
մէկ խօսք կ'ըսէ այդ հեղինակէն ուրիշներէ
եղած Հայերէն թարգմանութիւններուն մա-
սին: Նալբանդեան, այլեւհասկալի կարգով կա-
թարած է թարգմանութիւնները, իւրաքան-
չիւր քաղաքի արաբական յորջորջումը եւ
հնչումը նկատի առնելով: Անմեկնելի է թէ
ինչո՞ւ երբեմն փակագծի մէջ նշանակած է
տրուած աշխարհագրական անունն Հայերէն
Համահաստարը. օրինակ՝ Աղառա (Եղեռ-
իս), Աղբարիջան (Աղբարտալան), Արուս
(Եփեսոս) եւայլն, երբեմն նոյնիսկ ընելով
կրկնութիւններ. օրինակ՝ Անի (Անի), Ալիս
(Ալիս), Ամիդ (Ամիդ), մինչ Զափազան
(աղ-Զափազան): Մասուն չեն վերծանուած,
ինչպէս ուրիշ շարք մը տեղանուններ ալ(1):

Էջ 81. «տորոն. (Համեմ):» Տորոնը կար-
միք ներկող բուսարմատ մըն է եւ ոչ թէ Հա-
մեմ: Վրիպակ է «Հիշրի 18(1640)» նշանա-
կել (էջ 126, Ժանօթութիւն 18): Հիշրի 18
կը սկսի Յունուար 12, 639-ին: Վրիպակ է
«Մահլը» Սաիլի տեղ (էջ 128): Ճիշդ չէ որ
(էջ 130) Երզնկայի Քաղաքի պարիսպների

առաջ Զալալէդդին 1230-ին պարտութեան
մատնուեցաւ: Ան պարտուեցաւ քաղաքէն
30 քիլոմէթր հեռու Եսալքիմն վայրին մէջ:
Դուինի առաջին դրաւումը, հետեւելով Մա-
նանդեանի, նշանակած է Նալբանդեան՝ 640
Յունուար 6, մինչ Մէլիք-Բախչեանի յաջող
քննութեամբ՝ դրաւումը կատարուեցաւ 640
Հոկտեմբեր 6-ին:

Եակոբ ալ-Հալաբուզի յալաբուզի թափեր
մասը կամ քիչ շատ կապ ունեցող բաժինը
կ'աւարտի էջ 121-ի վրայ եւ էջ 122-ով կը
սկսին Ժանօթագրութիւնները, որոնք կը
հասնին մինչեւ էջ 210:

Էջ 211-էն կը սկսի Արուս-Ֆիրդաւի
Ժամանակագրութեան Հայոց Համար շա-
հագրական մասը, որ կ'աւարտի էջ 250:
Իսկ էջ 251-ով կը սկսին այս մասին Ժան-
թագրութիւնները, որոնք կ'աւարտին էջ
291-ով:

Թիւ 39 Ժանօթութիւնը կարելի է ամ-
բողջացնել, յիշելով որ Պատր էլ-Շամալի
Հայ վրդուկին թոյր Ապու Ալի վրդուկին
սպաննողներէն Եանիսը նոյնպէս Հայ էր
ծագմամբ եւ միջ. Պատր Ել-Շամալիի
ստորուկներէն:

Թիւ 86 Ժանօթագրութեան մէջ արձա-
յունք կ'ըլլայ Ռաշիդադդինի, «թէ ալ ար-
շաւանքի Ժամանակ Ծնդուխտարը Երզնկա-
յում կարեց մի քանի Հայերի՝ Սարգիս ե-
պիսկոպոսին, նրա որդի Յովհաննէսին եւ
ուրիշ 38 հոգուն»: Ապու'լ Յարամ Պար Հէպ-
րայիս մանրամասնօրէն եւ տարբեր կը
պատմէ դէպքը: Ծնդուխտար չէր Սարգիս
ձպիսկոպոսի սպանողը(2):

Էջ 292-ի վրայ կը տրուի Համառօտ կեն-
սագրութիւնը «Ալ-Կադի Բահադդին Իրն
Շաղադադի եւ էջ 293-ով կը տրուին անոր՝
Սալահադդինի կենսագրութեան Հայերու
հետ կապ ունեցող Հատուածներ: Կ'աւարտի
էջ 300 եւ անդ կը սկսին Ժանօթագրութիւն-
ները:

(2) «Երբիս Եւ Եկեղեց Գաւառ». Իմս, Ա. Կա-
տր, էջ 131-133:

(1) Երեւանի Պատմա-Բանասիրական Հանդէսին
մէջ (1965 թիւ 4, էջ 249), Ա. Ն. Տէր-Ղեանցեանի
ուսի շահեկան գրութիւն մը՝ «Արա եւ Եփրատ
Առասպելի Մի Արմատանցը Արա Պատմիչ Մասուն
Մաս», ուր արաբերէն ծանօթանքը Անճուացեաց Եր-
կիթ կը օգտագործուի (էջ 250 երկրորդ): Զատուամ կը
համապատասխանէ Մամաուսին: Նալբանդեան ալ իր
թիւ 1 Ժանօթագրութեան մէջ (էջ 122) Զաւազանը՝
Անճուացեաց գաւառն է կը գրէ:

Թիւ 9 Ժանոթութիւնը Գրիգոր Տղայի առ Սալահաղգիին գրած նամակին մասին է. ըսեմ որ ես ալ տարիներ առաջ թարգմանած ու հրատարակած եմ («ՎիՄ», Հանդէս Մըշակոյթի եւ Պատմութեան, Թիւ ԻԲ., Փարիզ, 1938, էջ 84, «Մալատիւն, Գրիգոր Տղայ եւ Լեւոն»); Հոն երկար խօսած եմ նաեւ նամակին մասին, եզրակացնելով որ «եւ չեմ կասկածիր նամակին ստուգութեան վրայ» (էջ 91): Հոն դարձեալ ցոյց կու տամ Լեւոնի զգուշութիւնը, եւայլն:

Էջ 305-ով կը սկսի ռուսերէն Համառոտագրութիւն: Էջ 308՝ անձնանուններու եւ էջ 333՝ տեղանուններու ցանկերը, որոնք կ'աւարտին էջ 366-ով: Այսպէս կը փակենք խիստ շահեկան, կարեւոր եւ արժէքաւոր աշխատութիւն մը, լաւ կերպով գլուխ բերւած Հ. Թ. Նալբանդեանէ: Կը յուսանք ու կը մաղթենք որ այս մեծարժէք շարքը շարունակուի եւ նորանոր հատորներ ունենանք ուրիշ Արար պատմիչներու եւ աշխարհագիրներու գործերուն՝ Հայոց եւ Հայաստանի հետ կապ ունեցող մասերուն թարգմանութեանց:

ՀԱՐՔ ԽՆՈՒՍ: Աշխատասիրեց Եղիշէ Յ. Մելիքեան: Մեծ ուքածալ, լաքակազմ, պատկերագրող, էջ 584: Ամբիլիտա: Գիմ 5 տալար:

Յեղապաշտութեան միջոցաւ չիլած հին Հայ կեդրոնի մը յուշամատենն է այս, իր

մէկ հայրենաբաղձ որդիէն՝ հեռաւոր պանդրխտութեան մէջ գրուած եւ հրատարակւած:

Եղիշէ Մելիքեան իր հայրենի գաւառին Համար յաւերժական կոթող մը կը կանգնէ այս հատորով: Պատմական անգրագրութեամբ չէ տսիկա, քննական ոգիով Խնուս գաւառի մասին գրուած, սակայն ընտիր հաւաքածոյ մըն է յուշերու պատարկներու՝ որոնք այլապէս կորսուած եւ մոռցուած պիտի մնային: Ինչի Համար շատ կարեւոր հատուած մըն է Պատուելի Սիմոն Դաւիթեանի «Օրագրութիւն»ը որ Ը. Գլիսով կը հրատարակէ Մելիքեան: Իցիւ թէ ամբողջութեամբ հրատարակած ըլլար: Սիմոնեան Պատուելի շահեկան տեղեկութիւններ կու տայ իր օրագրութեան մէջ, Ինք եղած է նաեւ ձեռագրահաւաք մը, որուն գրչագիրները բացի երեք Աւետարաններէ՝ այժմ իմ հաւաքածոյիս մաս կը կաղմեն:

Մեծարժէք է գործին մանաւանդ երկրորդ մասը, ուր կը տրուի Հարք-Խնուսի բանահիւսութիւնը: Ժողովրդական երգերու, առածներու, հանելուկներու մեծ թիւ մը ճոխ ու սիրուն մեղի կը տրուի, ինչպէս նաեւ գաւառաբուր՝ որոնք 469 էջէն մինչեւ էջ 548 կը բռնեն:

Հատորը կ'աւարտի անձնանուններու եւ տեղանուններու ցանկով:

Մեծապէս գնահատելի ու շահեկան կը գտնեմ Եղիշէ Մելիքեանի այս գործը:

Թ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ - ԲԵՄԱԿԱՆՔ

— — —

● Կիր. 1 Մայիս.— Կարմիր Կիրակի: Ս. Գասարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, Ս. Լուսաւորէջ եկեղեցիին մէջ, ժամաբարն էր Հոգչ. Տ. Արքէն Արզ. Այվաղեան:

● Կիր. 8 Մայիս.— Տօն Նրնւման Ս. Խայիմ: Ս. Գասարազը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամաբարն էր Հոգչ. Տ. Գանիէլ Պրք. Ծամիան: Փարոզեց Գերշ. Տ. Նորայր Խատ-Պողոսեան, Ժանրանալով ջրիստեղեկան Կրօնի և մարդկային առաքելութիւններէն բարեգործութեան, ներդրամութեան, խաղաղատիրութեան և խոնարհութեան վրայ: Անդրադառնալով օրուան տօնին՝ մասնանշէ ըջաւ Ս. Խաչը իբրեւ ուղեցոյց ջրիստեղեկային՝ Հասնէլու Համար արուսթեան և Աստուծոյ: Առաւօտեան ժամերգութենէն հոգ, ըստ սովորութեան, կարգադրուեցաւ Ս. Կիրեղ Ա. Նորառաջմի Հայրապետին Ս. Խայի երեման առիժով առ Կոստանդ Կայսր յգած Թուղթին Թարգմանութիւնը: Աւագ Խորանին վրայ իւր տննուէր վառ կանթեղներով զարդարուն Ս. Խային նշանը: Ս. Գասարազէն ևս քարոզչէն մաս մը ձայնափութուեցան Նրուառաջմի Խառնուկայանէն:

● Կիր. 15 Մայիս.— Ս. Գասարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, Ս. Լուսաւորէջ եկեղեցիին մէջ, ժամաբարն էր Արթ. Տ. Կարապետ Քչնյ. Անդրէասեան:

● Դի. 18 Մայիս.— Վաղտան Համարման առնին առթիւ: Կէսօրէ հոգ ժամը 2-ին, Գերշ. Տ. Նորայր Նպիկնկոսի գլխաւորութեամբ Միաբան Հայրեր ինքնաշարժելով բարձրացան Ձիթենեաց լեռ, ուր Համարման արարվայրին մէջ կատուցուած մեծ վրանամատարան տակ պաշտուեցան երեկոյան ժամերգութիւնն ու Համարման նախատեսակը: Գիշերահերթին կատարուեցան զեկեղեցիի և Նկիւման կարգի, և թպլ՝ զիշերային ու խառնուեցան փառերգութիւնները նախազանգութեամբ Հոգչ. Տ. Կիրեղ Վրք. Գարեկեանի: Արարողութիւնները աւարտեցան զիշերան ժամը 10-ին:

● Եւ. 19 Մայիս.— ՀԱՄԱՐԱՊԱՌԻՍՆ ՏԵՄԱՆ ՄԵՐՈՑ (Վիճակ): Առաւօտեան ժամը 7-ին, Գերշ. Տ. Սուրէն Արքեպ. Քէմէնեանի գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը ինքնաշարժելով բարձրացաւ Ձիթենեաց լեռ, և զընդամանում մուտք գործեց Համարման արատեղին, ուր մեր վրանամատարան տակ նպիկնկոսական խոյր ի գլուխ պատարագեց և Քրիստոսի Համարման ու Մայր Աթոռոյ Սիոնէն Ս. Էջմիածին փոխադրութեան մասին ջարդեց Հոգչ. Տ. Կիրեղ Վրք. Գարեկեան: Քարոզչէն հոգ, Գերշ. Տ. Սուրէն Արքեպիսկոպոսի նախադառնութեամբ կատարուեցաւ զՀայրապետական Մտաքննեջ՝ Մայր Աթոռոյ փոխադրութեան տարեկարծի իշատակին առթիւ, իսկ Ս. Գասարազէն հոգ արարվայրին առիւ կատարուեցաւ զԱղաւթան:

— Կէսօրէ հոգ եւս Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ զԱղաւթան: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Նորայր Նպիկնկոս:

● Եր. 21 Մայիս.— Ս. Գասարազը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Համարման վերնամատարան մէջ, ժամաբարն էր Հոգչ. Տ. Վաչէ Վրք. Իգնատեան:

— Բ. Մաղկապարդի նախատեսակը պաշտուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցիին մէջ, Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Սուրէն Արքեպիսկոպոս Քէմէնեան:

● Կիր. 22 Մայիս.— Նրկորդ Մաղկապարդ: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ և Ս. Գասարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Ժամաբարն էր Հոգչ. Տ. Մամուկ Արեգայ Աղոյեան:

● Ուր. 27 Մայիս.— Երեկոյան ժամերգութեան հոգ, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ Ամեն. Գատրիաբ Ս. Հայրը կիսաարկաւազութեան տառի-հան շնորհեց Ս. Աթոռոյ Ընծայարանի չորս ուսարակիներուն՝ Տրք. Նշիա Պալեզեանի, Տրք. Յարութիւն Միսիսեանի, Տրք. Մանուէլ Մարֆազլիսեանի և Տրք. Յովհաննէս Դարկաւանի:

● Եր. 28 Մայիս.— Արտօրուան Ծ. Գասարազը, որ իւր մատուցուէր Մայրապետի Ս. Առաքելոյ վերնամատարան մէջ, մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղբի սարկաւաղական ձեռնադրութեան պատճառաւ: Ժամաբարն էր Հոգչ. Տ. Սաթիւ Վրք. Դարկաւան: Ամեն. Գատրիաբ Ս. Հայրը, Ս. Գլխաղբի մատարան առիւ կատարեց սարկաւաղական ձեռնադրութիւնը:

— Հոգեպաշտանի մեծահանգէս նախատեսակին Ս. Յակոբ, նախադառնեց Ամեն. Գատրիաբ Ս.

Հայրը: Ապա կատարուեցաւ ժահնամական կողման
արարողութիւն:

— Իրեկնադէմին, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուե-
ցան շեկեցեցիք եւ Հնկմով կարգեր: Հանդիտա-
դեան էր Գերը. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս:

● Գիր. 29 Մայիս.— ՀՈԳԻՍԻՍԻՍ (Պեմնե-
կստե) եւ բարեկենդամ եղիական պանոց: Օրուան
Հանդիսաւոր Ս. Պատարազը Մայր Տաճարի Աւագ
Սեղանին վրայ ժատոյց Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը
եւ կատարեց ժահնամական ձեռնադրութիւնը Ըն-
ծայարանէն շրջանաւարտ Խաչիկ Սրկ. Երեցեանի եւ
Յարութիւն Սրկ. Թովմայեանի, վերակոչելով զանոնք
Տ. Պարէտ եւ Տ. Զարեհ Արեղայ:

— Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ կատարուե-
ցաւ շեկեցեցեց: Հանդիսականներ էր Գերը. Տ. Նո-
րայր Եպիսկոպոս: Իսկ երեկոյեան ժամեղջութեան
ատարին, Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը կատարեց
նորինձեաներուն վերաբեր տուուելութեան կարգը:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

● Բշ. 2 Մայիս.— Հողը. Տ. Վահան Վրդ. Թա-
փաւանի տեղ Հողը. Տ. Արէն Արդ. Այվազեան նոր-
շահանդեցաւ Տեսուչ Ս. Աստուածածնայ Տաճարի:

● Եր. 7 Մայիս.— Կէսօրէ ետք ժամը 4-ին,
Գերը. Տ. Սուրէն Արեգայիսկոպոս Գէմհանեան, ըն-

կերակցութեամբ Միաբան Հայրերու, բացուած կա-
տարեց Ս. Թարգմանեաց Վարժարանի Տարեկան Պա-
շարին:

● Գշ. 24 Մայիս.— Յորդանանի Բանակի Օր-
ւան առիթով, Արեւմտեան Յորդանանի Զինուորական
Ընդհ. Հրամանատարի Հրաւերով, Բաժնի բանակա-
տեղիին մէջ կատարուած զինուորական տողանցքին
ներկայ գտնուեցան Հողը. Տ. Ներսէս Վրդ. Բապուհ-
եան եւ Հողը. Տ. Տաթեւ Վրդ. Ղարեպեան:

— Նոյն երեկոյ, Հողը. Տ. Ներսէս եւ Տ. Վայն
Վարդապետներ ներկայ գտնուեցան, նոյն առիթով,
Գուպիլայէի ճամբուն վրայ կատարուած ռազմա-
փորձին:

● Դշ. 25 Մայիս.— Յորդանանի Անկախութեան
Դաշնակցական առիթով, Ն. Վ. Հիւսէյն Թագա-
ւորի կողմէ Մուխիլայէ, Եմբուլդ գետի վրայ յին-
ւելիք թաքաւորակի Հիմնադրի զետեղման Հանդի-
սութեանց Պատրիարքարանին կողմէ ներկայ գտնուե-
ցաւ Հողը. Տ. Ներսէս Վրդ. Բապուհեան, ընկերակ-
ցութեամբ Հողը. Տ. Վահան Վրդ. Թովմայեանի:

— Հողը. Հայրերը ներկայ եղան Նաեւ Նոյն օրը,
նոյն տեղը Ն. Վ. Վարդապետին կողմէ տրուած ճաշ-
կերոյթին:

● Եր. 28 Մայիս.— Երեկոյեան, Պատրիարքա-
րանին մէջ ընթրիք տրուեցաւ Փարզէն եւ Աթէնքէն
Երուսաղէմ ժամանած Ս. Յարութեան Նորոգու-
թեանց Հակոբ Երեք յարանաւանութեանց ճարտարա-
պետներուն ի պատիւ: Զարտարապետները, որոնք
24 Մայիսին ժամանած էին Ս. Քաղաք, մեկնեցան
Գիրակի, 29 Մայիսին:

ԱՐՏԱՍԱՆԱԿԱՆ ԵՐԵԿՈՅ

Տարաք, 4 Յունիս 1966, երեկոյեան ժամը 7-ին
ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Հնձայարանի լա-
րանին մէջ տեղի ունեցաւ արտասանութեամբ մրցուի-
ւի, որուն կը մասնակցէին ժառանգաւոր սաները:

Մրցումի պարտադիր Ֆերուստի եր Եղիշէ Արք.
Եպս. Դուրեանի շնորհ զեղեցիկ տաղածագործու-
թիւնը, իսկ մասնակցողներ ազատ էին ուրիշ որեւէ
անգատ միւրի մը ընտրութեամբ մէջ:

Դատական կազմի անդամներն էին Դպրեկամբ:
Փոյն-Տեսուչ Հողը. Տ. Տաթեւ Վրդ. Ղարեպեան,
ընդհանուր հսկիչ Պրմ. Յ. Պաւլեանեան, եւ ու-
սուցիչներ Պրմ. Գ. Լիփեհեան, Ա. Գալայեան եւ
Մ. Քեօսեան:

Արտասանական մրցումէն իւր զատական

մարմնի անդամները կարծիքներու փոխանակութիւն
ունեցան Տեսուարանին մէջ, եւ ապա յարամ վերա-
դարձան, ուր, աշակերտութեամբ յայտնուեցաւ մըր-
ցանքին արդիւնքը:

Աստիճան հանդիսացաւ Դ. Դաւարանի սան Գ.
Քիւփիլեան, երկրորդ՝ Դ. Դաւարանէն Սերոյ Քե-
լշեան, եւ երրորդ՝ Դ. Կորգէն Վարդան Տեր Մով-
սէնեան:

Նոյն առիթով յայտարարուեցաւ Յան զնագ-
րութեամբ մրցումի արդիւնքը, ըստ որուն՝ առաջին
կը հանգիստամբ Գ. Դաւարանէն Պոյա Մամուկ-
եան, երկրորդ՝ Դ. Դաւարանէն Վարդան Տատուր-
եան, երրորդ՝ Բ. Դաւարանէն Հրաշ Պէլլիլեան:

ՔԱՀԱՆԱՅԱԿԱՆ ԶԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Կիրակի, 29 Մայիս, Հոգեգալստեան տօնին, Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը Հանդիսաւորապէս պատարագեց Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ եւ կուսակիցն քահանայ ձեռնադրեց Ս. Աթոռոյս Ժատանդաւորաց Ընծայարանի բաժնէն երկու ընթացաւարտներ՝ Բարշ. Պաշիկ Սրկ. Երէջեանն ու Յարութիւն Սրկ. Թօփախանը:

Շաբաթ, 28 Մայիս, Հոգեգալստեան մեծահանգէս նախատօնակէն ետք, կատարւեցաւ քահանայական կոչման արտադրութեամբ ձեռնադրութիւնը: Ընծայեալները, Միաբանութեան եւ Ժողովուրդի Հետաքրքիր եւ յուզուած նախաձեռն ընդմէջէն ծննդեանց յառաջացան եկեղեցւոյ զոնէն մինչեւ Ատեան, ուր զգեստաւորեալ բազմած էր ձեռնադրիչ Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը: Հրատարելէ ետք Հերձուածողներէ եւ ուխտելէ ետք աշակերտիլ Ս. Եկեղեցւոյ Հայրապետներուն, անոնք արտասանեցին Հայց. Եկեղեցւոյ ուղղափառ դաստնութեան, հաստատման բանաձեւը:

Յաջորդ օր, Ս. Հոգւոյն առաքելոց վրայ իջման յիշատակին եւ խորհուրդին ընդմէջէն, ընծայեալները ընդունեցին օծումը Ս. Միւռնին: Օրումն պատարագելն էր Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը, իսկ ձեռնադրութեան արտոդրութեանց խորտաւելակը՝ ինչպէս եւրէկ նշեպէս եւ այսօր՝ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպս., իրեն առաջնորակայ ունենալով Հոգւ. Տ. Տ. Կիրեկ եւ Ներսէս Վարդապետները: Այսօր աստուածութիւնն զուարճանայ՝ շարաւիտով բուրաս առաջից մասը ձեռնադրութեան խորհուրդին: Քիչ ետք, Աստուածային եւ երկնաւոր շնորհ շարականի դաշն ելեւէջնորուն ընդմէջէն, ընծայեալները կը դառնալին Ժողովուրդին ձեռամբարձ, ի նշան աշխարհէ հրաժարման, մինչ զպիւրներ, ի զիմաց Ժողովուրդին, կը կրկնէին Աթոմնի հնա, Կարճ աղօթքէ մը ետք կ'ընդհատուի ձեռնադրութեան խորհուրդը, կը կարգացւին Գիրք եւ Աւետարան, կը կատարուի ընծայեց վերաբերումը եւ կը շարունակուի Ս.

Պատարագը միջեւ «Ողջոյն», երբ կը սկսի ձեռնադրութեան խորհուրդին ամենէն խորհրդաւոր մասը: Ընծայեալները, տուշուեան ուրոյն աղօթքներով, ձեռնադրիչ Պատրիարք Սրբազանէն կը ստանան փերոն, սաղաւարտ, վակաս, գօտի եւ պատարագիչի զդետաւորման այլ մասերը, ու կ'անդին Աւագ խորանին ետին: Դպիրները կ'երգեն խորընծաներուն առաջին «Սորհուրդ խորին» եւ երբ վարագոյրը կը բացուի՝ երկուքն ալ կանգնած են սեղանին ձախակողմը՝ պատրաստ ընդունելու Ս. Օծումը քահանայութեան: Սեղան կը բերուի Ս. Միւռնի աղանին: Պատրիարք Սրբազանը Առաքելոյ աղանոյն օրումն շարականի երգելով կը հեղու Ս. Միւռնի ոսկեայ քնդունարանի մը մէջ, որով կ'օժէ ճակատն ու զոյգ ասիկը նորընծաներուն: Օծման ամենէն նուիրակաց, ու Հետաքրքրական այդ պահուն, ընդհանուր յուզման մէջ կը լուսին նոր անունները՝ Տ. Պարետ Արքեպս. որով կոչուեցաւ Պաշիկ Սարկաւագ եւ Տ. Զարեհ Արքեպս., որով կոչուեցաւ Յարութիւն Սարկաւագ: Այս Պատրիարք Սրբազանը կուտայ նորընծաներուն Ս. Սկիւր, իշխանութիւն՝ մատուցանելու սուրբ եւ անմահ պատարագ: Նորընծաները կուտան Ժողովուրդին իրենց անդրանիկ օրհնէքը: Սարկաւագը կը ձայնէ Ողջոյն սուրբ միմեանց եւ Պատրիարք Սրբազանը կը համարէ ճակատները իր ձեռնադրութեան: Իրեն կը հետեւի ամբողջ Միաբանութիւնը: Նոյնը կ'ընէ Ժողովուրդը Ս. Պատարագի աւարտին, երբ անոնք եկեղեցւոյ ատենանի մէջ լեկեայն կը վերծանէին իրենց առջեւ քաշած Աւետարանները:

Նոյն օրը երեկոյեան ժամերգութեանէն ետք, Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը կատարեց վեղարի տուշուութեան կարգը նորընծաներուն: Երկար եւ հոգելից աղօթքներէ, պատշաճ ընթերցումներէ եւ շարականներէ ետք, Սրբազան Հայրը հանց սարկաւագական ջրուրնը անոնց զլուսններէն եւ պատկազարդեց զանոնք կուսակրօնութեան խորհրդանիշը եղող վեղարով: Սրբազան

աարսոււ ա ժը անցաւ կարծես ներկաներու հոգիններէն, երբ երկուքն ալ եկեղեցւոյ բեմէն կ'իջնէին վեղար ի գլուխ, աարսու ա ժը՝ որ բոսկէ ժը ետք զոհուանկութեան քաղցր տպիւններ պիտի ծաղկեցնէր բոլորի գէմքին, մանաւանդ անոնց՝ որոնք կ'ըմբռնեն կշիռը նորընծաներու զոհողութեան եւ դերն ու կարիքը իրենց կոչումին գիտակից ու զարգացած կղերականներու, մանաւանդ արտերկրի մեր ժողովուրդին բաժինը եղող

գժուարին պայմաններուն մէջ:

Երեկոյեան, նորընծաները ուղղուեցան Ս. Յարութեան Տաճար, ուր պիտի անցընէին իրենց քառասունքի ապաշխարութեան շրջանը, ուսանելով Ս. Պատարագի կարգերը: Այս շրջանի իրենց վարժիչն ու ուսուցիչն է Ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ընծայարանի Փոխ-Տեսուչ Հոգշ. Տ. Տաթեւ Վրդ. Ղարիպեան:

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ՆՕԹԻՐ

ՀՈԳՇ. Տ. ՊԱՐԷՏ ԱՐԵՂԱՅ ԵՐԷՅԵԱՆ — Ծնած է 1946-ին, Երուսաղէմ. յաճախած է Ս. Թարգմանչաց Վարժարանը մինչեւ հինգերորդ դասարան: 1959 Նոյեմբեր 8-ին ընդունուած է Ժառանգաւորաց Վարժարան, որուն քառամեայ շրջանը աւարտած է 1963-ին: Ապա անցած է Ընծայարանի բաժինը եւ 1966 Մայիս 25-ին՝ յաջողութեամբ աւարտած դաս:

ՀՈԳՇ. Տ. ԶԱՐԵՀ ԱՐԵՂԱՅ ԹՕՓԱՆԵԱՆ — Ծնած է 1945-ին, Պէյրութ: Յաճախած է Պէյրութի ԷրէՖիէ Թաղի Ս. Յակոբ Վարժարանը: 1961 Օգոստոս 31-ին ընդունուած է Ժառանգաւորաց Վարժարան եւ եղած էր բոլոր դասարան, 1963-ին աւարտած է Ժառանգաւորաց Վարժարանը եւ անցած Ընծայարանի բաժին, որուն ընթացքը յաջողութեամբ աւարտած է 1966 Մայիս 25-ին:

«ՍԻՈՆ», յաճում Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր, կը մտադէ որ նորընծաները ըլլան «մշակ առաւից ամօթոյ», ի փառս Հայց. եկեղեցւոյ եւ յօգուտ Հայ ժողովուրդին:

ՍԱՐԿԱՆԱԳՐԱԿԱՆ ԶԵՆՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ուր. 27 Մայիս, երեկոյեան ժամերգութեան ետք, Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարէն մէջ կատարեց սարկաւաղական կոչման արարողութիւնը ուրաւակիրներ՝ Տրց. Եղիա Պալիօղեանի, Տրց. Յարութիւն Մխիթեանի, Տրց. Մանուէլ Մարֆաղէեանի եւ Տրց. Յովհաննէս Ղարիպեանի: Կիսասարկաւաղութեան աստիճանի տուուելութենէն ետք, Պատրիարք Սրբազանը կարմիր բազկուրարներ անցուց անոնց թեւերէն:

Յաջորդ օր, Շաբաթ 28 Մայիս, Ս. Գլխադրի մատարան առջեւ, ի ժամ Ս. Պատարագի,

չորսն ալ ձեռնադրուեցան Ասաղ Սարկաւաղ, ձեռամբ Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր: Խորատալիակն էր Լուսարարապետ Գեղը. Ս. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս, առընթերակեցնէր ունենալով Հոգշ. Տ. Տ. Կիրեղ եւ Ներսէս Վարդապետները: Ընծայարանը իշխանութիւն ստացան Ս. Աւետարանը ընթեռնելու եւ Ըմօյից վերաբերումը կատարելու: Յուզիչ էր պահը երբ չորսն ալ ժողովուրդին կը դառնային ձեռամբարձ, ի նշան աշխարհէ Հրաժարման: Ընծայարանը սկսան ամօթիլապէս յապասարկել Ս. Խորհուրդին:

ԵՄԻՈՆԻ ԽՐԱՍԳՐՈՒԹԻՒՆՆ ԸՆԴՈՐՀԱՎԱՐՈՒԹՅԱՄԱՐ ՄՏԱՑԱԿ ԵՆ ՀՆՏԵԻՆԱԼ ՀՐԱՏԱՐԱԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. Մատենա ծախի եւ Հատուցման — Գառնիկ Աղզարեան (Խուբրատու)։ Պէյրուս, 1965. Տպարան Ատլաս, էջ 58:
2. Սեւ Ապրիլ 24-ը (1915) Նոր Ապրիլ 24-ը (1955) — Հրանդ Արէշեան (Խուբրատու)։ Փարիզ. 1965, Տպարան Արտես, էջ 120:
- Ապրիլ 24 — Արտակ Աբգ. Մանուկեան (Խուբրատու)։ Թեհրան, 1965, Տպարան Մոդերն, էջ 131:
- Հգնամամեր Պատմա երիտասարդացման — Փրոֆ. Գ. Գ. Խայրէան (Խուբրատու)։ Պէյրուս, 1965, Տպարան Շիրակ, էջ 180:
3. Ուսանող — Նուբրուս Սահակեան Լիւէի 40-ամեակին (1923-1963)։ Նուէր Սահակեան Լիւէին։ Պէյրուս, 1963, Տպարան Կ. Տեհիկեան, էջ 278:
- Փոյր իմ Նազիկի — Խմբերգ, Երկսեռ երգչախումբի եւ Նուադախումբի Համար։ Երաժշտութիւն Յ. Մանուկեանի։ Նիկոսիա, 1952:
4. Մեծ Փաղաճիմ Ջաղիկը — Բաղարատ Թեւան (Խուբրատու)։ Պալես, Տպարան Հերման, էջ 188:
- Հայաստանի Ալ. Միտակեանի տնտես Պետական Գրադարանէն ստացուած են հետեւեալները.—
- ա. Երկերի ժողովածու — Յակոբ Գարեհեան, Ա., Բ., Գ., Դ. եւ Ե. Հատորներ։
- բ. Մակար եկմայիւմ, Համառոտ Բիբլիոկրափիա — Կազմից Ն. Թէյմուրազեան։ Երեւան, 1959, էջ 49:
- գ. Հայ ժողովրդի Հիմնուրդ Պարբը եւ Թատերական Ներկայացումները — Ս. Լիւիցեան (Ռուսերէն)։ Երեւան, 1958, ՀՍՍՌ ԳԱ Հրատարակչութիւն, էջ 612:
- դ. Երեւան — Հայաստանի Պետական Հրատարակչութիւն. 1960, էջ 187:
- Երեւանի Մշակուցի տնտես Հին Ձեռագրերի Մասնադարանէն ստացուած են հետեւեալները.—
- ա. Սերեոսի Պատմութիւնը եւ Ամանունի Առեղծուածը — Գ. Արգարեան։ Երեւան, ՀՍՍՌ ԳԱ Հրատարակչութիւն, 1965, էջ 251:
- բ. Մովսէս Խորենացու Հայոց Պատմութեան Ժամանակագրական Համակարգը — Գ. Խ. Սարգսեան։ Երեւան, ՀՍՍՌ ԳԱ Հրատարակչութիւն, 1965, էջ 185:
- գ. Հայկական Տարազներ — Մորուս Հարաթեան (Խմբագիր)։ Երեւան, 1965:
- դ. Մկրտիչ Նազալ — Ալեհ. Էդ. Խոնդկարեան։ Երեւան, ՀՍՍՌ ԳԱ. 1965, էջ 255:
- է. Տուգակ Ձեռագրաց Մշակուցի Աման Մատենադարանի — Հատոր Ա. Երեւան, 1965, ՀՍՍՌ ԳԱ Հրատարակչութիւն, էջ 1634 (երկուսեան)։
- Ամսանի Ս. Դեպանատեանէն ստացուած են հետեւեալները.—
- ա. Շուք Մալուգ Ալիմ — Խ. Ամիրեան։ Երեւան, 1964, Հայպետհրատ, էջ 203:
- բ. Ամայա Վարդ Մարդիկ — Մ. Յակոբեան։ Երեւան, 1964, Հայպետհրատ, էջ 441:
- գ. Իծերի Կծիկը — Զ. Մարիա։ Երեւան, 1964, Հայպետհրատ, էջ 205:
- դ. Արտասահմանեան Գրականութիւն — Ձեռնարկ Միջնակարգ Դպրոցի Համար — Ս. Սողոմոնեան։ Երեւան, 1964, Հայպետհրատ, էջ 282:
- է. Մեմէ Նոր Պոսի Ապրիլ — Մ. Քոյարեան։ Երեւան, 1964, Հայպետհրատ, էջ 244:
- զ. Ընդրուած էջեր — Գ. Սարեան։ Երեւան, 1965, Հայաստանի Հրատ., էջ 406:
- ը. Տարա Բուլա — Ն. Պոպուլ։ Երեւան, 1964, Հայպետհրատ, էջ 153:
- ը. Տանտալուսի Դատաւարութիւնը — Վ. Սպարիւն։ Երեւան, 1964, Հայպետհրատ, էջ 258:
- թ. Երկեր — Ատրպեան։ Երեւան, 1964, Հայպետհրատ, էջ 433:
- է. Էջեր իմ Կեանքից — Ե. Սարգսեան։ Երեւան, 1964, Հայպետհրատ, էջ 106:
- ժա. Փամու թերթիւնը — Ե. Մարտիկեան։ Երեւան, 1964, Հայպետհրատ, էջ 103:
- Սիւրեանահայրեան Հեռ Մշակութային Կապի Կոմիտէն ստացուած են հետեւեալները.—
- ա. Օրացոյց 1966 Տարեբլան։
- բ. Յնայից Յնայ — Մար Մարգարեան։ Երեւան, 1965, Հայաստանի Հրատ., էջ 249:
- գ. Մեմէ Ապրուս եմ Կոմիտ — Է. Ասպեան։ Երեւան, 1965, Հայաստանի Հրատ., էջ 242:
- դ. Հայքեմիքիա Համար — Գ. Սպարիւն։ Երեւան, 1965, Հայաստանի Հրատ., էջ 208:
- ե. Ապուլը — Զ. Տատոյիսիկ։ Երեւան, 1965, Հայաստանի Հրատ., էջ 850:
- զ. Յաւերժական Կտակ — Մ. Դաւթեան։ Երեւան, 1965, Հայաստանի Հրատ., էջ 414:
- է. Երկար, երկար Մի ձանգարար — Մ. Խեթեան։ Երեւան, 1965, Հայաստանի Հրատ., էջ 440:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Կոնդակ՝ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վազգէն Ա. Վեհափառ	էջ
Հայրապետէն, Հ. Բ. Ը. Միութեան 60-ամեակին առիթով	255
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ	
Հ. Բ. Ը. Միութեան վարչաւումակը	Ե.
Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը	287
Կարծիքներ Եւ Գնահատականներ	292
Հ. Բ. Ը. Միութեան Մասին	298
ԲԱՆԱՍՏԵՂԵԱԿԱՆ	
Երեսնին	Եղիշվարդ
«Ի Մէջ Տաճարիս...»	ՀՄԱՅԵԱԿ ԳՐԱՆԵԱՆ
	300
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ	301
Հայերէն Հնագոյն Ձեռագիրներ	Ն. ԵՊՍ. ԵՈՎԱԿԱՆ
Հին Եւ Նոր Կտակարաններու Թարգմանութեանց	302
Մէջ Տարբերութիւններ	ԴԱՆԻԷՆ ՎՐԴ. ՇԱՄԼԵԱՆ
Մի Անյայտ Տողարան	Ա. ԵՐԵՄԵԱՆ
	304
ՊԱՏՄԱԿԱՆ	307
Արաբական Տիրապետութեան Վերջին Շրջանը	
Հայաստանի Մէջ Եւ Բազրատումեաց Հարստութեան Հիմնադրութիւնը	ԲԱԲԳԷՆ ՎՐԴ. ԹՕՓՃԵԱՆ
	311
ԵՐԱԺՇԱԿԱՆ	
Մակար Եկմայեան	ԱՐՇԷՆ ԱՐՎ. ԱՅՎԱԶԵԱՆ
	319
ԳՐԱԽՈՍԱԿԱՆ	
«Յուգակ Ձեռագրաց Մաշտոցի Անունը	
Խոսնոնդարանի»	
«Արաբական Աղբիւրները Հայաստանի Եւ Հարեան	Յ. ԳԻՒՐԳԵԱՆ
Երկրներէ Մասին»	325
«Հարբ Խնուս»	
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ	
Իկեղեցական-Բիմական	331
Պաշտօնական	332
Արաստանական Երկրոյ	332
Քահանայական Եւ Սարկաւազական Ձեռնադրութիւն	333
Յանկ Խմբագրութեան Եւ Դ. Կիւլեմկեան Մատենա-	
դարանին Նուիրում Գիրքերու	335
Բովանդակութիւն	336

«ՍԻՈՆ»ի վերաբերեալ ամէն թղթակցութիւն և առումով կատարել հետեւեալ հասցէին.—

MR. ARA KALAYDJIAN, REDACTION OF «SION»,

P. O. BOX 4001. JERUSALEM - JORDAN.

«ՍԻՈՆ»ի տարեկան բաժնեգինն է Ամերիկայի համար՝ 5 Զալար

բոլոր այլ երկիրներու համար՝ 1 Սըբրլին

تصدرا - بطريكية الارمن الارثوذكس المعير والمحرر السؤل - صاحب النياقة رئيس الاساقفة هايكازون أبراهميان
يوزنيو - ١٩٦٦
تطبع في مطبعة دير الارمن - القدس

PROP. - HIS BEATITUDE THE ARMENIAN PATRIARCH OF JERUSALEM. ED. - ARCH. HAIGAZOUN ABRAHAMIAN
NO. 6 PRINTED BY THE ARMENIAN CONVENT PRINTING PRESS, JERUSALEM. JUNE 1966